

letnik ||
številka

8

**jezik
in
slovstvo**

1956/57

Jezik in slovstvo

Letnik II, številka 8

Ljubljana, 15. maja 1957

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številke)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki za jezikovni del: dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut
v Ljubljani (NUK)
za literarnozgodovinski del: dr. Lino Legiša, Ljubljana,
Vrhovčeva 6
za metodološki del: dr. Joža Mahnič, Ljubljana,
Novi bloki 16 (odgovorni urednik)
Janko Moder, Ljubljana, Titova 73 (tehnični urednik)

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,
Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,
tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani
štev. 60-KB-1-Ž-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina osme številke

<i>Janko Moder</i> Kaj pa pridevnik?	337
<i>Blaž Tomaževič</i> Motivi in oblika Jenkove poezije	343
<i>A. Bajec</i> O predlogih in predponah	349
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprehod po delu stare Ljubljane	354
<i>Janez Gradišnik</i> Kako si bogatimo in kako siromašimo jezik	362

Ocene in poročila

<i>B. Kolarič</i> Janko Jurančič, Južnoslovanski jeziki	366
<i>Joža Mahnič</i> Pahorjeva afriška kronika	368
<i>Lino Legiša</i> Kajetan Kovič, Prezgodnji dan	372
<i>Mile Klopčič</i> Malo pojasnila in nekaj pripomb	373

Zapiski

<i>Tone Potokar</i> O prevajanju iz slovenščine v srbohrvaščino in narobe	375
<i>Kajetan Gantar</i> Kot veter v vrhu trepetlike	378
<i>Viktor Smolej</i> Čeh, Slovak in Čehoslovak	379
<i>Fr. Jesenovec</i> Jurčičev Zavod in Muljava	380
<i>Viktor Smolej</i> Jurčičev Zavod in Muljava	381

Odgovori in pogovori

<i>F: Vernik</i> Tudi »štajerski« naglas je lahko pravilen!	381
<i>Ivan Tominec</i> Vsak dan, vsakodnevno	382
<i>Ivan Tominec</i> Nameriti ali nameravati	382
<i>Ivan Tominec</i> Še o deležnikih	382
<i>Ivan Tominec</i> »Na robu dogodkov«	383
<i>J. M. Ali</i> poznamo dovolj svojo zemljo?	383
<i>Odbor</i> Članom Slavističnega društva	384
<i>Uredništvo</i> Ob koncu drugega letnika	384

KAJ PA PRIDEVNIK?

V glagolu je moč slovenskega jezika, so nas učili in nas učijo. V tem je velika modrost in pol poti do domačega pisanja. A samo pol. Zakaj jezik nastavlja še vse drugačne zanke. Pomislimo samo na dolge periode, kjer je glagol kljub svoji moči nekam nesrečno izgubljen.

Nazoren primer bi nam pokazal, kako je glagolu lahko v dragoceno pomoč tudi prav uporabljen pridevnik. V vezani in nevezani umetniški besedi poskrbi za sočnost, polnost in tehtnost, v strokovnih in znanstvenih člankih pa tudi za natančen, pregleden, funkcionalen opis. Zgolj glagolski, povedkovni stavki so sicer po svoje kljeni, živi, kmečko odrezavi, a pri tem le ne povsem primerni za vsako prozo in za vsako pesem, ker so dostikrat nekam goli, brez lepote, preveč sekani. Današnjemu človeku je v življenju in knjigi ljubo, če more do dna izčrpati svojo snov, do kraja povedati svojo misel, za tako pisanje pa je kakor nalašč primeren pridevnik, da lahko — če je treba — v celih grozdih prilastkov in prislovnih določil osnovno skopo misel dopolni in vsestransko osvetli. Zlasti še v drugih jezikih, kjer ne sloni vse na glagolu.

Spričo takih nalog je kot beli dan jasno, da tudi slovenščina ne sme zaostajati za drugimi jeziki pri posredovanju dognanj in občutkov. Potrebna je sproščena tekma na vseh področjih. Čutijo jo samostojni ustvarjalci, a ti mogoče še najmanj, ker konec koncev lahko ostajajo v mejah svojega zasebnega besednega zaklada, obogatenega z bero iz prebranih knjig in iz domačega narečja, govora ali žargona.

Večje težave občutijo že znanstveniki in strokovni pisci, zakaj ti se nalogi teže izmaknejo; obravnavani predmet, njegova zapletenost in novost, pa tudi njegova funkcija, delovanje ali stanje jih držijo v tesno omejenem okviru, v katerem je treba predmet čim bolj osvetliti. Naj gre za filozofijo, medicino, pravo ali tehniko, naj gre za obrt ali industrijo, povsod je treba vsaj za nove predmete ali pojme poiskati ustreznih izrazov in ti se dostikrat že težko ognejo zvezi dveh ali več besed, od katerih je vsaj ena pridevnik, zakaj osnovna beseda, goli samostalnik, je večinoma že oddana za kak drug, starejši predmet ali pojem. Ponekod gre ustvarjanje novih términov laže in hitreje od rok, drugod počasneje in teže; nekatere stroke se manj spreminjajo, razvijajo in zapletajo, tako da jih pisec laže dohiteva, drugod, na primer na vseh področjih, ki so v kakršni koli zvezi z razvojem znanosti, tehnike, fizike, mehanike in kemije, pa strokovni pisec z izrazi težko lovi hitro napredujočo stroko.

Se teže pa je prevajalcu umetniške proze, ki je danes tako rada hkrati tudi strokovno in znanstveno dokumentarna. Biografski romani o zdravnikih in izumiteljih, realistična dela s podrobnim opisom posameznih dognanj moderne tehnike ali fantastične vizije o raznih izletih v vesoljstvo, pa tudi romani s področja starih vej denarstva, gospodarstva in tako naprej spravljajo prevajalca dostikrat v neverjetne težave in škripce. Komaj se ogne eni pasti, se že ujame v drugo. Njegov jezik mora biti ne le nazoren in strokovno ustrezen, torej vzet iz stvarnega življenja,

temveč obenem tudi literarno užiten, v posameznih izrazih in frazah estetski in ne banalen. Zato si dostikrat ne more prav pomagati z besedo ali rečenico, ki je sicer med strokovnjaki v rabi, a je narejena tako brez posluha za lepoto jezika, da je v umetniško prozo ne more vključiti. Če bi jo kljub vsemu zapisal, bi neubrano bila iz besedila in kvarila vso okolico. A ne samo to. Prevajalec umetniške proze mora loviti izvirnik ne samo v snovi, temveč tudi v slogu, upoštevati in posneti mora preobloženost baročnih del, čustvene odtenke sadov impresionizma ali pa iskano izrazitost ekspresionizma, razen tega pa še najti primeren nadomestek za morebitni historični, kronistični slog izvirnika ali pa za žargonske in dialektične govore. Vse te zahteve se sicer res nikoli ne nakopičijo v eno samo delo, vendar ostane za prevajalca osnovno pravilo skoz in skoz isto: izvirniku mora najti adekvatno slovensko podobo v snovi in slogu, v izbiri besed in načinu podajanja.

Mislim, da mi ni treba posebej poudarjati, da se kaže današnja, atomska doba s svojimi značilnostmi tudi v jeziku. Pri današnjih pisateljih je čutiti po eni strani boj za jedrnatost in nazornost, po drugi pa za izčrpen izraz resničnega stanja. Dramatične vozle romantike, ki jih je dostikrat res najlaže in najmočnejše ujeti in ponazoriti z glagolom, je nadomestila stvarna, včasih kar hladna pripoved iz objektivne oddaljenosti, opremljena s filozofsko, psihološko, strokovno, znanstveno analizo dogodkov in situacij. Za glagol je tu vse manj potrebe, namreč za glagol v njegovem najbistvenejšem pomenu. Dostikrat preizrazit glagol celo moti, ker s svojo dinamiko in nemirno aktivnostjo odvrča od bolj miselnega kot čustvenega opisa. Poglejmo samo majhen, a zgovoren primer s področja sloga. Včasih smo pri navajanju premega govora tako radi brali in pisali: *je udaril po mizi, je zarezal, je izgoltal, je bruhal, se je privezal* itd. Danes veliko raje zapišemo zgolj brezosebni, mirni, diskretni, objektivni *je rekel, je dejal*. Podobno spremembo sloga pa je čutiti v vsem pisanju. Pisatelji klasiki se danes izogibljejo nepotrebnosti in ekspresivnosti, s tem pa je seveda prizadet predvsem glagol kot najglasnejša, najdramatičnejša, najaktivnejša prvina stavka, pridobiva pa pridevnik (kot prilastek in kot prislovno določilo).

Ali torej glagol izumira? In ali ni pridevnik ravno tako izrazit atribut romantike, ekspresionizma in baroka? In tudi hlastnosti, nervoznosti, nakopičenosti? Čemu torej posebej poudarjati razvoj sodobne pridevniške slovenščine, zapostavljati pa njeno glagolsko plat? Mislim, da si danes želimo sredi bučne naglice, ki v nji živimo, v knjigi nekakšnega zatišja, stvarne in naravne poetične lepote; knjiga naj bo s svojo estetsko celoto dopolnitev kričeče, vsiljive vsakdanjosti. Pisanje mora biti nazorno, plastično, živo, razumljivo, pregledno, zanimivo in napeto, vendar pa sodobni klasični pisatelj tega ne dosega z mrtvaškimi ložnjami in ljudmi z bombami, tudi ne toliko z divjimi glagoli (se je razkleščil) kolikor z nizanjem mirnejših, dasi zgovornih pridevniških zvez, pa seveda z uporabo temu primernih stvarnih glagolov, ki so mogoče manj absolutni nosilci stavka, manj kmečko oblastni, manj strastni, izrazito dramatični in čustveni, zato pa bolj opisni, diskretni, meščanski, razumsko analitični, strokovno pristni in naravni. Vse te lastnosti pa seveda po svojem bistvu niso toliko primarna značilnost aktivnega glagola kolikor vseh drugih

besednih vrst, med njimi tudi pridevnika. Od tod vsaj na videz bolj pridevniška, atributivna podoba današnjega jezika, od tod, iz funkcije pridevnika v današnjem pisanju, pa naj izvira tudi skrb zanj, za njegov razvoj in njegovo podobo.

Pridevnik je današnjemu človeku nekam bližji od glagola, ker ga čustveno ne draži, dramatično ne razpenja, mu ne vsiljuje toliko svoje podobe, temveč mu zgolj posreduje objektivno resničnost, iz katere naj si bralec potem sam in svobodno ustvari svoje mnenje, svojo podobo, svojo razumsko sintezo posameznih, analitično podanih elementov. Vloga in pomen pridevnika sta torej danes bolj kočljiva kot kdaj koli. Pridevnik mora biti vsestransko gibčen, kos vsakemu opisu, pri tem pa resen, logičen, nekričav, naraven, bogat z odtenki in v pomenu jasen. Od tod tolikšen napor v jeziku za ustrezne in primerne pridevnike, od tod pri nas ob samostalniških mogoče še največ pridevniških tujk, od tod neprenehno iskanje novih pridevnikov z novimi koreni, domačimi in izposojenimi, in z novimi obrazili. In od tod, tudi iz stiske za nova obrazila in nove korene, toliko istih korenov in istih obrazil, ki pa v zvezi z različnimi odnosnicami dajo lahko celo lestvico pomenskih odtenkov, ne glede na popolnoma nespremenjeno obliko pridevnika (na primer: kruh, krušen: krušna moka, krušna drobtina, krušna peč, krušna karta, krušna mati; jedilo, jedilen: jedilno olje, jedilni list, jedilni pribor itd.).

Če zdaj pomislimo na množico obrazil in na veliko oblikovno razgibanost pridevnika (spol, sklon, število, stopnja), potem na njegovo neposredno povezavo s prislovom in razen tega še na tvorni vpliv pridevnika na samostalnik in glagol ter obratno, dalje na vlogo pridevniško rabljenih opisnih in trpnih deležnikov, potem smo si najbrž že zadosti na jasnem o resnični pomembnosti in vsestranski uporabnosti pridevnika. Zato se ne morem sprijazniti s prizadevanji posameznih ljubiteljev slovenščine, ki bi radi zaustavili — po mojem — pravilni in koristni razvoj slovenskega pridevnika in ga vrnili v nekakšno okostenelo stanje, v kakršnem se je ves nesrečen pretezal za časa naših purističnih prizadevanj v preteklosti. Da ne bom s svojim pisanjem segel preveč na široko, se bom to pot omejil samo na dve taki skrajnostni želji, ki bi, preveč togo izvedeni v praksi, lahko vse prej kakor koristili slovenščini.

Ena od teh je misel na nekakšno uniformnost izrazov, narejenih z istim obrazilom. Še pred kratkim sem se moral z vsemi močmi upirati, da ni bilo v obširni strokovni knjigi dosledno izvedeno terminološko veliko preveč primitivno načelo, da je treba vse besede ne samo na novo tvoriti, temveč tudi stare popravljati po enotnih obrazilih. Tako naj bi na primer vsi stroji dobili obvezno moško obrazilo -alnik, -ilnik (mlatilnik, kosilnik itd.), češ da so 1. prejšnji izrazi (mlatilnica, kosilnica), naslonjeni na nemško spačenko *mašina*, napačni in 2. da je obrazilo -alnik, -ilnik edino primerno za poimenovanje strojev in tudi v rabi res samo za take tērmine. Ravno tako mehanično so bila določena tudi obrazila za skupine orodij, priprav, strojnih delov, predmetov, delavcev itd. Tudi v Jeziku in slovstvu smo se že srečali s podobnim prizadevanjem, naj bi se namreč izrazi za boleznj dosledno tvorili z obrazilom -(i)ca. Čeprav so omenjena obrazila danes v resnici tvorna, tako pri samostalniku kakor tudi pri pridevniku, bi vendar táko mehanistično načelo, če bi bilo dosledno

izvedeno, v jeziku ubilo sleherno lepoto in pisanost. V tem je ravno bogastvo in prednost živega jezika v primeri z različnimi umetnimi, zgolj po gluhi sistematiki skonstruiranimi mednarodnimi tvorbami (esperanto itd.). Pomislimo samo na to, kako neradi zapišemo že pri sedanji, razgibani izbiri obrazil zapovrstjo po več izrazov z istim obrazilom. Če se le dá, poiščemo besede, ki imajo v svojem neposrednem sosestvu čimbolj različna obrazila, čeprav v bistvu isti pomen (razen če nam ne gre za poseben pesniški ukras enakoglasja).

Najlepši dokaz za to, da je duh slovenskega jezika drugačen od tega sistematizatorskega prizadevanja, je že pogled na besede s pisano kopico obrazil (in starejših besed tudi brez obrazil), ki nam vendar vse jasno povedo, da gre pomensko v bistvu za isto strokovno vejo, recimo za bolezen, a brez na videz obveznega in nujnega obrazila $-(i)ca$: krč, nahod, srbež, kap, bramorji, slabokrvnost, božjast, koze, bljuvanje itd. Kakor bi bilo načelo o notnih obrazilih za posamezne pomenske veje lahko tu in tam v omejeni uporabi koristno, tako bi se z neomejeno poplavo izmaličilo.

Podobno kakor za samostalnike so posamezniki skušali in skušajo tudi za pridevnike določiti obvezna obrazila. Kaj naj pove obrazilo $-av$, kaj $-ov$, kaj $-en$ itd. Rajni Breznik mi je osem let vtepal v glavo, naj ne pišem svojilno-pridevniških zvez, vendar marsikatero zapišem veliko rajši kot zgolj slovničarsko pravilno, a nekam neživo in zlasti še nerodno tvorbo s predlogi. A o tem še pozneje. Pri pridevniku je v novejšem času posebno tvorno obrazilo $-ən$. Nekateri bi ga sicer radi zavrlji, drugi mu izkopali ozko strugo in mu določili, kaj sme pomeniti, a je že tako, da se jezik v življenju smeje v pest in kaže osle jeziku v slovničarjevem laboratoriju. Še vsi naši slovničarji so imeli velike težave, ko so skušali to obrazilo definirati; je namreč neverjetno vsestransko in ga srečujemo v vseh mogočih pomenih (podrobneje je o njem v novejšem času spregovoril zlasti dr. Bajec v svojem Besedotvorju slovenskega jezika). Podobno kot obrazilu $-ən$ so posamezniki skušali zakoličiti obseg obrazilom $-ov$, $-nji$, $-in$, češ da izražajo lastnino, in povedati, kdaj je gnezdo sršenovo in kdaj sršenje, kaj je čebelino, kaj čebelno in kaj čebelje. A še slovničarjem se nekako noče prav posrečiti niti zgolj sistematična registracija rabe posameznih obrazil, še manj pa se seveda morejo in smejo uresničiti prizadevanja za mrtvo uniformiranje in problematično sistematiziranje posameznih pomenskih vej z notnimi obrazili.

Druga — za moj občutek pretoga — ljubiteljska vnema se kaže v prizadevanju nekaterih varuhov lepe slovenščine, ko jo hočejo obvarovati tako imenovanega alpskega vpliva in aglutinacije. O tem je bilo tudi v Jeziku in slovstvu že nekaj zapiskov, in sicer deloma lani med odgovori na vprašanja, izrazitejši pa je članek Vinka Gaberskega v letošnji sedmi številki. Kakor je res, da Gaberski med svojimi primeri navaja nekaj nedvomnih jezikovnih šibkosti in anomalij (da ne rečem kar: napak), gre vendar v svoji skrbi mogoče predaleč. Tudi njegovo načelo je namreč táko, da ga je treba v praksi izvajati le s potrebno previdnostjo in zmernostjo, če ne, nam utegne več škodovati kot koristiti.

Naj za boljšo ilustracijo navedem iz njegovega lanskega ugovora zoper tako rabo primere, kako se ne sme pisati in kako je po njegovem bolj v duhu slovenskega jezika: besedna umetnost = umetnost besede;

življenjska pravica = pravica do življenja; delovno torišče = torišče za delo; knjižna izdaja = izdaja knjige; kombinacijska zmožnost = zmožnost kombinacije; izrazni instrument = sredstvo za izražanje; miselna vsebina = vsebina misli; besedni zaklad = zaklad besed; pomenska sfera = področje pomenov; pomenska individualizacija = individualizacija pomenov; izrazno uboštvo = uboštvo izrazov; učni načrt = načrt za pouk; jezikovni pojav = pojav v jeziku; izrazna zmogljivost = zmogljivost izraza; marčna revolucija = revolucija marca 1848; jezikovna in miselna preproščina = preproščina jezika in misli; kritična sposobnost = sposobnost kritiziranja, sposobnost za kritiko; krajevni leksikon = leksikon krajev; starostna stopnja = stopnja starosti; obrisna predstava = predstava v obrisih; besedni umetniki = umetniki besede; stavčni red = red v stavku; stavčni ritem = ritem v stavku; rokopisni oddelek = oddelek rokopisov.

Nalašč sem navedel vse primere, res napačne in tudi le deloma in samo v določenih primerih sporne, da je presojanje vsakemu bralcu brez dolgega utemeljevanja olajšano, zlasti še, če tem doda še zglede iz letošnje 7. številke Jezika in slovstva (str. 333—334). A zdi se mi, da bi lahko, če bi hotel biti poreden, tem dodal še vsaj dva sporna izraza, ki ju je na istih straneh zapisal sam Gaberski. Ali je po njegovem načelu *alpski impulz* in *strokovni znanstveniki* res edino pravilno? Ali bi ne bilo bolje in jasneje tudi *impulz z Alp* ali celo *impulz z onkraj Alp* in *znanstveniki strokovnjaki*? Sicer pa to le mimogrede. Meni se namreč marsikateri od primerov, ki jih je inkriminiral Gaberski, ne zdi tako napačen, da bi moral kamen vreči vanj. Kot človek peresa si namreč na vso moč želim, da bi bil slovenski jezik čimbolj gibčen, čimbolj kos vsem mogočim tujim zvezam. Iz izkušnje vem, da je slovenščini v marsičem pomagano, če ji ob močnem glagolu čimbolj sprostimo in razgiblujemo še pridevnik. Čutim, da bi morali vsakemu samostalniku omogočiti vsaj eno pridevniško tvorbo, če ne več. Pri tem marsikje res ne smemo biti preveč izbirični, ozkosrčni in sitni. *Sortni poskus* je mogoče res šibko in bi bilo lepše *preizkušnja sorte*, tudi *sortno seme* nemara še ni stoodstono edino prav in bi morali pisati *seme za sorto*, vendar poudarjam, da je človeku sredi daljših, zamotanejših priredij in podredij v pravo olajšanje, če sme in more zapisati tako pridevniško zvezo s samostalnikom, ki je po Gaberskem takó hudo neslovenska. V tej zvezi bi rad mimogrede pripomnil še o svojem opažanju slovenskega govora. Zdi se mi, da so enozložnice za govor pri nas nekam nehvaležne; drobijo, sekajo jezik in delajo težave pri izgovarjavi. In predlogi so večidel enozložnice. Veliko elegantneje mi zvenita *stavčni ritem* in *jezikovni pojav* kot pa *ritem v stavku* in *pojav v jeziku* itd. Sicer pa poglejmo, kaj navaja Gaberski v podporo svoji obtožnici.

Pravi, da je to »neorgansko in neslovensko povezovanje in kopičenje besed za izražanje novih pojmov, ki se ne samo upira naravi našega jezika, temveč je vedno krivo nejasnosti, pogosto pa tudi nerazumljivosti ali dvoumnosti, če včasih celo popolne nesmiselnosti«. Če prav čutim, tega nikakor ne bi mogel trditi o marsikateri od obtoženih zvez. Mislim, da so povezave, kot učni načrt, besedni zaklad, stilni prehod, miselni svet, snovna analiza, predmetni učitelj itd., ne le precej ustaljene, temveč tudi zvene čisto domače in so jasne, razumljive, nedvoumne in vse prej kot

nesmiselne. Že spotoma sem navedel nekaj misli v obrambo te trditve. Naj spomnim še enkrat na zveze z besedama krušen in jedilen. Ali bi morali res govoriti in pisati le *karta za kruh* (ko pa ni samo za kruh), *drobtina kruha*, *moka za kruh*, *peč za kruh*, dalje *seznam jedi*, *pribor (orodje) za jed* itd.? In kako naj rečemo potem *krušni materi* in vsem podobnim zvezam, ki jih ne kaže jemati dobesedno, temveč so sad pesniškega prenosa (ali pa včasih res tudi zgolj pomote ali neznanja, vendar sta se jim nastanek in prvotni dobesedni pomen že izgubila v meglo preteklosti, tako da ob rabi take besedne zveze nič več ne mislimo nanj)? Ne da bi dosti premišljevali in ugotavljali, kako je tudi izraz *besedna zveza* po Gaberskem slab in bi morali lepše reči *zveza besed*, pogledjmo rajši, kaj se dá po tem pravilu narediti z zvezama *jezična ploskev* in *jezična ženska*. V izgovoru je sicer jasen razložek: v prvem primeru ima beseda *jezična* padajočo, v drugem pa rastočo intonacijo, vendar pa je zapis v obeh primerih popolnoma enak. Ali je zveza zaradi tega nejasna, nerazumljiva, nesmiselna? Odkrito povem, da imam rajši to inkriminirano zvezo kakor pa razvezano v *ploskev jezika* in *ženska z (dolгим) jezikom*. Vzemimo še en primer: *čeljustna votlina*, *čeljustna zavora*, *čeljustna ženska*, *čeljustni zlom*, *čeljustna ortopedija*, *čeljustna izrastlina*. Res lahko rečemo *votlina med čeljustmi*, *zavora na čeljusti*, *zlom*, *ortopedija čeljusti*, *izrastlina na čeljusti*. Toda ali smo zaradi tega kaj bolj na jasnem, za kaj gre, če rečemo *zavora na čeljusti* in ne *čeljustna zavora*, ko pa še zmeraj ne vemo, da tu ne gre za nikakršno zavoro na človeških ali živalskih čeljustih, temveč za zavoro pri kolesu, kjer posebne z gumo obložene čeljusti stisnejo obod. Dvoumno in nejasno je res *čeljustna ženska*. V dvomih smo, ali naj to razvežemo v *ženska z močno, veliko čeljustjo* ali pa v prenesenem pomenu v *ženska s (predolгим) jezikom*. A zaradi tega bi še ne kazalo obsojati celotne zveze. Prav tako ne nekaterih zvez, ki jih je s to utemeljitvijo grajal Gaberski. V jeziku je zmeraj nekaj dobesedne nejasnosti, nekakšnega dogovora, navidezne dvoumnosti, če jemljemo preveč po črki. A kje smo že čez suho črko! Koliko lepih, duhovitih besednih zvez in prenosov so nam že ustvarili znani in neznani pesniki in pisatelji!

In zdaj še k ugovoru Gaberskega, da s tem »ubijamo jeziku njegovo naturo«. Breznik je v četrti izdaji svoje slovnice (1934) zapisal, da od neživih stvari ne tvorimo pridevnikov s pripono -en, -in ali -ov, in rekel: »Minogokrat rabimo rajši samostalnike v zvezi s predlogi, na primer vrata pri kleti (ne: kletna vrata!), tlak v veži, tla v sobi, vreteno od kolovrata, olupek od jabolka, pokrov za na kad, oklep za na prsi, ključ od hišnih vrat, vrč iz ila.« Danes, po dobrih dvajsetih letih, bi z menoj vred najbrž še marsikdo rajši zapisal: *kletna vrata*, *vežni tlak*, *sobna tla*, *kolovratovo vreteno*, *jabolčni olupek*, *naprsni oklep*, *ilovnati vrč*. Toliko smo torej v tem času že »ubili jeziku njegovo naturo«. Marsikaka Breznikova zveza se nam dozdeva že preveč okorna, zlasti še, če si jo mislimo v stavku. Zato mi nekam zastarelo zveni poziv Gaberskega: »Ne nabirati in kopičiti (aglutinirati), temveč *razvezane besede s predlogi*, predponami in priponami po smislu povezavati ter ritmično in muzikalno podajati.«

Čeprav je — poudarjam še enkrat — Breznikovo in Gaberskega načelo v bistvu pametno in v duhu slovenskega jezika, gre razvoj vendar

svojo pot in v boju za obstanek vzdržijo samo res uporabne besede in besedne zveze, drugo sčasoma odpada, odmira in se brusi. In kakor sem že prej omenil: ravno v zvezi z aglutinacijo se mi zdi, da je v slovenščini pridevniška zveza s samostalnikom sodobnemu človeku nekako bližja, gibčnejša in nazornejša kakor gola zveza dveh samostalnikov (ritem stavka, umetnik besede itd.), ki že takoj pridobi nekaj lepote in elegantnosti, če samostalniku, ki je v genitivu, dodamo še pridevnik ali zaimsek (ritem dolgega stavka, umetnik slovenske besede itd.). Že sedanji SP in najnovejša slovnica sta glede tega precej stran od Breznika in mogoče se bo v prihodnjih izdajah ta razdalja le še povečala, tako da mogoče niti tale moj članek ne bo več dregnil v posebno hudo sršenovo (ali sršenje?) gnezdo. Če pa mi je z njim uspelo opozoriti na pridevnik in povedati, kako je lahko tudi v njem moč in gibčnost našega jezika, je moj namen več ko dosežen.

Blaž Tomažević

MOTIVI IN OBLIKA JENKOVE POEZIJE

Načaljevanje in konec

Osebno izpovedna in reflektivna pesem. V Jenkovi poeziji je le malo sledov, ko se je predajal sproščenemu uživanju sladkosti, ki jih nudi življenje, in trenutkom popolne ubranosti lepote v naravi. Njegovo trajno življenjsko občutje, s katerim čustveno spremlja življenje, dogodke in spoznanja, označujejo v pesmih zelo pogosto rabljeni izrazi, kakor otožnost, žalost, bolečina, bolno ali žalostno srce, samota in podobno.

Vsebinsko je že zgodnja Jenkova osebno izpovedna pesem izpoved razočaranja nad življenjem, zavesti o nepovratnosti mladosti z občutki nežnega srca, prezgodnje resnosti in zrelosti, nihanja med dvomom in upom pred negotovo prihodnostjo in usodo (Naj bo, Korak v življenje itd.). V kasnejših življenjskih obračunih je pesnik sam priznal, da nikdar ni imel mladosti (Modrijanom). V vedni neskladnosti med sanjami in resničnostjo mu je sad »iz krvi spočetega spoznanja« kmalu razbil romantične iluzije. V nesoglasju z življenjem, ki ga je trajno obdajalo z revščinc, se je že v zgodnji zrelosti vedno bolj nagibal k pesimizmu in skepsi. Z bridkostjo osamljenosti je izpovedoval občutke samote, nemoči in zaničevanja sveta (Ptici, Na snegu). Poznal je trpko stanje resignacije in trajne melanholije (V temi). Življenjska usoda z razočaranji v namerah in uspehih mu je pesimizem vedno bolj ostrila. Ob redko povračajočem se upanju (Sprememba, Tolažba) in željah po pozabi in umiritvi (Zelje) je klical tudi razum, naj bi mu ozdravil srce, dokler v pesimizmu bolnega srca ni spoznal, da mu je strup spoznanja kljub lastni volji ukradel poslednjo nado (Kdo mi da sanje). Toda mir resignacije in ubitega srca ga ni zadovoljil (Nesrečni mir). Obupoval je, si želel smrti in mislil na samomor (Zvečer, Obupanec, Pesem obupančeva). Poleg možatega boja z obupom (V brezupnosti) je njegovemu duhu ostajala še

ironija in satira (Sanjaču, Naš lisec, Naš maček itd.), kar se je kazalo posebno zadnja leta Jenkovega dunajskega življenja, ko se mu je v želji po neodvisnosti uprla tudi tlaka za goli obstanek (Trojno gorje).

V reflektivni pesmi ni bil programski. Deloma je nastala pod vplivom branja že na gimnaziji, deloma je sad njegovega kasnejšega čustvene-nega življenja ob različnih doživljajih. Čeprav ni vsa ne povsem izvirna, ne oblikovno dognana in je povečini tudi ostala v rokopisu, je za Jenka nadvse značilna. Kaže predvsem, da se je že zgodaj zanimal za velika objektivna vprašanja narave in človeka v njej. Premišljal je o večnem spreminjanju, gibanju in nestalnosti vsega, kar je pod soncem (Mladenič in potok, Sprememba), o neskladnosti med hotenjem, voljo in uspehi (Naša moč), o zgodovini človeškega razvoja (Časi in človek) in smrti (Smrt). Pri tem je tudi osebno boleče doživljal pomanjkljivosti človeških zmožnosti, kratkotrajnost človeškega življenja in vsega, kar je človek ustvaril, občutil pa neskončnost dimenzij časa in prostora (Na Kamniškem gradu, Meglenica, Tica). Po eni strani ga je to spoznanje navdalo z željo, da bi se sprostil in razvil do skrajnih meja in prodril tudi tja, kamor moč znanosti še ne seže, po drugi pa ga je vodilo k spoznanju o ničnosti takega prizadevanja (Na grobeh) in neizprosnih zakonitostih v naravi, ki določajo pot vsemu vesolju in omejujejo tudi človeške zmožnosti (Meglenica, Tici). Ta zgodnja spoznanja so ostala jedro tudi Jenkove zrele miselnosti. Dopolnila in poglobila jih je še stalna skepsa, mračno panteistično doživeta narava, da je bil s svojim pesimizmom v precejšnjem nesoglasju z dobo, v kateri je ob uspehih znanosti in tehnike zaradi zavojevanja narave in spoznanj njenih zakonitosti zagospodovala optimistična zavest o moči človekovega razuma in njegovih zmožnosti. — Manj in v občanskem smislu je premišljeval o drugih vprašanjih življenja in svoja spoznanja rad izražal kratko in aforistično (Tesnoba, Ljubezen, Srečnemu, Razni čuti). Malo, toda vedno s satiričnim prizvokom se je ukvarjal z družbo (Nauk, Tako je), v kateri je v občutku krivične pri-krajšanosti v življenju in njegovih dobrinah odkril denar kot poglavitno gibalno. Ironično in aforistično priostrene glose o družbi tudi v Puščicah pričajo, da je revščino bridko občutil kot nujni življenjski delež in da jo je težko prenašal. Jenkovo kritično opazovanje človeka ali zunanjih pojavov v družbi, kjer je znal odkriti značilna nasprotja, se sploh kaj rado zaostri v trpko satiričnost. Poleg Puščic kažejo takega Jenka še pesmi Sveti Prometej, Summo Jovi, Prepis in epigrami na součence. Posebno popularna Jenkova satira je bila parodistična balada Naš maček, s katero je osmešil wertherjanski pesimizem.

Lirsko-epska in epska pesem. 1. Precej Jenkove lirike teži po objektivni poeziji. Rad se je vživljal v tuje življenje in svoja občutja izpovedoval ob realnih podobah v dramatično razgibani liriki in lirsko-epski vložnici. Posebno za fantovsko erotiko in njeno zamgovito moč je rad iskal podob v zunanjem svetu (Moč ljubezni, Vasvavec, Planinar, Lovec, Čolnar, Pa nobenega ne, Pred odhodom in druge). Drugačne motive obravnava le malo pesmi (Sirotica, Mati, Obupanec, Angel tužnih). Med lirsko-epskimi so posebno uspele baladne vložnice Pri oknu, Lilije, Mlada Mana in Zadnji večer, ki jih je pesnik v zbirki objavil v lirsko-epskem ciklu. Erotični motivi nezveste ljubezni (Pri oknu), zapuščenega dekleta (Lilije),

zapeljanega dekleta (Mlada Mana) in slovesa zaradi fantovega odhoda k vojakom (Zadnji večer) so v njih poglobljeni z občutkom življenjske krivice, nemoči v odločanju o stvareh srca in ob posegu drugih v najintimnejše predele človekove duševnosti, z grenkobo odpovedi, plemenite osamljenosti in vdanosti v usodo. Ob tragičnem življenjskem dogodku, ki ga ni razvil v dejanje, je oblikoval v njih v skopem in zadržanem monologu človekovo duševnost in njegovo občutje in ustvaril prave moderne, psihološke razpoloženske balade. Pesmi so povečini iz časov celovškega bogoslovja in imajo močne avtobiografske usedline.

2. Prave, čiste epike je pri Jenku največ iz ljubljanskih časov, v dunajskih se je skoro povsem umaknila liriki. Obsega romanco, balado, parodistično balado in poskus parodističnega humorističnega epa. Tudi epika obravnava skoro izključno erotične motive, zajete iz življenja.

V romanci je že od začetka težil za zaključeno zgodbo, obdelano po podobi ljudske pesmi. Razen erotične hudomušnosti, idiličnih romantičnih motivov (Cekin, Poslanka, Lenčica, Pastir itd.) in ljubosumnosti (Roža) se je v romanci razživela predvsem objestna čutna erotika mladega Jenka (Mlinarica, Voznica, V sobi, Narodna, Goljufana itd.). V teh pesmih mu je bil v navidezni romantični lahkomiselnosti kasneje zelo soroden Kette. Poleg domače ljudske pesmi je v Jenkovi romanci viden tudi vpliv hrvatske ženske pesmi, kar je bilo tedaj precej splošen pojav predvsem po Cegnarjevem prizadevanju.

V baladi je spočetka nihal med balado romantične smeri z ljudskim motivom in usodno tragiko pa med balado iz realnega življenja z romantično ironičnim zaključkom. Toda le zgodnji Zaklad z ljudskim, nekoliko legendarnim motivom in poučnostjo v ironičnem zaključku je v zgodbi plastično zaokrožen. Vili Zlatinki in Morskim duhovom pa manjka enotnega zaokroženega dogodka in epske mirnosti. Pozneje je tudi epske baladne motive obdeloval v ljudski smeri. Prava epska in romantično grozotna balada je samo Knezov zet. Moderno, izvorno zgodbo v smislu romantično grozotne balade ji je ustvaril z uporabo motiva o socialni razliki med ljubečimi se iz ljudske pesmi Graščakov vrtnar in z uporabo motiva o mrtvecu, ki pride po ljubico. Motivi drugih Jenkovih balad, Zimskega večera, Slutnje in Nevabljenega svata, so pa zajeti iz sodobnega kmečkega življenja. Te balade so brez posebnega vznemirljivega zunanjega dogajanja. Rišejo le realno življenjsko tragično občutje in duševno razpoloženje, v Nevabljenem svatu v resnični dramatični napestosti, zgoščenosti in kratkosti. Tudi v teh baladah, ki so bolj realistične in psihološke razpoloženske slike kot čista epika, je Jenko zelo blizu kasnejši moderni.

Oblika, jezik in slog. 1. Jenkova pesniška oblika, verz in izraz v svoji zrelosti razodevajo popolno odmaknitev od romantične oblikovne volje, od tujih in stalnih pesniških oblik k preprosti kitični pesmi, ki je naslonjena na domačo ljudsko liriko, in k preprostemu, neposrednemu in naravnemu izrazu. Tehniko ljudske pesmi, njene ritmične svoboščine in pesniški izraz pa si je popolnoma podredil. Ob nji in ob tujih zgledih si je ustvaril svoje izrazilo.

Jenkova pesem je največkrat dvodelna, posebno tedaj, kadar za gradbeni element uporablja tudi naravo. Ponekod je dvodelnost pesmi

vzorno jasna in obsega prisposodobu iz narave in osebno izpoved (Na snegu, Po slovesu, Slika, Naše gore, Želja in druge), drugod je zabrisana in se kaže le v nekoliko drugačni gradnji stavka in rabi drugih stilnih sredstev (Spremenjeno srce, Zakaj me ne ljubiš, Zadnji večer itd.). Poglavitna lastnost Jenkove dvodelne gradnje je antitetičnost s čustvenim in miselnim poudarkom, ki se je posebno izživela v njegovi najboljši liriki, Obujenkah in Obrazih. Pesmi je gradil tudi na stopnjevanju (Vabilo, V brezupnosti, Trojno gorje in druge) ali pa je tudi v zgradbi posnel ljudsko pesem (Slovo, Narodna, Nevesta, Pa nobenega ne itd.).

Od stalnih pesniških oblik je v pesniških začetkih posnel samo Prešernov sonet z njegovo sintakso in pesniškim jezikom in ga rabil za domoljubno, filozofsko, erotično in šaljivo vsebino. Enkrat samkrat je svobodno posnel obliko gazele.

Jenko je oblikoval na videz preprosto in v kratkih kiticah. Rad je imel štirikitično pesem (Slovenska zgodovina, Samo, Adrijansko morje itd.), učinkovito pa se je znal izpovedati tudi v kratki dvokitični štirivrstičnici (Po slovesu, Uvod, Studenca, V brezupnosti). Malo pesmi ima pet ali več kitic (Ponoči, Slovo, Slika, Na Sorškem polju itd.). V zreli liriki je imel najraje zunanje metrično ogrodje trikitične štirivrstičnice. V shematičnem trikitičnem okviru štiristopne trohejske štirivrstičnice s prestopno žensko in moško rimo je zapel Obujenke, v trislopnih trohejskih štirivrstičnicah, ki imajo svoj vzorec v Vrazovem krakowiaku v Djulabijah, pa Obraze. V tem skromnem okviru je pokazal izrazit oblikovalen talent. Pesmi so polne notranje, čustvene in ritmične dinamike, skoro vsaka kitica je drugače grajena, da jim sheme skoro ni čutiti. Pesemski obliki Obujenk in Obrazov sta najznačilnejši za Jenka in tudi novost v oblikoslovju slovenske lirike. Obe sta se v nji tudi ustalili. Obe, zlasti obliko Obrazov, so slovenski pesniki pred moderno pogosto posneli. Nekitično obliko je uporabljal predvsem za refleksijo (Korak v življenje, Naše gore, Molitev itd.).

Verz je navadno kratek. Nad polovico verzov v Pesmih je trohejskih. Njim slede v precejšnji razdalji jambi, nato daktili in amfibrihi. Najpogostejša verzna sta štiristopni in trislopni trohej ali jamb. Jenkov verz ima navadno za osnovo metrično shemo z enakim številom zlogov. Neschematičnih ritmov je razmeroma malo (V temi, Duhu), tudi takih pesmi je malo, v katerih se menjavajo metrične stopice (Vabilo, Tolažba, Lenčica). Toda ritem Jenkovih pesmi je v svoji prostosti daleč od metrične sheme. V preprostem metričnem okviru si je njegovo doživetje vselej našlo primerno ritmično obliko in podobo. Kratki Jenkovi verzi so često presekanji z odmori ali pa segajo ritmični valovi tudi v naslednji verz. Tudi enjambement uporablja.

Poglavitna Jenkova kitica je trohejska ali jambaska štirivrstičnica. Daljše kitice, od katerih je najpogostejša šestvrstičnica (Pobratimija, Slika, Mlada Mana, Zaklad), so redke. Prav tako so redke krajše, trivrstičnice (Nevabljeni svat) in dvovrstičnice (Zimski večer, Roža). Poseben smisel za umetno grajeno kitico je pokazal v pesmih Slika, Mlada Mana, To se vpraša, Zakaj me ne ljubiš in Nevabljeni svat. V mladostnih pesmih je večkrat rabil Vodnikovo štirivrstičnico (Pastirček, Vasavec, Plesavca, Na ledi, Mlinarica, Sveti Prometej itd.). Nekaj refleksivnih pesmi je

spesnil v obsežnejših kiticah, znanih iz nemškega slovstva, kitico Prešernove Pod oknom pa posnel v razbrzdani fantovski Od Janezove Neže.

Skoro vse Jenkove pesmi imajo rimo, le redka je nima (Lovec, Poslanika, Ob povratku). Največ je uporabljal prestopno, nato zaporedno rimo, navadno menjaje moško z žensko. V pesmih z moško rimo je uporabljal tudi rimo po zgledu ljudske pesmi (žalostna — mojega, glasno — žalostno itd.). Zelo redka je dvojna rima, notranja in zunanja (pomladi cvet, čas mladih let). Včasih nadomešča rimo tudi asonanca (Rodoljubki). Na rimo, ki mu ni samo zvočno sredstvo, ampak tudi nositeljica predstav in občutja, pa se ni togo vezal. Zvočne figure, kot so asonanca, aliteracija in onomatopoiija, so precej redke. Melodioznost verza je dosegal s kadenco stavka in z razgibanim ritmom.

2. Besedni zaklad mu je bila domača govorica. Iz tedanjega stanja še neurejenega knjižnega jezika in malenkostnega šolskega pouka je razumljivo, da imajo Jenkove pesmi izven zbirke ne le precej narečnih oblik in lokalizmov (goša, obiše, juter, tla za hotela, mogla za morala, z grdim ticam itd.), ampak tudi barbarizme, zavestno v parodiji (brihtni lovec, štefna, brada biksana, žlahta itd.) in idiotizme (zarudena roža, Savini valovi, voda šumeče). Marsikakšno težavo v boju za izraz je moral spočetka premagati v prevodu, v refleksivni pesmi, kadar ga je potegnil za seboj slovesni Schiller, pa tudi v domoljubni in politični pesmi. Tod je najti precej koseskizmov (po ločbi, ptujevina, duholičen, s hrepenjem, na bor, sedlon, kinč itd., pad se je rešil celo v Pesmi). V besednem zakladu domoljubne pesmi in tiste erotične romance, ki posnema tudi slog hrvatske ljudske pesmi, so vidni tudi hrvatski vplivi (studni led, beda, z okom, broj, dade, nije, v kolo, majka Slava, Beč, razkajan itd.). Mitološkega okrasja pa je v Jenku malo in le v gimnazijski pesmi, pa še to je uporabljeno zvečine v ironične namene. Za trajno je sprejel nekaj Prešernovega besedja in podob (senc temnica, meja je mislim letečim visoko, device, davno že v srpani, ni taki lepoti še sonce sijalo ipd.), ki se jim tudi v zbirki ni odpovedal.

V pesniški zbirki, ki jo je jezikovno sicer pregledal tudi Levstik, pa je prečiščena, živa, splošno rabljena in razumljiva domača gorenjska govorica. Uravnana je po tedanjih zahtevah o slovenskem knjižnem jeziku, kar je poudarila že sodobna kritika, v določeni meri pa upošteva tudi pesniške svoboščine, zakaj jezik je Jenku predvsem pesniško izrazno gradivo in zvok, ne pa pisana in toga slovniška pravilnost. Vendarle so v Pesmih narečne oblike in lokalizmi redki (obраста, je odvaval ptič, nisem tel, mogla za morala, pravi mi ob edinem sinu mojem, v kmečkem dialogu Nevabljenega svata: za vino ne baram ipd.), redka je kaka tuja zveza (kvišku sem se zbudil). Največ je še hrvatizmov v domoljubju (narodov čini, ne zna za nje, sinom majke Slave, hajdmo), redkeje so drugod (na iztoku, propast, tuga, roso glavo). Tudi tuje besede so prav redke (kor, melodije, eksempelj, patrolja). Stavek je navadno kratek, preprost, toda čustveno in pomensko poln in obsežen, kar se ujema z vibracijo kratkih valov Jenkovega ritma. Teža je na glagolu, ki ga rad podaljšuje (pevala, žvrgoleva, spava, podava, poljubljavaš ipd.). Zložen pridevnik je redek (miloglasna pesem, mirnopoosno srce, v prihodnosti tužnoveseli, v halji temnovišnjevi, na ribah srebrnosvetečih).

3. Slogovno je Jenko preprost, naraven in neposreden. Ukrasni pridevek uporablja zmerno. Navadno je vsakdanji, le pojmovno pomemben (beli dan, bela zora, teman oblak, drobni ptič). Redkeje je metaforičen ali metonimičen (misli črne, črne bolečine, ognjeno gorje, tuga žareča, morje lažnivo). Posebnih, novih metafor ali metonimij ni iskal in mu tudi niso bile glavno izrazno sredstvo. Od tropov je zaradi neposrednega doživljanja predmetov in narave najpogostejša personifikacija (Sava liže peči, pomlad se vrne, vstanejo ... sanje, gore se ozirajo itd.), ki se rada bliža alegoričnosti (zarja dan pripelje, pomlad po grobovih cvetje razspava, v krilo temine hribi, doline tiho zavili so se itd.), in neposredno apostrofiranje (Zapoj mi, ptičica, glasno; zvezde, v daljo se ozrite, ipd.). V živahni in slikoviti domišljiji ima pogosto rad metaforično ali metonimično perifrazo, ki se včasih bliža hiperboliki (ko zaspal bom v smrti, ne kopljite jame, kjer vrste se križi; v deželo vsi neznano počivat bodo šli; pred mojo kamrico pa trava zeleni; dokler zvezd bo zlata čeda razsvetljala božji dom, stala moja bo beseda itd.). Tudi precej redke lirične primere pri Jenku niso iskane.

Veliko bolj kot trope rabi figure, med njimi v nemirnem, dramatičnem občutju posebno rad antitezo (na levo jaz, na desno ti; rast in pad; ti ko rosa zgineš, jaz pa bom ostalo; trdi hrast se smeje, mehka lipa plaka; itd.). Od ponavljalnih figur uporablja geminacijo (tajaj led, tajaj led; moči, moči mi daj itd.), v Obrazih tudi stopnjevano ponavljanje (slavec, drobni slavec; rosa, hladna rosa; idr.). Pogosta je anafora, ki jo ima rad posebno ob koncih za pripravo v višek (Obujenka, Obrazi idr.). Redkejša pa sta anadiploza, ki z njo včasih poveča tudi akustični vtis (z vetrom dalje plava, plava v lepe kraje, kjer se vije Sava), in refren (Pobratimija, Zakaj me ne ljubiš, Obujenke II, To se vpraša). Tudi druge figure, kot brezvezje ipd., so v pesmih redke. Največjo intimnost občutja, plastičnost predstav in vtis neposrednosti je dosegal z razgibanim ritmom in preprosto besedo.

Jenkova poezija je imela velik vpliv na slovensko pesništvo. Z Obujenkami, Obrazi in domoljubno pesmijo je že v šestdesetih letih zelo vplivala na Gregorja Kreka in Simona Gregorčiča. Levec, Kersnik, Cimperman in mnogi drugi pesniki pa so tja do srede devetdesetih let brez posebne sreče poskušali posnemati posebno Obraze. Jenkove pesmi, posebno domoljubne in erotične, so naši starejši glasbeniki, kot Davorin Jenko, Förster, Hajdrih, Nedved, brata Ipavca in drugi, tudi radi komponirali. Zaradi neposrednosti, preprostosti in duha pa je marsikatera postala last ljudstva.

Jenko je izrazit lirik, prvi resnični pesnik za Prešernom in edini čisti lirik med Prešernom in moderno. Svojemu času je dal čustveno pristno domoljubno pesem. Vsebinske in oblikovne novosti, ki jih je uvedel v našo liriko, pa so predvsem narava in razpoloženje v nji, novo razmerje med človekom in naravo, iz življenja zajeti razpoloženjska baladna vložnica in razpoloženjska balada, to pa oblikovano plastično, neposredno, naravno in preprosto v neiškani, toda ritmično zelo razgibani kitični obliki, ki je v marsičem sorodna ljudski pesmi. Četudi so ga mnogi posnemali, je slovenska lirika dosegla stik z razvojem, ki ji ga je Jenko nakazal, šele čez tri desetletja v impresionizmu.

O PREDLOGIH IN PREDPONAH

Nadaljevanje in konec

Dandanašnji se množi sumljiva raba predloga *okoli*. Zgledi, kakor so *pravda okoli dediščine*, *razgovori okoli razorožitve*, močno diše po sh. vplivu. Vendar je treba priznati, da je do takšnega pomenskega razvoja prišlo tudi v drugih slovanskih jezikih. Pot do tega nam kaže ljudska raba *okoli hrasta se je vnela prava vojska*, kar lahko razumemo še v pravem, pa tudi že v prenesenem pomenu.

Predlog *niz* poznajo samo nekatera zahodna narečja: prišel je niz Krn; niz lice solze toči (Istra). Sicer je raba knjižna: niz brdo, niz klanec, niz hrib, niz breg, niz vodo. Nekateri pisatelji vežejo ta predlog (po svojem narečju?) z roditeljskim: *niz hriba* (Bevk), *niz Modrejce* (Pregelj). Čut za pravilno rabo je že otopel, od tod napačna zgloda *niz drevoreda* (pod drevoredom), *nizgor* (navzgor).

SP obsoja naslednje zveze s predlogom *k*: *k nogam priti* (peš), *k počitku iti* (počivat), *k prvemu* (prvič), *k sebi priti* (do sape, zavedeti se, opomoči si). Tak izrazit germanizem je tudi v Celovškem rokopisu *seđi k desnici boga oče*. Za izraz *k sreči* (na srečo) je vendar treba opozoriti, da ima tudi rus. *k sčast'ju*.

Ta predlog se ne uporablja za predpono. Kar imamo sestavljenk, so samo v prislov okamne predložne zveze: kmalu, kvečjemu, hkrati, kljub(u), kvišku. V novejšem času nastopajo tudi redke sestave iz sintaktične zveze: ksebnj konj, kmašna obleka, kničemrati (pokvariti; Levstik).

Vz rabimo dandanašnji samo za predpono in še ta je v ljudskih besedah obrušena. Da je bil *vz* nekđaj tudi predlog, pričajo okamnele besede vzdolž, vzglavje, navzkriž, vznak, vznožje, vzoči, vzpored in (z obrušeno predpono) zlasti, vnemar, spet, spričo, zraven, vred, zviškoma, vbreg itd.

Glagolska predpona *vz-* pomeni 1. gibanje navzgor: vzdigniti, vzhati, vzkipeti; 2. gibanje nazaj: vzdržati se; 3. zamenjati: srečo vzdati (= voščiti); 4. začetek dejanja: vzcvetiti, vzdramiti. Ljudska govornica je začetni *v* redno obrusila, izjema so le glagoli *vstati* (iz *vzstati*), *vzdigniti* (iz *vzdvigniti*), *vziti*, *vžgati* in *vzeti*. Tako se sliši samo: otrok shodi, voda skipi, vino se skisa, sprejeti, strepetati, stresti se, zbesneti, zbiti se, zbuditi, pokonci se zravnati, zleteti v zrak, zmagati, zmoči, zmotiti, zveličati, zveseliti, zvišati itd. Včasih je jezik neugodno občutil nastalo nejasnost, pa je rajši zamenjal predpono: zaplameneti, razburiti, ujeziti (namesto vzplameneti, vzburiti, vzjeziti). Obrušenje predpone je namreč često pripeljalo do enake oblike, a različnega pomena. To ni tako usodno za govorno besedo, saj jo spremlja intonacija ali kretnja, pač pa se je knjižni jezik znašel v hudih škripcih. Že lep čas opazujemo pri naših pisateljih omahovanje med govorno in zgodovinsko upravičeno obliko. SP je poskusil pisavo urediti, vendar je to zaradi stoletne precej svobodne rabe dokaj težko. Določa, da se popolna oblika *vz-* piše zlasti v knjižnih besedah in slovanskih izposojenkah, v domačih pa se je navadno obrusila.

Pri tem seveda pripušča kopico dvojnic: (v)zbočiti, (v)zdihniti, (v)zdriniti, (v)zdržati, (v)zgleđ, (v)zbuditi, vztrepetati in strepetati, vzkipeti in skipeti.

Čeprav gre za ljudske besede, je zaradi pomena treba ločiti *sonce vzhaja* : množica *se shaja* : *izhajati od Adama*; *vzhod* : *shod*; *vznašati pod oblake* : *znašati na kup*; *konj se vzpne* : *obleka se spne*; vendar tudi v tem nismo dosledni, saj ne delamo razločka in pišemo enako *sfrčati* na drevo in z drevesa; *skloniti se* do tal ali do stropa; *speljati voz* v breg ali z brega; *zlesti* na plot ali s plota; drevo je *zraslo* visoko in dve debli sta *zrasli* (skupaj); *buška steče* na glavi, *otrok steče* po klancu.

Predlog *raz* nastopa samo v slovenščini (osrednja in zahodna narečja), in sicer s tožilnikom: žlica je raz mizo padla; raz brdo priti; brati raz bukve (Poljane); gre meso razenj ko perje raz starega orla. Dandanašnji je čut za pravilno rabo zamrl, že pri Ravnikarju beremo roditelja *bratje so mu pisano suknjo raz života strgali*. Raz se je namreč obrusil v z (s) in se v rabi sklona naslonil na prvotni s (z), prim. *gorenjsko padel je z mizo* (in z mize); na obrušenje moramo misliti tudi pri glagolskih dvojnicah raztajati in stajati, raztopiti in stopiti, raztrgati in strgati, razlomiti in zlomiti. Novoknjižne sestavljenke *razfranciškan*, *razkralj*, *razpop* so narejene po tujem *ex-* in so slabe.

Pro- in *pra-* rabita samo za predpono. Nekoč je slovenščina imela svojo predpono *pro-*, kakor pričajo besede *prodati*, *prodaj*, *prostor*, *razprostreti*, *prosinec* (mesec, ko sonce prosine; v Prekmurju po ljudski etimologiji *prozimec*). Sicer je bil *pro-* zgodaj zamenjan s *pre-*. Zadnjih sto let pa je s knjižnimi besedami, sprejetimi iz stsl. in sh., znova vdrla v knjižni jezik predpona *pro-*: pročelje, proglas, promet, proslava, prosojen, prozoren, prosveta itd. Če je ob domačo besedo stopila izposojenka, je rado prišlo do pomenskega razločka in tako sta obe ostali: *prepadel* in *propadel*, *predreti* in *prodreti*, *preračun* in *proračun*.

V imenskih sestavah se *pro-* podaljša v *pra-* in daje pomen starine, prvotnosti: rus. *prababuška*, polj. *prababa*; v češ. pomeni tudi visoko stopnjo: *prastaráy*, *prašelma*. V polj. vzporedno *przedbaba*. Slovenščina rabi kakor slovaščina *pre-* namesto *pra-*. Naši protestantje pišejo prebaba, prevnuka, prededec (tudi prekobaba). Danes je v knjižnem jeziku zmagala iz drugih slovanskih jezikov izposojena predpona *pra-*. Knjižni izvor še očitno kaže dvojni poudarek *prámáti*.

Splošno je mnenje, da pomeni *čez* samo tisto, kar nem. *über-hin*, *skozi* pa durch. Vendar pričajo slovanski jeziki, da sta se oba predloga pomensko večkrat zliila. Tako najdemo v stsl. rokopisu (Supr.) *skvozē rēko* (v pomenu *čez reko*), v rus. pa *čerez les*, *čerez okno*; sh. *projti črez igleni uši*; slov. *gledati čez okno*. Še laže se ta zamena zgodi v preneseni rabi, n. pr. časovni: *vsako nedeljo čez vse leto* (Kastelec).

Slovničarji obsojajo kot germanizem primere, kakor so *skozi eneriga daru naprej pomagati* (Prisege mesta Kranja); *skozi to vero mi odpuščenje dobodemo* (Trubar); *bodo skozi meč konec vzeli* (Drabosnjak). Da je večini takih zgledov kumovala nemščina, nikakor ne oporekam, vendar naj ob njih pokažem, da se je tudi v drugih slovanskih jezikih brez tujega vpliva razvilo nekaj takega: rus. *peredat' čerez prijatelja*; *čerez bolezn' pet' ne mogu*; upravljajut gosudarstvom čerez sovery rabo-čie; sh. *črez njega sam propao* (Vuk); *teško čovjeku kroz koga dolazi*

sablazan; nevjernici pokarani kroz desnicu tvoju (Palmoć); češ. skrže rychlé posly o tom uslyšel.

Predpona s- (z-) je sprva dajala pomen a) skupnosti: sniti se, zložiti; b) gibanja navzdol: sleči se, zlesti; c) dovršenega dejanja: snesti, zdrobiti. Toda tem prvotnim sestavljenkam so se pridružile še vse tiste, ki se jim je obrusila predpona *iz-*, *vz-*, *raz-*: *skončati*, *zbežati*, *spomniti*, *zlomiti* so se v starini glasile *iskončati*, *izbežati*, *vzpomniti*, *razlomiti*. Pri sestavljenkah, ki izražajo dokončanje dejanja, nam le stara cerkvena slovanščina lahko pove, ali gre za *iz-* ali za *s-*. Na eni strani je v jeziku občutek, da je dokončano tisto, kar je iz glagolskega dejanja ven (*iz*), na drugi pa je prav tako res, da je dovršeno tisto, kar je skupaj spravljeno. Moderna vokalna redukcija je hudo zmedla pisavo zlasti pri okamnelih prislovih: *scela*, *ščista*, *zdavnaj*, *zgrda*, *zlahka*, *zlepa*, *zmlada*, *skratka*, *sprva*, *znova*, *zlasti*, *zunaj* (poprej: *iz cela*, *iz vlasti*, *iz vóna*).

Predpona *iz-* dela med drugimi tudi glagolske sestavljenke, ki pomenijo učinek dejanja in njega dovršitev: *izboljšati se* pomeni pravzaprav izboljšanja ven priti. Ob sebi imajo skorajda redno dvojnice z obrušeno predpono: *zboljšati*. Tako še *izbegati*, *izbrisati*, *izdelati* in še kopica drugih. To dvojnost dobri stilišči uporabljajo za lajšanje težko izgovorljivih soglasniških skupin pa pišejo *tablo zbrisati* : *madež izbrisati*.

Neobrušena oblika je ostala, kadar glasovna počoba ne dopušča dvojnice (*izsušiti*) ali kadar jo terja pomenski razloček: *izpustiti iz rok* : *spustiti na tla*; *iztrgati iz kremljev* : *strgati papir*; *izbiti misel iz glave* : *zbiti klobuk z glave*; *zbiti dve deski*; *izbirati grah* : *zbirati somišljenike*; *izgnati iz dežele*; *zgnati ovce v trop*; *izhajati iz starega rodu* : *shajati se vsake sobote*; *izključen dijak* : *sključen starček*; *izmetati iz hleva* : *zmetati na kup, z voza*; *izmisliti si zvijačo* : *zmisliti se na brata*; *izpeljati iz Egipta* : *speljati na led*; *izpisati iz knjige* : *spisati knjigo*; *izpustiti iz objema* : *spustiti na tla*; *grča izrase iz drevesa* : *drevesi sta zrasli v debelu*; *izrezati iz lesa* : *zrezati na drobno*; *iztakniti oko* : *stakniti dva konca žice*; *voda izteče iz posode* : *otrok steče po cesti*; *iztlačiti vodo iz gobe* : *stlačiti gnoj na kup*; *izviti iz rok* : *zviti list papirja*. (Pazi na ponovitev predloga *iz!*) Izposojenke iz slovanskih jezikov pišemo zmerom z *iz-*: *izraziti*, *izjaviti*, *izvestje* itd.

Predlog *brez* pravi, da ni tistega, kar pomeni samostalnik. Ta občutek je tako močan, da se v podzavesti govorečega zenači z zanikavanjem. Od tod imamo dvojnice *brez kakršnekoli bolezni* : *brez nikdar nikogar na vsem božjem svetu*. Tudi v sh. *bez ijedne sumnje* : *bez nijedne sumnje*. Gotovo so taki primeri dosti pripomogli, da smo dobili dvojnico *oben* — *noben*: *brez obene izgovori* (Kastelec), *brez nobene pomoči*.

Raba *brez* z nedoločnikom je romanizem: *napravil si je denarja brez truditi se*; sh. *bez umarati se*. Ravno tako velja za tujščino (po nem. *ohne dass*, ital. *senza che*): *brez da bi se trudil*; sh. *bez da vam odkrije težinu od griha*. Samoraslo pa je najbrž bolg. *bez da minuva vrémja*.

V ljudski govorici je dosti sestavljenk vrste *brezbožen*, *brezpnetnik*, *brezskrben*. Po ljudskem vzorcu so jih dosti naredili tudi pisci; z gotovostjo to lahko potrdimo za Vodnikovo besedo *breztelesen* in za Prešernovo *brezup*. Tvorba je seveda omejena na predložno zvezo s samostalnikom, *brez-* se ne sestavlja s pridevnikom ali glagolom. Ne moremo reči

brezlep, brezslušen, marveč samo nelep, neslušen. Kadar imamo dvojnico, smemo z gotovostjo sklepati na različen nastanek: brezumen je brez uma, neumen ni umen; brezveren je brez vere, neveren ne veruje, ne verjame (gl. SP str. 105).

Do kaže na predmet, h kateremu je dejanje usmerjeno. Ta predmet lahko ostane izven dosega ali pa je v dejanje vključen. Če pravim, da sem zapravil vse do dinarja, ni jasno, ali sem zapravil tudi zadnji dinar. Če trdim, da je bilo v tistem pokvarjenem času naprodaj vse do sodnikov, ni gotovo, ali so bili tudi sodniki podkupljivi ali pa so bili samo oni izjema. Zaradi te dvoumnosti prva raba zelo peša, ker jo spodriva jasnejši razen.

Predlog od. Namesto *to je pa res lepo od našega soseda* nahajamo v starini in še danes po narečjih *to je pa res lepo za našega soseda*. Obojna raba je po duhu jezika, vendar ima raba *z za* v sebi nekaj dvoumnega.

Pojem odmikanja se lahko docela izgubi, tako da ostane samo pojem odmknjenosti od izhodišča; sem sodi Trubarjev zglede *meč od obeju platu ojster*. Zatorej predpisuje SP razlikovanje *sedim odzgoraj* (odspodaj, odspredaj, odzadaj), toda prihajam *od zgoraj*.

Predlog od izraža izhodišče, potemtakem tudi izvor: od latinskih pisarjev so dobili učenost v deželo; ne je se meso od vsake živali; duh od sena; rana od noža; izkusil je preganjanje od nacistov. Tudi del, ki izhaja iz celote, ima v nji svoj izvor: rus. nožka ot stola; češ. klíč od sklepa; sh. posla dva od učenika; slov. dari od tega, kar raste pri njega gradi; ključ od vežnih vrat; od vseh deklet najlepša. Vsekakor je pretiran purizem gledati v zgledu *ključ od vrat* svojilno razmerje in v nasprotju z ljudsko rabo pisati *vratni ključ*. Isto velja za *najlepša od vseh*, čeprav je res, da je enako domače *najlepša vseh, med vsemi, izmed vseh, iz vseh*.

Neposredno na ta pomen lahko navežemo snovnega: *sladkornica je bila od pozlačenega srebra; ograja od kolov*. Izvor posledici je njen vzrok, zatorej raba *od lakote umirati, od veselja skakati, črn od saj; od čudeža godcem roke so zastale; pijan od sladkega strupa*. Prehod k trpni rabi so takile zgledi: *od let upognjena pleča; od zamaknjenja prevzeta*. Tudi tu je čiščenje šlo predaleč: *mraza umira vijolica*.

Posebno poglavje je raba predloga od v pasivu. Tukaj postane osebek aktivnega stavka povzročitelj dejanja, nekak izvor dejanja. Kako se je razvila trpna raba *z od*, nazorno kažejo zgledi, kjer je trpnost že v aktivnem stavku, n. pr. stosl. *pogybnoti ot sotony*. Od tega že ni daleč do pravega pasiva *z od*, znanega vsem slovanskim jezikom: stosl. *ot Iosifa rečeno*; polj. *panna, wyzvolona od królewicza*; češ. *Libuše jest od lidu za soudci zvolena*; dluž. *to je wót kowala gótowane*; bolg. *sgradata sja podpira ot dva rěda*; sh. *ranjen od tve angelske liposti; od ribara izvadjen; pa mi ne bi od boga sudjeno; poštovan od svoga naroda*. V slovenščini je poglavje o trpnem načinu še posebno kočljivo. Vse slovnice ponavljajo, da trpnik z imenovanim povzročiteljem ni priljubljen, marveč da se dejanje rajši izrazi s tvornikom. Namesto *bil je preganjan od sovražnikov* rajši *sovražniki so ga preganjali*. Toda nihče ne more oporekati, da zvene popolnoma domače deležniški obrati: od sovražnikov preganjan, od prijateljev zapuščen, kaj mu je ostalo drugega ko umakniti se v samoto; umrl je od vseh spoštovan; od matere razvajan, od bratov zavidan, od

očeta strahovan, taka je bila njegova mladost; kosti leže od jastrebov raztrošene (Finžgar). Nobenega dvoma ni, da se pasiv tem več uporablja, čim bolj se izpopolnjuje knjižni jezik. Prav poučen je pogled v Prešernovo pesniško delavnico, saj vemo, da je pesnik izhajal iz domačega govora in iz njegovih prvin ustvarjal pesniški jezik. V skladu z gori ugotovljenim najdemo v Poezijah samostojne participialne konstrukcije: *srca, od njih ognja vžgana; od sonca zapuščena zemlja; tvojo jamo, pozabljeno od vnukov* in še dvajset takih zgledov. Le dvakrat je šel dalje: *od mene pesem vsaka bo prekleta; (rosa) bo pregnana od vročine*. Kadar gre za sredstvo, ne za vzrok ali povzročitelja, rabi Prešeren predlog z: *z valovami obdani*.

V strahu pred namišljenim germanizmom so puristi jeli priporočati predlog *po*, čeprav je to ljudski govorici tuje, zakaj s tem predlogom se izraža posredništvo.

Torej lahko postavimo za rabo predloga *od* v pasivu tale pravila:

a) *Od* v trpni rabi nikoli ne izraža sredstva, namesto njega rabimo *s* (z): *obdan z grički in vinogradi*.

b) Rabi se redno ob prostem deležniku; tam izraža stanje in je pomensko enak pridevniku: *obdan od prijateljev je ponosno stopal*.

c) V stavkih s povedkom v pasivu, kjer se izraža *dejanje*, je bolje postaviti povzročitelja v tvornik: *šolarček je pohvaljen od učiteljice — učiteljica pohvali šolarčka*.

č) Za izražanje trpnega *stanja* se splošno lahko rabi *od* s povzročiteljem: *prostor je zaseden od voznikov* ne pomeni, da ga vozniki sedaj zasedajo, ampak nasledek tega, da so ga poprej zasedli; *otrok je opikan od komarjev* pove, da so ga opikali, ne pa, da ga sedaj pikajo.

Seveda najdemo zglede, kjer *od* lahko izraža vzrok ali pa sredstvo: *zaslepljen od lepih besed* pove, da so lepe besede vzrok zaslepljenosti; *zaslepljen z lepimi besedami* pravi, da so bile lepe besede sredstvo, ki je povzročilo zaslepljenost.

V našem knjižnem jeziku je precej negotovosti, kar zadeva rabo predloga *od*. Ta se boji zapisati *ključ od kamrice, eden od mnogih, priganjan od sovražnikov*, drugi spet mirno piše germanizme, da so le iz ljudskega jezika: do danes je bil Tonej od vas in od nas vedno stric (Jalen); prva zvezda je od mene, tretja od strica, peta je od tete; živi z ženo od brata (Novačan); naj bo ta galeb od nas vseh (Seliškar); zavedi se, da si moja in da od drugega biti ne moreš. Za izrazito svojilnost se ne more rabiti *od*, posebno tam ne, kjer lahko postaviš svojilni pridevnik. SF daje za to nazoren zgled: *to pismo je stričeva* ima poudarek na svojini, to *pismo je od strica* pa na izvoru. Dodajmo še en zgled: ta plašč je bil bratov, njegova last je bil. Pa brat ga je podaril meni, dobil sem ga torej od brata in sedaj nosim plašč od brata.

Pri glagolih govorjenja in mišljenja rabi ljudski jezik po nemškem vplivu *povest od zlate ptičke*, po tem tudi pri Prešernu *od tvoje lepote zaslišal sem davi*. Tu se je tuji vpliv naslonil na domačo izvirno rabo.

Prav nič prizanašanja ne zasluži raba, ki jo nekateri pisci uvajajo v knjigo, ne da bi se zavedali tujščine: le kaj si misli ta prismoda od Urše (= Urša, ta prismoda); ta šema od dedca vse verjame; kakšnega vraga od ključa pa iščeš? Prav tako je tudi slabo: to ti bo še od škode.

LITERARNI SPREHOD PO DELU STARE LJUBLJANE

Nadaljevanje in konec

2. OD MAGISTRATA PROTI VODNIKOVEMU TRGU

V hišo v Stritarjevi ulici 1 (danes DZS) se je preselil Anton Primic ob poroki z Julijano Hartl (1807); tu je bila rojena Julija, Prešernova »Lavra« (30. V. 1816); dva meseca nato ji je oče, star 34 let, umrl, mati vdova pa se je preselila v hišo svojih staršev na Mestnem trgu 19.

V Ciril-Metodovi ulici 3 je imel spodaj odvetniško pisarno dr. L. Baumgarten; pri njem si je služil *Prešeren* kruh v večernih urah, ko je opravil čez dan brezplačno tlako pri finančni prokuraturi (1828/1829) ter potem kot koncipient v letih 1831 do 1834. V prvem nadstropju je živel grofica Fr. Stubenberg, ki ji je Ljubljana vzdela pridevek »škofela«, ker je k njej zahajal ob večerih kvartat škof Wolf.

Škofijska palača. Ljubljansko škofijo je ustanovil cesar Friderik III. na predlog papeža Pija II. leta 1461. Ta papež, s pravim imenom Silvij Enej Piccolomini, je bil poprej cesarjev dvorni kaplan in prijatelj. Friderik je cenil Ljubljance, ker so mu pomagali premagati celjske grofe v boju za dediščino; oprostil jih je zato hišnega davka.

Prvi ljubljanski škof je postal Sigismund grof Lamberg, ki je izhajal iz rodu Lambergov na gradu Kamnu pri Bégunjah, kakor junak ljudske pesmi »Pegam in Lambergar«. Med zgodovinsko znanimi imeni srečujemo v dobi protestantizma med škofi Franca Kazianerja, Urbana Textorja in Tomaža Hrena, ki je v 33 letih svojega škofovanja (1597—1630) zatrl protestantizem na Kranjskem. Katoliška akcija je hotela v dobi po prvi svetovni vojni doseči zanj proglasitev za prvega slovenskega svetnika. Ko pa je prof. Kidrič objavil kot sourednik ČJKZ prispevek M. Premroua »Vatikanski dokumenti iz 1603—1621 o vladiki Hrenu in cerkveni vizitaciji Kranjske 1607—1608« (leta 1927), je akcija za svetnika utihnila. V teh dokumentih je podal papežev vizitator porazno poročilo o Hrenu, čigar razvratno osebno življenje ni bilo prav nič v skladu z njegovo versko ideologijo, ki jo je kazal le na zunaj, da je utrdil oblast rimske hierarhije in avstrijskega vladarja; sicer pa za škofijo ni veliko skrbel in je večinoma živel v Gornjem gradu ter bil sedem let (1614—1621) celo knežji namestnik nadvojvode Ferdinanda v Gradcu. — Izmed poznejših škofov sta zanimiva jožefinec Karel grof Herberstein ter njegov naslednik, v razsvetljenskih zadevah Zoisu naklonjeni Mihael baron Brigido; dalje Anton Alojzij Wolf, mecen slovenskemu slovarstvu in mnogim ustanovam, a sicer birokrat in aristokrat s prirodno eleganco (1824—1859). Vsi so dosegli položaj vladike s posebno cesarsko milostjo in zvezami z dvorom. Posebej je zanimiv tako imenovani liberalni škof dr. Janez Zlatoust *Pogačar* (1875—1884), ki je odklanjal politični klerikalizem; doma je bil iz Prešernove Vrbe. Za njim je zavladal nestrpni ultramontanski duh škofa Missia.

Nasproti na št. 14 je bila do nedavnega znamenita gostilna »Pri kolovratu«, ena najstarejših ljubljanskih gostiln. Sredi prejšnjega stoletja se je v nji zbiralo Levstikovo omizje, med temi n. pr. pevec in pionir stalnega slovenskega gledališča Josip Nolli (1841—1902) in župan P. Grasseli. Govekar je opisal gostilno v podlistkih »Demolirana literatura« (SN 1897, 75—78). — Ob slovenskih demonstracijah v septembru 1908 proti prepotentnemu nemštvu, ki so nastale prav zaradi fizičnega napada na udeležence glavne skupščine Ciril-Methodove družbe v Ptujju, je oddelek avstrijskega vojaštva na ukaz streljal v demonstrante. Ob tem napadu je bilo več ranjenih, dve žrtvi pa sta bili smrtno zadeti: na Po-gačarjevem trgu črkostavec Rudolf Lunder, pred »Kolovratom« pa četrt-šolec Ivan Adamič, brat Emila Adamiča. Šest krogel se je zapičilo v zid gostilne; hoteč zabrisati sled političnega zločina nad Slovenci, je ukazala avstrijska oblast zadelati luknje v zidu. — »Kolovrat« je ostal tudi v prvi Jugoslaviji privlačen za prijateljsko omizje kulturnih delavcev, ki jim je bil središče resnih, duhovitih in šegavih pogovorov Oton Župančič. Pogostejši udeleženci so bili: dr. Ivan Prijatelj, dr. Alfred Šerko, dr. Pavel Grošel, Pavel Golia, dr. Igo Gruden (glej pesem V spomin Tomaža Bizilja), Cvetko Golar, dr. Ivo Šorli, Lili Novy, Fran Albreht, Juš Kozak, dr. Anton Slodnjak, Božidar Borko, France Vodnik, Mile Klopčič, dr. Matija Šmalc in drugi. Na penklubove sestanke so prihajali samo literati. V gostilniški sobi je visela karikaturna slika »penatov«, omenjenih knji-ževnikov, kako rajajo pod kolovratom; naslikal jo je Maksim Gaspari za debeli četrtek leta 1924 s temu prazniku primernim sporedom jedil in pijač, s povštertancem in harmoniko, z žaganjem babe in nastopom »brne«. Mnogo zanimivosti iz pogovorov penatov pri Kolovratu iz dobe 1937 do 1945, posebno duhovitih Župančičevih izrekov in anekdot, je otel pozabi prof. Ivan Favai, ki je kot soudeleženec vestno zapisoval naj-važnejše s teh sestankov, marsikaj dobesedno pri mizi, ali pa registriral po spominu doma še tisti večer. Ti zanimivi zapiski še čakajo objave.

Stolna cerkev in semenišče sta arhitektonsko umetniški zgradbi, ustvarjeni po prizadevanju prve ljubljanske *Akademije operozorum*; to so ustanovili znanstveni delavci po zgledu italijanskih znanstvenih družb 1693, v letu Valvazorjeve smrti. Za simbol marljivega dela so si izbrali čebelo in člani so se imenovali »apes«. Ker so bili pa med člani tudi plemiči, so si izbrali akademijska članska imena, da so s tem odpravili razliko, ki je znanost nikakor ne more trpeti. Članov je bilo 27, med njimi 6 svetnih duhovnikov, a nobenega jezuita. Prvi predsednik je bil stolni prošt dr. Janez K. Prešeren, imenovan Resolutus. Med člani so bili kar trije Thalnitscherji: stolni dekan dr. Janez Anton, imenovan Sedultus, njegov brat in le-tega sin. Mnogi člani so bili zunaj Ljubljane.

Osem let so delali tiho, brez nastopanja v javnosti. Leta 1701 pa so priredili slovesno prvo zborovanje, dostopno ne le članom, ampak vsakemu ljubitelju znanosti, in sicer v deželni hiši, to je prav tam, kjer ima svoj sedež današnja SAZU. Za razširitev znanosti med ljudi so tistega leta ustanovili na svoje stroške *javno biblioteko*, dostopno brezpogojno vsakomur, ki se zanima za znanost. Predsednik dr. J. Prešeren, Janez Ant. Thalnitscher in škof Žiga grof Herberstein so v ta namen zložili svoje privatne knjižnice v javno knjižnico in jo namestili v škofijsko seme-

nišče. Z občnim zborom in slovesno baklado na Ljubljani so leto zatem (1702) proglasili ustanovitev glasbenega društva Academia Philo-Harmonicorum. Do leta 1725 je Akademija razpadla, nekaj zaradi pomrlih najbolj delavnih članov, nekaj zaradi tega, ker so si jezuiti lastili monopol v znanosti. Knjižnica je prešla v last škofijskemu semenišču. Knjig ima nad 16.000, med njimi je tudi marsikaka redkost, n. pr. Megiserjev slovar Thesaurus Polyglottus iz leta 1603.

Akademija je vzbudila v Ljubljani umetniško arhitekturo, kiparstvo, slikarstvo in tudi glasbo. Sad tega prizadevanja so ravno najlepše javne stavbe v Ljubljani, nastale v 18. stoletju: semenišče, stolnica, magistrat, uršulinska cerkev, Robbov vodnjak, Gruberjeva palača in še mnogo drugih, umetniško izdelanih zunaj in v notranjosti. Umetnina posebej je glavni portal semenišča; podpirata ga dva giganta, izklesana iz kamna. Nad vhom je napis »Virtuti & Musis« (kreposti in muzam). Prešernov prijatelj in učenjak dr. Jakob Zupan je parodiral ta napis z besedno igro »Servituti & Muscis« (sužnosti in muham). Umetniško je izdelana prav tako semeniška knjižnica: dvorano je poslikal Quaglio s freskami, tudi lesena oprema je izdelana umetniško. Še vse veličastnejša je arhitektura stolnice s posebej zanimivo kupolo. V cerkvi so pokopani: kot prvi dr. J. K. Prešeren, njen glavni graditelj J. A. Thalnitscher, škofa Wolf in Pogačar in še drugi.

Na Vodnikovem trgu je stalo častljivo *licejsko poslopje*, ki je dajalo streho mnogim važnejšim šolskim ustanovam nad eno stoletje, namreč od 1790 do 1902, ko so ga od potresa (1895) poškodovanega končno podrli. Zdaj je na tem prostoru živilski trg. Kot nepremakljiva priča iz prejšnjih časov je ostal na svojem prostoru v bron uliti prvi naš pevec *Valentin Vodnik*, tu slovesno postavljen 30. junija 1889, pred glavnim vhom takratnega poslopja, ki je v njem pesnik živel najprej kot frančiškanski redovnik, kasneje kot profesor gimnazijski mladini.

Najprej (1233) je stal tu namreč frančiškanski samostan, ki je čez 50 let pogorel in bil potem vnovič sezidan. V 16. stoletju so zaradi turških vpadov meščani utrdili tudi tu mestni zid, ki je potekal z Gradu do Ljubljanice, z obrambnim stolpom, tukajšnja mestna vrata pa imenovali »kloštrska vrata«. Zaradi luteranstva je samostan propadel, kajti poluteranjen meščanstvo ni več maralo podpirati menihov. Protestanti so poslej uporabljali tudi samostansko pokopališče, ki je stalo zunaj zidu na prostoru pred današnjo hišo na Krekovem trgu 10. Po razgonu protestantov so prišli v Ljubljano jezuitje in se naselili najprej tu, že čez nekaj mesecev pa so zamenjali to hišo s »cesarsko ubožnico« pri Sv. Jakobu. Škof Hren je zopet privabil frančiškane. Blizu dve sto let nato je Jožef II. razpustil ta samostan. Frančiškanom je bil dodeljen današnji njihov samostan na Prešernovem trgu, od koder je tedaj cesarski odlok pregnal obute avguštince. V starem frančiškanskem samostanu so usmiljeni bratje ustanovili deželno bolnišnico, a so se že čez nekaj mesecev preselili v razpuščen samostan bosonogih avguštincev na Ajdovščini ob današnji Titovi cesti.

Tedaj je pa *Anton T. Linhart* kot tajnik okrožnega urada predlagal guberniju v Gradcu (14. 7. 1786), naj v opuščeni frančiškanski samostan namesti normalno in licejsko knjižnico, ki sta v tesnih in vlažnih pro-

storih stare redute, tako da knjige v zabojih plesnijo. Deželni stanovi so nato poslopje odkupili od verskega zaklada, ga adaptirali do jeseni 1790 ter namestili vanj osnovno šolo, gimnazijo in knjižnico, naslednje leto pa še licej. Leta 1792 se je vselil tudi Linhart in tu že tri leta nato umrl (14. 7. 1795). Licejsko poslopje je bilo dvonadstropno in zelo obsežno, zidano v četverokotniku z dvoriščem v sredi. Sob je imelo preko šestdeset, zato je lahko sprejelo pod svojo streho še vrsto drugih zavodov: učiteljske, realke, Deželni (zdaj Narodni) muzej in Zgodovinsko društvo za Kranjsko, glasbeno in risarsko šolo, razen tega rudarsko sodišče in celó skladišče vojaških oblek ter pekarno ljubljanske garnizije; vojaške objekte so pozneje sicer namestili v razpuščeni samostan klarisinj nasproti hotela Slona, a vojaščina je delala nadlego prosvetnim ustanovam v hiši prav do konca, in sicer avstrijsko in ob okupacijah francosko vojaštvo, ki je zaradi pomanjkanja vojašnic iskalo na svojih pohodih prenočišča kar tu v šolskih prostorih.

Licej (tako se je prvotno imenoval gaj v Atenah, posvečen *Apolonu Likeju*, kjer je poučeval Aristotel svoje učence med sprehajanjem po gaju) so v Ljubljani ustanovili že jezuitje v svojem kolegiju pri Sv. Jakobu leta 1617 kot *scholae superiores* s tremi letniki poleg gimnazije, ki so jo imenovali takrat »latinske šole« ali »*scholae inferiores*«, s šestimi razredi. Latinske šole so obnovili po pregonu protestantov. Ti so namreč že leta 1563 ustanovili deželno *latinsko šolo*, nekakšno gimnazijo. Pouk je bil v prvih razredih slovenski in nemški, v 4. razredu pa v latinščini. Prvi rektor je bil Adam Bohorič; poučeval je tudi Sebastijan Krelj.

Jezuitski licej je obsegal: dialektiko (logiko), matematiko, fiziko, metafiziko, kazuistiko in etiko. Po razpustu jezuitov je bil licej reformiran že v stari reduti in potem tu v »licejskem poslopju«. Francozi so ga leta 1809 vzdignili celó na stopnjo vseučilišča z oddelki za medicino, kirurgijo, inženirsko stavbarstvo, jus, filozofijo in teologijo. Gimnazijo so leta 1810 okrnili na tri razrede. Ravnatelj je postal Vodnik, obenem ravnatelj Mestni glavni šoli in nadzornik začetnih šol, »*écoles primaires*«. V elementarne šole je bila vpeljana *slovenščina kot učni jezik*. Zato je Vodnik napisal znamenito »Pismenost ali Gramatiko za Perve Šole« (1811), prvo slovensko slovnico v slovenskem jeziku! Tudi v začetnih gimnazijskih razredih je bila slovenščina učni jezik poleg nemščine, v poznejših razredih francoščina, ki je bila seve tudi uradni jezik. Leta 1811 so ta licej, imenovan »*écoles centrales*«, preimenovali v »akademijo« s filozofskim, juridičnim, medicinskim in teološkim oddelkom, a gimnazijo s štirimi razredi v »licej«. Po njihovem odhodu je Avstrija vzpostavila prejšnji licej s filozofijo in teologijo, gimnazijo pa s šestimi razredi.

Licej je dobil leta 1817 tudi slovensko stolico, medtem ko smo jo imeli v Gradcu že pet let poprej, ustanovljeno medtem, ko je bila Ljubljana pod francosko okupacijo. Obisk teh tečajev je bil za bogoslovce obvezen, za laike ne. Predaval je Fran Metelko od začetka do leta 1849, potem na gimnaziji do upokojitve (1857). — V zadnjih letih je Janez Kersnik (ded pisatelja Janka) predaval v slovenskem jeziku tudi kemijo ali »ločbo« v neobveznih tečajih.

Po revoluciji leta 1848 je avstrijska reforma šolstva ukinila višješolski licej in namesto njega razširila *gimnazijski študij* na osem razredov

ter uvedla zaključni zrelostni izpit ali maturo (1850), obvezno za vstop na univerzo. Zraven je ustanovila (1849) tudi slovensko juridično fakulteto, ki pa je, prenesena v Gradec, prav kmalu shirala zaradi vladne nemške zakulisne politike.

Po potresu je morala višja gimnazija ostati še v zasilno popravljenem starem poslopju do jeseni 1899, ko je dobila svoje poslopje v Vorančevi (prej Tomanovi) ulici (današnja klasična gimnazija).

Še v starem poslopju se je namreč leta 1890 formirala iz preštevilnih oddelkov v nižjih razredih nova, imenovana nižja gimnazija. Odrejeni so ji bili pritlični prostori v istem poslopju. Po potresu se je morala preseliti v privatno hišo v Beethovnovi ulici št 3. Od leta 1900 se je postopoma reformirala v popolno in končno dobila lastno poslopje ob Poljanski cesti. Z njo se je začela načrtna *slovenizacija srednje šole*, sprva v nižjih razredih, polagoma pa je prodirala slovenščina kot učni jezik za nekatere predmete tudi v višje razrede. To je bila prva gimnazija, ki je že v Avstriji izdajala tudi letno šolsko izvestje v slovenskem jeziku. Prvo izvestje (1892) za obe leti nazaj je bilo še nemško; od naslednjega leta dalje pa že samo slovensko, a uradovanje je ostalo nemško (tudi spričevala!) vse do razpada Avstrije.

Druga pomembna ustanova v zdaj že zdavno podrtem poslopju na Vodnikovem trgu je bila *Licejska knjižnica*, kratko imenovana »Licejka«, po ukinitvi liceja Študijska knjižnica, od 1945 preimenovana v Narodno in univerzitetno knjižnico, tedaj že nastanjena v sedanjem poslopju.

Idejni in pravzaprav tudi dejanski začetek javne študijske knjižnice v Sloveniji pomeni *protestantska knjižnica*, ustanovljena ob evangeličanski latinski šoli deželnih stanov ter namenjena šoli, učiteljem in predikantom kot javna knjižnica. Toda — habent sua fata libelli, a te knjige so imele še prav posebno čudno in zanimivo usodo. Deželni stanovi so to knjižnico varno shranili v deželni hiši in so se upirali izročiti knjige protireformacijski komisiji celó na poziv nadvojvode Ferdinanda. Trdovratno so jih branili pred protireformacijskim požigom celih 15 let. Ko pa je tedaj Ferdinand osebno prišel v Ljubljano, so se pogodili tako, da jih sicer izroče škofu Hrenu, a da jih ta ne požge, marveč shrani in tako odpravi nevarnost »krivoverstva«. In tako je sam protireformacijski predsednik spravil krivoverske knjige reformatorjev v svoj knezoškofijski grad v Gornjem gradu. Med njimi so bile tudi Trubarjeve, ki jih je le-ta izročil deželnim stanovom pred svojim odhodom iz domovine leta 1565. V Gornjem gradu so knjige obležale pozabljene, torej brez haska, blizu dve sto let; niti kataloga jim ni naredil nihče, dokler jih ni prevzel v sklop licejske knjižnice njen prvi knjižničar Franc Wilde in jih popisal leta 1789; bilo jih je blizu 1400.

Druga javnosti namenjena študijska knjižnica je bila knjižnica prve Akademije operozorum (iz leta 1701); po razpadu Akademije je prešla v posest ljubljanskega semenišča.

Tretji pobudnik za ustanovitev javne knjižnice je bila *Družba za kmetijstvo in koristne vede*, ustanovljena leta 1767 z razsvetlenskim programom. Nakupila si je izbrane zbirke knjig o ekonomiji, fiziki, mehaniki, stavbarstvu, botaniki, prirodoslovju, rudarstvu in kmetijstvu ter nameravala ustanoviti obsežno javno biblioteko z nakupom bogate

knjižnice knezov Auerspergov v knežjem dvorcu, ki je stal na prostoru današnje NUK; vredna je bila 16.000 gld., dobili pa bi jo bili za 1200 gld., kar je bilo le trinajsti del njene vrednosti. Predlog prosvetni komisiji na Dunaju ter guberniju v Gradcu je zaradi denarne zadrege obnemogel. Knjižnica je čakala v Ljubljani na kupca še 110 let, dokler ni dvorca razrušil potres, knjižnico pa so odpeljali v grad Losenstein na Gor. Avstrijskem. Nadalje je Družba za kmetijstvo predlagala zgraditev posebnega knjižničnega poslopja na pogorišču jezuitskega kolegija in sama hotela prevzeti kritje stroškov; zraven je predlagala združitve licejske, semeniške in svoje knjižnice (1784). A Družba ni utegnila dočakati uresničitve te zamisli, ker se je razšla že 1787. Podoben predlog za združitve knjižnic iz razpuščenih samostanov je dal tudi ljubljanski okrožni urad, vsekakor na pobudo tajnika Linharta (24. 5. 1784).

Tako je stvarna osnova za javno študijsko knjižnico postala *knjižnica jezuitskega liceja*, ko jo je prevzela po papeževem razpustu jezuitov (1773) država po cesarskem odloku Jožefa II. Pa tudi tej knjižnici je že grozil požar, namreč tisti strašni požar, ki je uničil samostan, šentjakobsko in florjansko cerkev ter nad sto hiš (1774), a je knjižnici po čudnem naključju večinoma prizanesel. Ob njej so se zbrale knjižnice: 1. kartuzijancev iz Bistre, 2. bosonogih avguštincev v Ljubljani, 3. obutih avguštincev v Ljubljani, 4. cistercijancev v Kostanjevici, 5. cistercijancev iz Stične, 6. servitov iz Devina, 7. Kmetijske družbe, 8. iz zapuščine generalnega vikarja Peera. Vseh knjig je bilo blizu 19.400. Enotna javna Licejska knjižnica je začela poslovati 15. februarja 1794.

Licej in knjižnica sta imela prostore v drugem nadstropju; glavna čitalnica je bila v bivšem samostanskem refektoriju, v traktu proti semenišču. Bibliotekarjevo stanovanje je zavzemalo pet sob v severnem traktu (proti Ljubljani). Tu je prebival zadnjih pet let svojega življenja tudi *Matija Čop* kot bibliotekar (upravnik) knjižnice. Njegovo življenje je bilo tesno povezano s to hišo že od njegovega desetega leta; tu je obiskoval tri razrede trivialke, nato v francoski dobi štirirazredno gimnazijo, potem dve leti liceja (tretji letnik filozofije je študiral na Dunaju), nato zopet v Ljubljani tri leta bogoslovja do 1820. Čez sedem let se je vrnil iz Lwowa sem kot profesor v humanitetnih razredih na gimnaziji in se 1830 preselil v to hišo kot bibliotekar Licejke. Od tod se je odšel tisto usodno popoldne 6. 7. 1835 kopat v Savo pri Tomačevem, od koder se je nekaj ur nato vrnil mrtev. V Licejki je bil 40 let v službi čbeličar Miha Kastelic, sprva kot skriptor (od 1825), potem kot bibliotekar (1850—1865). Skoraj celih 50 let pa je bil tu v službi še drug čbeličar, Jurij Kosmač (1823—1872); dasi je absolviral prvi letnik liceja, je služil prvih 30 let kot sluga, šele zadnjih 20 let kot skriptor. V Novicah je opisal »c. kr. licealno bukvarnico« (1850), pozneje tudi v nemščini (*Die k. k. Lyzealbibliothek*, 1857). Za Kastelicem je postal kustos Licejke dr. Gottfried Muys (1865—1897), ki se je kot nemški znanstvenik (bil je poprej univerzitetni profesor v Lwowu) z vsem svojim vplivom zavzel za to, da je (deloma tudi po Miklošičevem posredovanju) dobil po Kosmačevi upokojitvi skriptorsko službo *Fran Levstik* (29. avgusta 1872), ki je tako dobil kot 41-leten mož prvikrat spodoben kos kruha s službo, ustvarjeno zanj. Levstika skriptorja popisuje dr. Jože Debevec v svojih

»Vzorih in bojih« z vsó študentovsko prisrčnostjo; tako njegovo resnost v knjižnični čitalnici kakor tudi strogost nasproti študentovskim razposajenostim, ki jim ni mesta na takem prostoru. Deset let po Levstikovi smrti je dobil Muys za skriptorja vsestransko izobraženega in delavnega Luko Pintarja. Ta dva je zadela težka naloga, ob potresu reševati knjižnico ravno iz najbolj porušenega dela poslopja v drugem nadstropju. Deloma sta ji našla zasilno varstvo v Deželnem muzeju. Drugi del knjižnice je dobil (1901) še nekaj prostora v Beethovnovi ul. 3. Medtem je po Muysovi smrti postal kustos knjižnice Konrad Stefan (1897—1909). Ta je podrobneje opisal ves nastanek in upravljanje Licejke (Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach 1907). Tedaj se je z II. državno gimnazijo preselila v novo skupno poslopje ob Poljanski cesti. Po Stefanovi smrti je vodil knjižnico Luka Pintar do svoje smrti (1915). Prav ob začetku druge svetovne vojne se je knjižnica preselila v lastno poslopje, to je današnja NUK.

Normalka (osnovna šola) je imela prostore v pritličju desnega trakta v ogromnih sobah, kjer se je gnetlo kar po 80 do 90 učencev v enem razredu. Prav na sredi sobe je stala železna peč. Polovica učencev je sedela v prednjem, druga polovica v zadnjem delu sobe in vse je moral obvladati en sam učitelj. Takšne razmere so vladale do 1887, ko se je šola preselila v lastno poslopje na Ledini. Ta zavod štejemo za najstarejši ljubljanski šolski zavod, ki je imel svoje prostore nekoč v 14. stol. blizu stolne cerkve proti Ljubljani kot javna šola; sicer pa so bile v tistih časih le samostanske in ponekod župnijske šole. Javne in obvezne šole je ustanovila šele cesarica Marija Terezija (1774). Pri nas je bil posebno delaven organizator šolstva Blaž Kumerdej.

Učiteljšče se je preselilo iz licejskega poslopja (1884) v lastno hišo na Resljevi cesti. Deželni muzej je dobil svoje poslopje na današnjem Trgu herojev leto kasneje. Realka je bila ustanovljena 1852 kot nižja, od 1863 višja s šestimi razredi, od 1871 s sedmimi razredi, od 1874 v lastnem poslopju v Vegovi ulici.

Za zidovi licejske stavbe in zunaj njih je utripalo življenje mladih rodov z vsemi akordi v molu in duru, kakor je to naravno mlademu življenju, le da je bila v tisti dobi kulturna in socialna podoba našega ljudstva precej drugačna in je zato današnjemu rodu teže razumljiva brez poznanja zgodovine. Vse šole so bile nemške, slovenščina ni imela v javnosti nobene veljave; zato je bila tudi v šoli le pastorka kot nevažen učni predmet. Prešeren n. pr. se je pri starem stricu Jožefu na Kopanju moral naučiti nemščine, da je potem lahko v Ribnici uspešno izdeloval osnovno šolo. Politični in verski absolutizem je hromil duha, želeč vzgojiti hlapčevsko pokorne uradnike, slepo verujoče v oblast. Toda kulturni in politični tokovi velikih narodov niso mogli iti mimo našega brez odmeva, čeprav so njegovi sinovi, doma izpod slamatih kmečkih streh, študirali večinoma v revščini, pogosto ob kruhu, zelju, krompirju in fižolu, tako da se je naše ubogo, tlačansko in le za silo pismeno ljudstvo vzdignilo v kratkem stoletju od abecednikov in katekizmov skozi verske, črkarske, politične in literarne boje v narod na evropski višini. In prav iz te hiše na tem prostoru, ki zeva zdaj že nad pol stoletja v praznino, so izšle generacije pionirjev našega preroda, začenši od Vod-

nika, Kopitarja, Čopa in Prešerna pa preko mladoslovenskega trozvezdja Levstik-Stritar-Jurčič, dalje preko »vajevev« in Levca, Kersnika, Tavčarja, Finžgarja do »moderne« z Murnom in Župančičem ter njihovih sodobnikov Prijatelja, Nahtigala, Lajovca, Plemlja in drugih. Leta 1898 se je poslovila od hiše in dijaškega življenja parnasovska družina osmošolcev z literarnim almanahom Na razstanku. Nato se je slovesno poslovila od starih zidov jeseni 1899 tudi gimnazija in se naslednji dan s starimi profesorji Antonom Bartlom, Maksom Pleteršnikom, Ivanom Vrhovcem, Tomom Zupanom in drugimi ter mladim dijaškim rodom preselila v novo, lastno poslopje v Vorančevi ulici. Tam se jim je čez nekaj let zopet pridružil mladi pesnik Oton Župančič, tedaj kot suplent, a je dal že po enem semestru slovo šolski službi za vselej (1903).

Tudi položaj profesorjev v prvi dobi, ko so jim rezali kruh absolutistični režimi, ni bil zavidanja vreden. Večjo veljavo so dosegli šele v ustavni dobi po 1860. Iz prvih časov je zelo ilustrativen primer Valentina Vodnika. Ko je 1798 postal učitelj »poetike«, petega razreda gimnazije, je poučeval v njem prav vse predmete, razen verouka. Za učitelja in učence je bila takrat že ta osnovna težava, da mladina ob vstopu na gimnazijo večinoma še ni znala nemškega jezika, a to je bil učni jezik, in se ga je začela učiti šele obenem z latinščino. Zato so pozneje (1807) uvedli še elementarni razred, imenovan »parva«, kot začetnico ali pripravnico za gimnazijo. Druga ali pravzaprav glavna težava študentov in profesorjev je bila revščina. Vodnik je imel letne plače 400 gld., kar je pomenilo mesečno 33 gld. in prav toliko krajcarjev (po kupni vrednosti nekaj več ko današnjih 15.000 din). Za primerjavo z Vodnikovo profesorsko plačo vzemimo približno v tisti dobi honorar, kakršnega je imel Jernej Kopitar kot inštruktor, dasi še študent; prejemal je v neki romunski družini na Dunaju prav vso oskrbo in tisoč goldinarjev na leto. Vodnik se je na seji (11. 12. 1801) takole pritožil zaradi slabe plače: »Sedaj se mora učitelj zadovoljiti z mrzlo večerjo ter z mesom in zeljem za kosilo, pod vrhnjo obleko pa spodnjo skrivati, če se hoče pretolči. Časti nima druge razen tiste, ki si jo sam pribori. Vse odlikovanje učitelja za njegovo službovanje je v šolskem prahu pokopano. Študenti, negodne priče njegovega truda, pa le redkokdaj hvalijo njegovo prizadevanje, venomer le tožijo in svojo lastno krivdo za kaznovano nemarnost (= slab uspeh) na učitelja zvrčajo.« (Prav zares: nil novi sub sole!) Čez šest let nato so bile plače profesorjem zvišane za 500 in 600 gld. ter uveden predmetni pouk po strokah. Vodnik je poslej učil zemljepis in zgodovino v vseh razredih. Po francoski okupaciji je poučeval še dve leti in pol, dokler ga ni 12. 1. 1816 nadomestil sicer učeni, a nekoliko prenapeto samozavestni Elija Rebič (1784—1865). To je tisti Rebič, ki so ga dijaki nazivali »grmeči Jupiter« in ga je pozneje Prešeren zbodel z epigramom »V Ljubljani je možič...« Vodnik je prejel ob slovesu sicer pohvalno priznanje za svoje odlično delo, pokojnine pa le 200 gld. na leto.

Življenje našega dijaštva v prejšnjem stoletju obravnavajo premnogi spisi, tudi avtobiografski, n. pr. Trdinovo *Moje življenje*, Valjavčevi avtobiografski podatki v Levčevem opisu njegovega življenja (Knezova knjižnica 1895), Stritarjevi spominski spisi. Levstikovo življenjsko tragedijo, ki izvira prav iz šolske diktature kateheta Globočnika, je z

dramatsko plastičnostjo prikazal dr. Anton Slodnjak v biografskem romanu Pogine naj — pes! V humor odeto romantiko dijaškega življenja slika avtobiografija Jakoba Alešovca Kako sem se jaz likal. Dr. Jože Debevec je zajel v Vzorih in bojih v obliki pisem dijaško kroniko vseh osmih let študija v stari gimnaziji, hkrati pa življenje in miselnost v osemdesetih letih. Težavno in večini slovenskega dijaštva podobno pot do učenosti je zajel v avtobiografski zgodbi Študent naj bo Franc Finžgar. Svojevrstno zanimivo je pogodil tedanje razmerje med dijaki in profesorskimi »originali« turistično navdahnjeni dr. Josip C. Oblak v šaljivem spisu Na Maturino špico.

Z Vodnikovega trga drži na Grad še vedno Študentovska ulica, spomin na stotine dijakov, ki so se v teh trdnjavsko močnih hišah gnetli v zatohlih sobah pri dijaških gospodinjah. V vogalni hiši na št. 1 je prebival nekaj let tudi Levstik, ko se je vrnil kot skriptor v Ljubljano. Drevo red ob Ljubljani, ki se je imenoval še do nedavnega Šolski drevo red, je zdaj Adamič-Lundrovo nabrežje.

Janez Gradišnik

KAKO SI BOGATIMO IN KAKO SIROMAŠIMO JEZIK

Skrajnosti so redkokdaj dobre in v jeziku se moramo varovati obeh: tiste, da bi kakor srake skušali znositi v svoje gnezdo vse, kar vidimo bleščečega ali kako drugače mikavnega pri drugih pticah, pa četudi so nam sorodne; in tiste, da bi bili pripravljene pobrati, sit venia verbis, vsako figo na cesti. S prvim merim na nepotrebno izposojanje iz drugih jezikov — o tem je bilo povedano že marsikaj. Z drugim pa na skoraj prav tako nezdravo nagnjenost k temu, da nam je dobra že kar vsaka beseda, samo da jo kje uporabljajo. O tem redkokdaj kdo spregovori, pa bi bilo potrebno, morda prav toliko kot o tujkah in izposojenkah.

Ni dvoma, da si moramo jezik vedno znova poživljati in bogatiti pri ljudskem jeziku in pri narečjih. O našem ljudskem jeziku vemo, da ima veliko starih izposojenk, ki si doslej večidel niso mogle izbojevati domovinske pravice v knjižnem jeziku. Zadnji čas nam je dr. Anton Bajec izpričal, kako krivični smo bili v tem pogledu, ko smo nekatere sprejeli, druge, enako dobre ali slabe, pa so ostale pred pragom. Ali naj zdaj vsem na široko odpremo duri? Dr. Kolariču se smili »klamfa« in navaja (JiS II, 119) skoraj sto besed, ki se mu zdijo »prav toliko vredne«, pa niso križane v Slovenskem pravopisu; osebno tudi misli, da je SP v nekaterih primerih prestrog. Jaz za svojo osebo pa bi lepemu številu teh besed prilepil zvezdico in nekaterim tudi križec, ker se mi zdijo nepotrebne in povrh grde.

Mislim, da je tu iskati razloček med gledanji: jezikoslovec utegne včasih pozabiti, da jezik ni samo besedno gradivo in logičen sestav, temveč da ima tudi svojo lepoto, svojo blagglasnost — saj so ga najprej govorili in šele potem pisali! — in da je treba upoštevati tudi te lastnosti.

Ljudske izposojenke so po navadi popačene nemške in redkeje kake druge oblike; in po veliki večini se slišijo sredi slovenskih besed grdo, vsaj tistemu, ki pozna in čuti lepoto našega jezika. Mislim, da ni odločalo samo naključje, katere so bile sprejete v knjižno slovenščino in katere ne. Precej je moralo biti odvisno tudi od tega, ali se je izposojenka slišala domače, ali je zvenela slovenskemu ušesu lepo ali vsaj znosno. In ušesa imamo navsezadnje tudi še danes, ali ne? Res je, da včasih odpovedo vse domače besede za »pumpo«, ampak recite, kar hočete, »pumpa« je grda beseda in ne bi ji želel, da bi kdaj dobila domovinsko pravico pri nas. Srbi imajo nešteto turcizmov v jeziku in se menda ob njih kar dobro počutijo; toda že marsikdo je rekel, da se turcizmi srbščini nekako prilagajo, in tako se zdi tudi našim laičnim ušesom, medtem ko je redka sposojenka, ki bi se lepo slišala v slovenščini.

Res je, da se nekatere izposojenke držijo zaradi rečenic, v katerih jih uporabljamo, kakor pravi dr. Bajec v članku o ljudskih izposojenkah (JiS II, 82). Nikjer pa ni rečeno, da bi se morale te rečenice tudi obdržati, če nehamo uporabljati besedo samo. Ne bomo tako zlepa »napisali *drat*, toda *drateno* sito je ustaljen izraz«, beremo v navedenem članku. Ustaljen? Ni toliko ustaljen, da se ne bi mogel osušiti; če mu zmanjka korenine, ga bo čisto dobro nadomestilo »žičnato sito« ali kar že bo. Velikokrat so te reči že danes stvar občutka, enemu se nekaj zdi nepogrešljivo, drugemu ne ali ne več. V istem članku beremo misel, kako plehak bi bil izraz, ko bi namesto ošpičenih prekel letele ošiljene. Jaz nikakor nimam tega občutka, kdo drug ga morda danes ima, čez nekaj časa pa ga ne bo imel več. Podobno bi se dalo reči še o tej ali oni rečenici ali besedi. »Za fajfur ni izraza,« berem pri dr. Bajcu. Naj priznam svojo nevednost: beseda mi je bila nova in sem jo šel iskat najprej v Pletersnika, pa je nima. Pač pa jo ima Glonar in jo sloveni s »pipica«. Ali ustrezno, ne vem, ker reči ne poznam. (Ko smo že pri tem članku, ali smem mimogrede povprašati še nekaj? Ali je »debelo uro« res isto kot »polno uro«? Pletersnik ima za »debelo uro« »eine dicke Stunde«, Dudnov frazeološki besednjak pa razlaga »eine dicke« z »eine gute« in le-to z »eine reichliche« Stunde. Torej bi bila »debela ura« isto kot »dobra ura«, to je pa več kot »polna ura«. Za zadnjo bi morda zadostovalo »celo uro«.)

Naj me zavoljo gornjih misli še ne obsodijo za ozkosrčnega purista. Marsikje drugje sem se pripravljen potegniti za pravice rečenic, ki so se zdele puristom skovane po nemškem zgledu, pa so dostikrat mednarodne ali so nastale samostojno, ker jih nekako narekuje narava stvari, o katerih govorijo. Pritegnil bi recimo dr. Bajcu, da je bil SP pač prestroj do »nimam časa«. Če pravimo: »Morda bom imel zvečer več časa«, menda smemo reči tudi »Zdaj nimam prav nič časa za tako delo« — kako naj to povemo z »utegnem«?

Vsekakor mnoge izmed teh reči še niso dognane in jih je treba prepustiti času in, upajmo, pravemu čutu in okusu piščoščih.

Toliko o ljudskih izrazih. Kaj pa narečja? Povsem se strinjam z dr. Bajcem (JiS II, 146), da ne moremo zameriti povesti, ki se godi v Prekmurju, če uporablja prekmurske izraze. Želel pa bi si, da bi bile misli, ki temu stavku sledijo, bolj razčlenjene in določnejše. »Če velja ... da sme pisec naposodo po čistejši izraz k narečju in da se iz narečij

dopolnjuje knjižno besedišče, potem nikakor ne smemo obsojati vzhodnih besed samo zato, ker niso kranjske ali celo samo ljubljanske... Ker je tudi belokranjščina slovensko narečje, ne moremo kar tako odkloniti številnih Župančičevih posebnosti, češ da so kroatizmi.« Skušajmo si to razčleniti. Mislim, da gre za dvojje. Ko piše Prekmurec povest iz Prekmurja, naj v božjem imenu kar uporablja vse besede, ki jih navaja dr. Bajec, in še druge zraven. Kaj pa, ko isti pisatelj napiše članek, ki nima ničesar opraviti s Prekmurjem, ali povest, ki se godi v Ljubljani? Ali bo tudi tedaj pisal »svedok« in »zbočki pogledati«? Upam, da ne. Vendar pa bomo zelo veseli, če bo našel v svojem narečju izraze, ki jih lahko brez pridržkov sprejme knjižna slovenščina.

Ali če pustimo Prekmurje in povemo stvar širše: v povestih in podobnih besedilih se bo pisatelj skušal tesneje približati resničnosti s tem, da bo bolj ali manj uporabljal narečne izraze in rečenice iz svoje domačije. Pa tudi v vsem svojem pisanju si bo prizadeval obogatiti knjižno slovenščino z izrazi iz svojega narečja, vendar bo tu uporabljal dosti strožje merilo. Izbiral bo besede glede na to, ali so take, da jih lahko sprejmejo tudi drugi Slovenci: ne smejo biti preveč »rovatarske«, take, da bi bile druge rojake po ušesih, jim zveneje smešno ipd.

Kadar zajema pisatelj iz obrobne narečja, je reč še bolj zapletena. Ali smemo od drugih Slovencev pričakovati, da bodo sprejeli besede, ki si jih je neko narečje izposodilo iz sosednjih jezikov? Tu velikokrat merimo z dvojno mero. Kaj bi mi porekli, ko bi začel uporabljati besede iz svojega, mežiškega narečja, o katerih vem, od kod so vzete? Lepo bi se mi zahvalili, češ da imamo germanizmov že tako dosti. Kaj pa besede, ki si jih je kako vzhodno narečje izposodilo iz hrvaščine? Ali ki jih ima še iz starih časov, saj pravi Ramovš v »Dialektološki karti«, da imajo mnoga med njimi verjetno epicenter v kajkavščini? Mislim, da je tu potrebna velika previdnost. Podobno menda velja tudi glede »številnih Župančičevih posebnosti«. Kar tako odkloniti jih ne moremo; vendar je pri Ramovšu najti na istem mestu: »Belokranjski dialekti so mešanica srbohrvaščine in slovenščine; ta je posebno v najnovejšem času... dobila premoč.« Po takem bi bilo menda vendarle mogoče govoriti o hrvatizmih, čeprav Župančič ne more nič za to.

In še o sposojenkah. Nič me ne gane tarnanje tistih, ki žalujejo za dolgo vrsto sposojenk, češ da jih zavoljo ozkosrčnih puristov izgubljam ali smo jih že izgubili. Bog z njimi, prav nič nam ni treba tožiti; ko jih ne bo več, bomo vsaj prisiljeni, da jim najdemo dobro domače nadomestilo, če ga še nimamo. In slovenščini bo tako bolj ustrezno, saj bo postala lepša in gibčnejša, zakaj polnokrvna je le domača beseda.

Medtem pa ti žalovalci nič ne čutijo, kako si drugod sami siromašimo jezik, da resnično izgublja kar cele »predele«. Že tam, kjer včasih prelahkomišljeno rečemo, da je domača beseda mrtva ali pozabljena. Večkrat je to res; vendar bi se bilo po navadi treba vprašati, zakaj je pozabljena. Ker je bila preokorna, prebleda, grda... skratka, ali zato, ker je bila neprikladna? Če je bila, naj kar ostane v pozabljenju, našli bomo kaj drugega. Morda pa je pozabljena po krivici, le po naključju, ker jo je pač izrinila sposojenka? Potem bi se jo dalo oživiti, poskusimo! Ne majajte z glavo, češ da to ni mogoče: odkar je izšel Breznikov »Jezik

naših časnika in pripovednikov«, je »oživila« že prenekatera beseda, ki jo je Breznik sam imel za mrtvo.

Res je, nekaterih starih slovenskih izrazov današnji čas nekako ne prenese več, v dobi atomske tehnike mu zvenijo preokorno, prekmečko. V prevodu novodobnega romana sem oni dan bral o »vratih na smuk« in reči moram, da je stavek zvenel grozotno. Vendar je treba dobro prisluhniti in preudariti, preden obsodimo kako pisanje in mu pritaknemo vzdevek »zoprnega purizma in arhaične domačnosti, ki je večini ljudi danes vsiljiva in tuja«. Ta stavek, zapisan v neki oceni nove Zgodovine slovenskega slovstva, je nedvomno mogoče zagovarjati, vendar ne s primeri, ki mu sledijo. »Pozlu gre« bôde sicer tudi mene, vendar mislim, da bi bila reč čisto spodobna, ko bi jo pisali »gre po zlu«. Kakšne so »razlike«, ki niso »razločki«, bi rad vedel, jaz jih ne poznam. »Slovenski pisati«? Zakaj pa ne bi imeli dveh oblik namesto ene? Stavke, skrajšane s participi, bi želel človek videti v celoti, da bi lahko sodil o njih. In čeprav take rabe ne poznam iz svojega narečja, bi se rad odločno potegnil za »mimo Trubarja« in »pokrajinsko, nikar narodno rodoljubje«. Kaj bi morali res zmerom pisati samo »razen« in »kaj šele«? Kdor prevaja iz tujih jezikov, je moral že neštetokrat začutiti, kako siromašni smo Slovenci s predlogi in prislovi. Tam, kjer ima recimo Nemec pet, šest besed, ki jih uporablja izmenoma, moraš ti zapisati vedno isto, enolično ponavljajočo se besedo. Pa naj pustimo, da se nam pozabi in porazgubi še tisto malo, kar imamo?

Toda govoril sem o celih »predelih«. Mislim tole. Nekateri med nami so pripravljani žrtvovati razne posebnosti slovenščine ali tudi čisto splošne, pa pri nas manj rabljene lastnosti, vsak s svojimi razlogi: eden bi rad, da bi bil jezik preprostejši, drugi trdi, da se take oblike med ljudstvom izgublajo, tretji bi hotel tujcem olajšati učenje našega jezika itn. Nekateri so mirno pripravljani zagnati s krova dvojino, drugi bi hoteli sprejeti (napačno) moško obliko za oziralnike srednjega spola v odvisnih sklonih, tretji nam bodo najbrž lepega dne predložili, naj odpravimo sklanjatev... Med piščičimi ljudmi jih je veliko, ki nikoli ne zapišejo predpreteklega časa: temu je preokoren, drugemu nepotreben, tretjemu ustvarja zmedo. Če lahko verjamem ustnemu pričevanju, ga je tudi Župančič odsvetoval in menil, da se dá zmerom nadomestiti z uporabo kakega časovnega prislova, tedaj, prej, nekoč ipd. Za nekatere primere to res drži. Toda ali naj zato pustimo, da bo odmrl eden izmed časov, ko jih imamo v slovenščini že tako manj ko v večini kulturnih jezikov? Kako naj potem še natančneje razločujemo razna dogajanja v času? Kar pojdite prevajat kak mojstrski novejši roman brez tega časa!

Podobna je reč z deležniki. Res da jih nekateri uporabljajo kar preveč, zato pa bi jih drugi hoteli povsem pozabiti in se zavzemajo za to, naj bi jih nič več ne pisali, ali vsaj nekaterih vrst ne. Ne vem, od kod je prišla taka nenaklonjenost do deležnikov; pred kakimi dvajsetimi leti je morala biti razširjena med šolniki, zakaj še danes pomnim slovensko šolsko nalogo o Hermanu Celjskem, ki sem jo napisal brez napake, rdeče mi je bil podčrtan le deležnik v stavku: »... in je odšel, z mečem braneč se pred hlapci«. Morda je tisti čas kdo pisal proti nesrečnim deležnikom? Vsekakor mu je pisanje bogato obrodilo, še danes ima somišljenike.

Ocene in poročila

JANKO JURANČIČ, JUŽNOSLOVANSKI JEZIKI

Pisec¹ sam pravi v Predgovoru, da je njegov kratki oris južnoslovanskih jezikov namenjen številnim ljubiteljem naše besede in da je delo poljudnega značaja. Da so poljudnoznanstvene razprave in knjige koristne in potrebne, je danes menda že vsakomur jasno. Da je pa poljudnoznanstveno pisanje težko, težje ko strogo znanstveno, ve samo tisti, ki je take reči delal. Tudi tukaj velja Finžgarjev izrek, da je sto doktorjem lažje govoriti kakor sto kmetom. Doktorjem, v našem primeru strokovnjakom, pisati ali predavati je lahko; natreseš jim svojo učenost v raznih tujkah in celo formulah, pa te bodo razumeli. Toda nestrokovnjaku, ki ne pozna tvojega izrazja, napraviti svoja raziskovanja in dognanja razumljiva je dostikrat velika umetnost. Nad poljudnoznanstvenimi deli včasih kdo še viha nos, zlasti taki ljudje, ki sami ne strogo znanstvenih ne poljudnoznanstvenih reči ne znajo pisati.

Jurančič se je težav poljudnoznanstvenega pisanja zavedal in jim je povečini bil kos.

Pisec začena knjigo s poglavjem o praslovanščini. To poglavje skoraj do polovice govori o indoevropskih jezikih in njih delitvi ter sorodnosti, kar se mi za tako kratko delo skoraj zdi nepotrebno. Bolje bi bilo, ko bi avtor kaj več povedal o prajužnoslovanski skupini in sledovih, ki v današnjih južnoslovanskih jezikih nanjo kažejo, ter o verjetni skupni domovini v severovzhodni Panoniji in južnem Karpatju pred razselitvijo v današnja bivališča. Tudi ena ali druga teorija o naselitvenih smereh južnih Slovanov bi lahko bila omenjena. Popolnoma upravičena je avtorjeva trditev, da je jezikovni razvoj v prvih stoletjih po naselitvi v današnjih domovinah moral biti zelo nagel, sporna in presplošna je pa trditev, da so se slovanski priseljenci na severu pomešali s keltskimi Noričani, na zahodu Balkanskega polotoka z Iliri, na jugu s predslovanskimi Makedonci itd. V takem primeru je bolje problem navesti le kot problem.

V poglavju o dialektih južnoslovanskih jezikov podaja pisec skupno število vseh južnih Slovanov in delna števila posameznih južnoslovanskih narodov, nato na kratko navaja narodnostne meje proti neslovanskim narodom, dalje narečne skupine in njih dialekte slovenskega jezika s kratkimi oznakami. Podobno obravnava kajkavsko, čakavsko in štokavsko narečno skupino z njih dialekti, potem pa na kratko makedonski jezik z njegovimi dialektičnimi skupinami. Pri bolgarskem jeziku omenja le obe veliki skupini, ki med njima teče meja nekako od Nikopolja do Soluna. Prav tukaj se pa zbujata vprašanje prvotne dvojne naselitve Bolgarov z vzhodne in zahodne smeri.

Poglavje o južnoslovanskih knjižnih jezikih nudi kratek pregled njih razvoja od stare cerkvene slovanščine preko slovenščine, hrvaščine in srbščine do makedonščine; za bolgarščino omenja le začetke. Zanimive so ugotovitve o makedonskem knjižnem jeziku, o katerem smo Slovenci doslej imeli le malo poročil. Marsikateremu profesorju v srednji šoli bodo prav prišle. — V zvezi z razpravljanjem o črkopisih bi bilo dobro omeniti idejo Slovenca Žige Popoviča o standardnem latinskem črkopisu za vse slovanske jezike. — V pol strani dolgem poglavju Pravopis so omenjena samo osnovna pravopisna načela južnoslovanskih jezikov.

Najobširnejše je v knjigi poglavje o južnoslovanskem besednem zakladu (str. 28—46). Govori o tem, kako so deloma že Praslovani, zlasti pa južni Slovani oblikovali »prvotni« besedni zaklad in usvajali nove besede, ki so jih prevzeli od prejšnjih prebivalcev na našem ozemlju. Ta novi besedni zaklad sestoji iz raznih kulturnih besed za predmete, ki so jih južni Slovani v novi domovini spoznali, predvsem pa iz mnogih zemljepisnih imen na našem ozemlju, ki so jih prevzeli od prvotnih prebivalcev. Razlaga marsikatero besede, ki jo pisec knjige v tem poglavju navaja, je sporna. Pisec se marsikje

tega zaveda, zato govori samo o »starih toponimih na slovenskem ozemlju«; razlage je prevzel od P. Skoka in drugih. Pri slovenskih izposojenkah iz sosednjih jezikov so nekatere etimologije že zastarele, n. pr. izba. Nekatere besede se tretirajo kot same slovenske izposojenke, pa jih poznajo tudi drugi slovanski jeziki, n. pr. penez, škoda. V podrobnostih bi se dalo marsikateri razlagi prigovarjati. No, pa to ni toliko avtorjeva krivda, temveč različnih etimologov in etimologij. Nikakor si ne bi upal trditi, da je kalkiranje po nemščini najmočnejše zastopano »v slovenskem zbornem jeziku in v narečjih, medtem ko knjižni jezik vsaj preočitne jezikovne posnetke dosledno preganja«. V pismenem jeziku raznih strok je velikansko število kalkiranih izrazov, ki so se kot termini prijeli in udomačili, da jih »noben purist več ne izruje«. Narečja so v tem pogledu neprimerno čistejša. Poglavlje o besednem zakladu je v vsej knjigi najzanimivejše.

Po teh splošnih poglavjih obravnava pisec na kratko najprej posamezne glasove, samoglasnike in soglasnike. Poglavlja o glasovih in oblikah besednih vrst v posameznih južnoslovanskih jezikih so preskopa in človeku, ki bi se o teh jezikih hotel nekoliko poučiti, premalo nudijo. Prej bi skrajšal poglavje o južnoslovanskem besednem zakladu. Pregledne sheme deklinacij so same na sebi dobre in odlično pomagalo za ponavljanje snovi pred izpiti ali za naglo orientacijo v oblikah, ki so človeku že nekoliko ušle iz spomina. Premalo pa nudijo »številnim ljubiteljem naše besede«, ki nimajo lingvistične izobrazbe. V morebitni novi izdaji bi bilo treba te gole sheme nekoliko podrobneje razložiti, kakor so sedaj. Za nestrokovnjaka je tudi premalo razvidno, zakaj je n. pr. stosl. deklinacija samostalnikov obdelana po historičnih osnovah, deklinacije ostalih južnoslovanskih jezikov pa po spolu in obrazilih. Treba bi bilo pojasniti vzroke tej spremembi.

V opombah k deklinaciji bi bilo dobro, ko bi pisec kaj več spregovoril o slovenski dvojnini, ki je ob primerjavi z drugimi južnoslovanskimi jeziki vendarle zanimiv problem.

V zgledih pridevniške sklanjatve moti vzporedno tiskana sklanjatev stosl. nominalne deklinacije pridevnika mlad mlada mlado s slovensko sestavljeno deklinacijo. Nominalna deklinacija je v slovenščini razvidna le še v nominativu in akuzativu singulara moškega spola in deloma v mestu akcenta in intonaciji. Zadnjih dveh pa Jurančič pri slovenščini ne upošteva. Zato se deklinacijska shema za določno obliko mladi -a -o na str. 70 popolnoma krije s shemo za nedoločno obliko, razen v nom. in ak. sg. mask. Zadostoval bi samo en primer, kjer bi v omenjenih dveh sklonih bili zapisani določna in nedoločna oblika. Za pojasnilo bi bila pa zadosti opomba 5 na str. 70.

V sklanjatvenih shemah, zlasti stare cerkvene slovanščine, močno motijo tiskovne napake, predvsem oznaka palatalnega l', ђ ipd. Tiskovnih napak je v knjigi precej in je le škoda, da knjiga nima dodanih popravkov.

V opombah h glagolu (str. 90, t. 4) ni čisto jasno, zakaj imata v makedonščini aorist in imperfekt »zaradi svoje neposrednosti še oba pridevek določni«. Tudi v nadaljevanju na str. 91 ni razumljivo, kakšen je v makedonščini »nedoločen pretekli čas«. Nekoliko je sicer to razjasnjeno v zadnjem odstavku na str. 94, vendar si bralec, ki nima možnosti, da bi vzel v roke kako makedonsko slovnico, tudi s to opombo ne bo prišel na jasno. — Še o marsikateri formulaciji bi se moglo reči, da je premalo točna.

Knjigi je dodan tekst iz V. poglavja žitja Spomin in življenje očeta našega in učitelja Metodija, nadškofa moravskega, najprej v ruskoslovanski redakciji (v cirilici), nato je isti tekst transkribiran v latinico, sledijo mu pa slovenski, hrvaški, srbski, makedonski in bolgarski prevod. Primerjava teh tekstov med seboj je v raznih pogledih zelo zanimiva in poučna. Razlike med današnjimi južnoslovanskimi jeziki in do stare cerkvene slovanščine kaže jasneje kakor vse obravnavanje glasov in oblik v knjigi.

Dodana strokovna literatura je bila mišljena kot dodatek k posameznim poglavjem, a žal ni tako dosledno urejena in označena. Marsikaj bi lahko odpadlo, ureditev bi pa bila preglednejša po abecednem redu.

Kljub naštetim in nenaštetim pomanjkljivostim pa bo knjiga dober pripomoček profesorjem srednje šole. Tudi slavist začetnik bo v njej dobil potrebno začetno orientacijo.

Boris Pahor zbuja že od svoje prve knjige dalje, zlasti pa od Vile ob jezeru in Mesta v zalivu, pozornost naše beroče javnosti, z Vilo ob jezeru se je tudi uvrstil med lanske nagrajence Društva slovenskih književnikov. Bivanje v velikem obmorskem mestu, kjer je stik z evropskimi kulturami in idejnimi tokovi neposrednejši, zlasti pa s skušnjami bogato osebno življenje, ki je šlo skozi vojsko, ilegalo, taborišča in okrevališča, sta pisatelju omogočila nov, sodoben način pisanja in širše poglede na svet in življenje. Zato smo z zanimanjem pričakovali tudi izida njegove že dalj časa napovedovane afriške kronike *Nomadi brez oaze*, ki je v domiselni in okusni opremi Jakice Accetto — ovitek v sinje rjavkasti barvi kaže v vetru nagubano puščavo — izšla v začetku tega leta pri mladi, a podjetni koprski založbi Lipa¹.

To pot nas je avtor, ki so mu nekateri brez razumevanja očitali iskano eksotičnost že ob gornjeitalijanski alpski pokrajini v Vili ob jezeru, popeljal v pravi orient, v nekdanjo italijansko kolonijo Libijo. Delo zajema dogodke v tej pokrajini nekako od aprila 1940 do februarja 1941, torej prve boje italijanske vojske z Angleži, ki pa so že potekali v znamenju umikov in najavljali njeno razsulo v septembru 1943. Tam v severni Afriki je fašistična Italija hotela obdržati in ubraniti svoje kolonialne posesti, preko njih pa tudi svoj politični sistem. Kot njeni vojaki so bili tja poslani tudi mnogi primorski Slovenci in istrski Hrvati pa seveda tisoči Italijanov, cesarskih in črno-srajčnikov, večinoma revnih in nepismenih ljudi z juga, ki so postali žrtve fašističnih obljub. Pisatelj obravnava to pisano gmoto ljudi kot *človeški kolektiv*, ki mora prenašati tegobe afriške vročine, puščavskega vetra in peska, nadležnega mrčesa po šotorih, enolične hrane brez sočivja, filtrirane morske vode pa še gnjavljenje sadističnih častnikov, utrujajoče vaje in pohode, premikanje s postojanke na postojanko, boje v sovražnem obroču na fronti in nočna bombardiranja v zaledju. To so nomadi brez oaze, *ljudje brez doma in sreče*, ki si žele mirnega, delovnega življenja in sovražijo vojsko, zlasti takšno nesmiselno na tujih tleh, ter se prav zato vedno bolj prebujajo iz poslušne črede v samozavestne in kritične ljudi. Nomadi brez oaze pa so tudi domačini Arabci, ki žive zlasti izven obalnih mest svoje preprosto naravno življenje sovražno ločeno od pohlepkih tujcev, ker so jim le-ti s pretvezo, da jim bodo, preprostim in zaostalim, prinesli civilizacijo, vzeli zemljo in svobodo.

Mali kolektiv v tem velikem tvori skupina *slovenskih in hrvaških* vojakov: tržaški Slovenec intelektualec Pertot; pastir z Nanosa, skoraj nepismeni, a naravno bistri in srčno dobri Mamilovič-Mali; istrski kmet silak, nekaj drugi Veli Joža Fabič in drugi. Čeprav žive z italijanskimi vojaki kot dobri tovariši, se največ družijo med seboj, si po svojih močeh lajšajo tegobe vojaškega življenja, obujajo spomine na rodno zemljo od Trente in Krna do Trsta in Istre ter se pod Pertotovim vodstvom ob podoživljanju fašističnih nasilij nad našim življenjem polagoma tudi narodnostno osveščajo. Duhovni svet zase v tem malem kolektivu pa je *Bojan Pertot*. Kot izobraženec še bolj jasno in ostro dojema nečloveški in zločinski značaj fašizma, kolonializma in militarizma. V svojem pristnem in širokem humanizmu objema vse ljudi dobre volje, ne glede na njihovo narodnost, torej tudi poštene Italijane, posebej pa na vsakem koraku ugotavlja sorodne poteze med libijsko in tržaško obalo ter občuti sorodstvene vezi med Arabci in primorskimi Slovenci, ki jih oboje hoče zaslužniti italijanski fašizem. Kot bivši gojenec malega semenišča, ki je za Pertota znamenje grenke in utesnjene mladosti, doživlja še svojo osebno problematiko: postopoma se oprasča občutka telesne manjvrednosti in umišljene etične krivde ter zavzema do življenja neposrednejši, pogumnejši in vedrejši odnos; filozofska vsebina religij, ki so mu zdaj po vrednosti enake, ga ne zanima več, važna mu je le njih praktična življenjska etika, kolikor jo žive njih izpovedovalci.

Kot liki so v delu nekoliko bolj osvetljeni le Pertotovi primorski in istrski prijatelji, druge osebe se, komaj nakazane, medlo izgublajo v množici. Osrednja oseba pa je pravzaprav Pertot, ki tudi edini nastopa do konca knjige,

pri tem pa več razmišlja kot dela, in sicer prečesto o svoji osebni problematiki. Kot vojak ima srečo, da odide od svoje edinice opravljat vojno maturo in je kasneje kot bolnik odpuščen iz vojske, tako da neposredno z boji sploh nima opraviti. In vendar bi bilo trpljenje naših ljudi v Libiji še bolj nazorno prikazano, če bi pisatelj vključil v tekst tudi same boje in spremljal usodo Pertotovih prijateljev na fronti, vsaj simpatičnega Malega. Saj tudi Prežih v Doberdobo po Amunovem prebegu iz avstrijske vojske na zavezniško stran nadaljuje roman z drugimi junaki brez njega. Tudi Pahorjevo delo bi s podobnim tehničnim prijemom pridobilo nekaj epske dinamike, hkrati pa tudi notranje objektivnosti, tako je pa le *preveč refleksivno in avtobiografsko*. Bojan Pertot in Boris Pahor namreč nista istovetna le v začetnicah svojih imen in priimkov, ampak tudi v zgodbi o samotni in grenki mladosti ter v podrobno analiziranem duševnem razvoju in miselnem preobratu nekdanjega semeniščnika. Zaradi navedenih napak, pomanjkanja pravega epskega dejanja ter preveč razrasle refleksivnosti in subjektivnosti, utegnejo biti Nomadi brez oaze za povprečnega bralca utrudljivo ali celo dolgočasno literarno delo.

Za tistega, ki zna prodirati globlje v umetnino in ume odkrivati v njej tudi manj otipljive finese, pa bo tudi najnovejša Pahorjeva knjiga duhovni užitek, čeprav morda v tem ali onem z avtorjem ne bo soglašal. Njen nesporni idejni pomen smo že poudarili: pisatelj je v njej glasnik radostnega in polnega življenja, svobodne in plemenite človečnosti ter enakopravnosti narodov, ki ne smejo več biti žrtve fašizma in kolonializma, torej glasnik temeljnih vrednot našega časa. Tematika s prizoriščem je za naše tradicionalne pojme res da eksotično nenavadna, a zato prav nič sentimentalna ali fantastična, pač pa pri vsej južnjaški barvitosti vseskozi življenjsko stvarna in nevsiljivo aktualna. Posebej pa velja opozoriti na tri odlike Pahorjevega pisanja, glede katerih je pisatelj ostal že od prejšnjih svojih del naravnost *mojstrski*, na njegove *opise, psihologijo in slog*.

Naravo in pokrajino dojema neposredno, živo in intimno, skuša dognati njunę vsakokratno bistvo, specifično dušo stvari in predmetov, a hkrati spremlja njih spreminjanje iz trenutka v trenutek. Takšni so njegovi opisi libijske puščave in hribovitih delov dežele, brezkončnih asfaltnih cest, revnih arabskih naselij, osamelih vodnjakov s kamelami in modernih obrežnih mest, jutranjega prebujanja življenja, ždeče opoldanske pripeke in krvavih sončnih zahodov, divjanja puščavskega vetra, klitja trave po oazah in besnenja morskikh valov. Kako čudovito doživlja Pahor n. pr. libijsko mesto, za katero se spričo njegove beline zdi, kakor da se vsako jutro znova rojeva: »Bele stavbe so bile uvrščene kakor nedolžni predmeti, ki bi jih rodila noč in bi čakali od prvih pešcev potrdilo, da smejo ostati tam« (274). Ali pa tamkajšnjo podeželsko pokrajino ob tihih in prosojnih mesečnih nočeh: »Modrikasti soj na puščavski ravnini, na belih kockah, na njihovem dvorišču. Ko da je na predmetih na milijarde sinjih čebelic« (348).

Od takšnih pastelno mehkih pokrajinskih impresij pisatelj prehaja k prikazovanju *celotne atmosfere* določenega okolja in *množične psihoze* ob določenih situacijah. Neverjetno nazorno in sugestivno zna pričarati pred bralca, postavim, puščavski veter ghibli, ki vzdiga drobčni pesek, ga nevidno siplje človeku v hrano in mu rumenkasto zastira pogled. Imenitno ume prikazati ubogo vojaško rajo pri kopianju na morskem bregu, tako da z njo vred prav telesno občutimo slast osvežujoče in valujoče vode. Mojstrski so tudi prizori z nočnimi bombardiranjmi Bengazija, ko pisatelj spremlja vse živčne reflekse med življenjem in smrtjo nihajočih neznatnih človeških mravelj, nagnetenih po temnih zakloniščih. Ali pa zaključna poglavja, ko vojaki ranjenci in bolniki, med njimi tudi grozo zbujujoč bebec, v lazaretu z mučno negotovostjo pričakujejo rešilne ladje, s katero se nato v najhujšem, več dni trajajočem viharju vračajo domov.

Mislím, da so Pahorju uspele tudi rasno tipološke oznake Italijanov, Slovanov in Arabcev. Kako simpatični so n. pr. njegovi gibčni arabski dečki in starci v belih barakanih, ki se preživljajo z drobno prodajo sadja tujim vojakom, a so v občevanju z njimi nezaupljivi in samozavestni ter pri vsej svoji preproščini in revščini naravno bistri. Potem imamo med nastopajočimi osebami celo lestvico karakternih različkov od zagriženih, priganjaških in

sadističnih častnikov preko pomilovanje zbujaajočih južnjaških črnosrajčnikov in lahkoživih ter rejenih intendantov do množice prostakov, ki so do grla siti vojaščine in vojske v Afriki in se v njih vse bolj budita človeško dostojanstvo in moška upornost.

Včasih pisatelji obširnejšo psihološko analizo zamenja s kratkimi, na videz komaj opaznimi, a zato tembolj sugestivnimi, na finem opažanju slo- nečimi ugotovitvami. Za primer dve mesti, ki govorita o življenju ranjencev v bengazijskem lazaretu: »Potem je tudi ona (ena izmed bolniških sester) odšla. A čez hip se je vrnila z belim kruhom in ga razdelila skupinicam zdolž zida. In tako beli so bili tisti kosi kruha, da so bili skoraj neresnični na sivem in žalostnem dvorišču« (373). Kako čudovit barvni in psihološki kontrast! »Zdaj so preveč hrupni (rekonvalescenti z igralnimi kartami), si je rekel Bojan Pertot. Res, da tukaj ni resnih bolnikov, ne tukaj ne v sosedni sobi, a v drugi tam doli leži zogleneli letalec. Lahko bi bili manj robati. Davi je nuna vzdignila belo rutico z njegovega obraza in tam, kjer bi morale biti oči, sta bili dve rdeči jezerci. Lahko bi bili bolj obzirni« (358). V teh nekaj bežnih stavkov je pisatelj plastično strnil vso življenjsko tragedijo mladega človeka.

Pahorjeva *pisateljska tehnika*, o kateri smo nekaj kritičnih besed že zapisali, je v bistvu precēj preprosta. Gre za sintetično razvrščena in prikazana doživetja iz Libije v omenjenem razdobju, toda bolj za psihološka in idejna razglabljanja kot za razgibane epske dogodke. Med pripovednim tekstom in hkrati tudi namesto njega imamo tu pa tam v kurzivi odlomke iz pisateljevega taktatnega dnevnika in nekatera (najbrž tudi fiktivna) pisma svojecev in znancev. Pokrajinski opis, dušeslovna oznaka, notranji monolog poleg dialoga in v manjši meri zgodba so glavne oblike pisateljevega ustvarjanja. Notranji monolog, pa tudi dialog skoraj redno uporablja za razmišljanje in razpravljanje in prav v teh partijah je pogosto intelektualističen, subjektiven in razvlečen. Če bi bilo v delu več epskega dejanja in manj refleksije in če bi v njem ob Pertotu bolj stopili v ospredje njegovi vojni tovariši, bi mu bilo le v prid. Slovenci bi dobili v njim nov kolektivni vojni roman, ne pa avtobiografskih zapiskov o vojni. Po Nomadih brez oaze bi človek sodil, da je Pahor predvsem psiholog in poet prefinjenih potez in da je njegova umetniška narava prešibka za ustvarjanje masivnih epskih konstrukcij. Vendar je zlasti z Mestom v zalivu, ki je doslej njegovo najboljše delo, dokazal, da zna ustvarjati tudi z *večjo epsko dinamiko in kompozicijsko strnjenoostjo*. Usoda Rudija Lebana, ki je v službi narodnoosvobodilnega gibanja, torej objektivnega zgodovinskega dogajanja, nas tudi spričo njegovih zunanjih akcij vznemirja od njegovega pobega z vlaka pri Miramaru pa do vtihotapljenja v Trst. Naj je moderni psihološki roman z refleksijo in podzavestnim v junaku še tako razrahljal lastno epsko zgodbo in jedrovito zgradbo, docela preko njiju nikdar ne bo mogel iti, če bo hotel obdržati oznako romana.

Spet odličen pa je Pahorjev *umetniški slog*. Tako občutljiv in prodoren psiholog, kakor je naš pisatelj, igraje odkriva čudovite pojmovne asociacije med stvarmi. Od tod presenetljiva novost, ustreznost in učinkovitost njegovih metafor in komparacij, ki so zdaj prefinjeno lirske, zdaj drastično realistične: vlačugarska vročina, kamnito satje mestnih hiš, obraz ošiljen kakor pri kobilici, sonce je bilo kakor plameneča utež na čeladi, bolhe frčijo ven kakor mast iz razbeljene ponve, njegove oči so boljščale v ozki kabini kakor oči velike sipe, dva hriba s senožetmi, gladka kakor svileni boki rejenih konj, in zapeli so petelini in njihovi klici so bili ostre konice palmovih listov. V zaključnih poglavjih, ki prikazujejo nočno bombardiranje libijskih mest in grozotno psihozo ljudi po zakloniščih, beremo n. pr. tole dušeslovno in slogovno imenitno mesto: »A slišati je bilo samo veliki top, ki je oddal svoj cmokasti čof, ko da ima puding v cevi namesto granate. Letala ni bilo slišati. Ali je vrglo, ko so zaletavo regljale strojnice? Potem je tudi top v daljavi umolknil in roka ni mogla več premagati notranje napetosti ter je počasi odsunila vrata. Tedaj je mesečina prikukala skozi režo kakor drobna srebrna miška« (350). Ali je moč s pisano besedo bolj sugestivno pričarati situacijo, ko v surovi in brezobzirni vojni čas posveti trpečim ljudem trenutke spokojne varnosti? S tolikšno *psihološko in estetsko kulturo* pisani Pahorjevi stavki izhajajo v tesni logični povezanosti drug iz drugega, njihov ritem rad valovi

v anaforah, anadiplozah in polisindetonih in je zato neredko nekam lirsko slovesno privzdignjen.

V zvezi z obravnavano vojaško in vojno tematiko pisatelj pogosto, zlasti v dialogih, uporablja *realističen pogovorni jezik*. Vanj vpleta značilnosti domačega tržaškega narečja (vsako toliko, mrvo-malo, borjač itd.), barva ga pa tudi z istrsko hrvaškimi izrazi oziroma celimi italijanskimi stavki. V ta naravni pogovorni jezik pri Pahorju sodijo tudi eliptični, včasih telegrafsko kratki stavki, označuje ga pa poleg tega svojevrstna sintaksa, da stavke začenja z raznimi naslonkami, zlasti pomožnim glagolom. Vendar se mi nekateri primeri te vrste zde nekoliko nepričljivi in si jih ne morem razlagati drugače kakor kot nezaveden vpliv italijanske skladnje. Vzemimo tegale: »Druga spremna baterija?« je vprašal ob vhodu. »Je ta! Je ta!« so vzklikali glasovi v notranjosti (9). V nekaterih prizorih, ko prikazuje golega človeka vojnega časa brez civilizacijske prevleke, uporablja tudi vrsto vulgarnih domačih in izposojenih besed (šlampaste obleke, kozlati, pleše valcer, truga, sprešan, drenj itd.).

V knjigi je, žal, tudi vrsta hujših *jezikovnih napak*, izmed katerih jih je nekaj brez dvoma spet pripisati na rovaš italijanščine. V zvezi »tudi zdaj, ko je on nov tukaj...« (18) mora pridevnik za kazalnim zaimkom dobiti seveda določno obliko, torej »tisti novi«. V stavku »En vojak pa je bil tak osel...« (20) števniki »en« pač ne bi smel nadomeščati nedoločnega zaimka, čeprav gre za realistični pogovorni jezik. Med »družabnim« in »družbenim« je pojmovna razlika, zato beseda ni pravilno rabljena v zvezi: »Ampak to velja tebi kot človeku. Kot družabnemu bitju pa ti to ne zadostuje« (39). V stavkih »Potem ima prav Fabič, če reče, da nisi fant« (48) ali »O vojski nekaj rečejo, je vznevoljen rekel« (206) imata kurzivno tiskana glagola nedvomno nedovršni pomen, zato je prav le: »če pravi«, »o vojski nekaj govore«. Orodnik »s koščeni prsi« (55) bi se moral glasiti »s prsmi«. Ohlapnost v izražanju razodeva stavek: »A to, da se prehladiš, niso krive bolhe« (89), saj je jasno, da bi bilo treba zapisati: »A tega... niso krive bolhe«. V zvezi »ob odhodu so se nepričakovano zavedli, da jim ni lahko oditi« (116) bi opisni deležnik »zavedeli« nápak zapisal tudi kdo drug, ki mu je bilo dano redno obiskovati slovenske šole. Toda napake so samo v prvi četrtini knjige, medtem ko je njen večji del jezikovno docela v redu. V tem pogledu pomenijo Nomadi brez oaze napredek, kajti Mesto v zalivu je imelo neprimerno hujše jezikovne trdote, n. pr.: »Vem, ne da bi mi nihče povedal« (str. 74) ali pa: »Medtem ko če bi bilo tudi nam prirojeno!« (kot prosti stavek, na str. 241). Boris Pahor je tudi glede jezika moral iti skozi trdo šolo samega življenja in treba ga je le občudovati, kako se je, tako rekoč samouk, povzpел do tolikšnega jezikovnega znanja. Tudi pravopis ločil je v afriški kroniki v redu in tiskarski škrt si ni privoščil nobene muhavosti, medtem ko je imel roman o Trstu še precej teh in onih napak.

Če svoja izvajanja ob najnovejšem Pahorjevem delu strnemo, bomo rekli tole: premalo je fabulativno, epsko razgibano in preveč se ukvarja z avtorjevo osebno problematiko, tudi v jezikovnem pogledu še ne zadovoljuje docela. Ob teh pomanjkljivostih pa je treba poudariti tudi številne vrline, zlasti čudovite pokrajinske impresije iz nam doslej domala neznane Libije, najrahljeje premike človeške zavesti spremljajočo in do bistva pojavov segajočo psihologijo ter temu ustrezen slog, sugestiven v metaforičnih asociacijah. Poudariti je treba tudi tematiko knjige, ki je specifično slovenska ali primorsko slovenska in široko evropska ter svetovljanska hkrati, tematiko, kakršne se vedno loteva Tržačan Pahor, in človečansko, napredno idejnost dela, ki prepričuje in privlačuje z življenjsko neposrednostjo in umetniško obliko, ne pa morda s teoremi in parolami, imputiranimi v izmišljen literarni tekst. Če Nomade brez oaze primerjamo s prejšnjimi avtorjevimi deli, so umetniško prav zaradi ohlapnejše kompozicije in prevelike subjektivnosti sicer šibkejši od Mesta v zalivu, ki je doslej, razen v jezikovnem pogledu, Pahorjev najmočnejši tekst, vendar tudi sami nesporno izpričujejo, da je pisatelj umetniška osebnost, ki spada med najpomembnejše zastopnike povojne leposlovne proze pri nas, ob Cirila Kosmača, Ivana Potrča in Alojza Rebulu. Ker vem, da mu *avtokritičnost ni tuja*, se gotovo zaveda tudi šibkih strani svoje afriške

kronike, ki jih bo skušal v prihodnje, seveda v skladu s svojo umetniško naravo, popraviti in nam tako, morda po nekoliko daljšem časovnem presledku in mirnejšem zorenju, dati tekst, ki bo vsaj tako popoln kot roman o njemu in nam tako ljubem Trstu.

Joža Mahnič

KAJETAN KOVIČ, PREZGODNJI DAN

Kaj je pravzaprav s poezijo mladih? Saj ni prvikrat, da se oziramo po pravem, odrešilnem imenu, resnično nova pesniška moč je vendarle redko sejana. Pa naj tudi človek to razume, bolj čudno je, da je bila pesem mladih skoraj do zadnjega tako zelo po starem. Dostikrat je bilo videti, kakor da ne bi živeli v časih, ko ti že arhitektura s svojimi gladkimi ali moderno obdelanimi čeli kaže, da bi tudi v poeziji ne pričakovali več recimo kakšnih gregorčičevskih razčlenjenih kitic, ki že svoj čas niso bile prav sodobne. Preveč je bilo take stare in starinske tehnike in obravnave. Res je, da je nekatere prizgodaj zajela vojska, preden so mogli dobro spoznati novejši poti, ki smo jih imeli že za seboj. Druge je šola zadržala, ker jim s svojim historicizmom ni mogla pravi čas približati moderne poezije, pa tudi sicer so bila tista prva leta vse prej ko primerna za kakšna nova iskanja. Ko se je lahko sprostito bolj osebnostno izpovedovanje, to večkrat ni poznalo mere, kadar pa je razodevalo razpoloženje, ki je bilo hkrati odsev časa, mu skoraj ni znalo najti prav današnje oblike, ki bi mu pomogla do večje veljave. Ponekod se potreba po novem izrazu, ki pa rase organsko iz našega razvoja, že kaže, in to je videti tudi v Kovičevi zbirki¹.

Knjižica je že po opremi in tisku izbrana, nekam drzna novost. Naslov dobro zajema vsebino te poezije: prizgodaj osute sanje, ko si ne moreš kaj, da ne bi gledal s skepsa in melanholično resignacijo na življenje, pa čeprav se ti hoče, da bi bil še otrok, ki ga vse še čaka. Ta otrok je zdaj že v pravljici daljavi, kakor je bil pri Rilkeju, na katerega se kdaj ob teh verzih spomniš. Saj so jim tudi malo v rodu. Človek je običajl v zaprašeni vsakdanjosti, v svetu, ki je nekje zastal in v katerega se vleče tudi kaj tako starega, odmrlega, kakor so plinske svetilke v stari kavarni. Zdi se, da se je ponovilo razpoloženje, ki smo ga svoje čase srečali pri Klopčiču ali Vodušku: Ni bilo pa tam te vdanosti, pa naj je tudi skepsa po vrsti podirala iluzijo za iluzijo. Če se danes pri Koviču in vrstnikih drugače glasi odgovor na stiske naših časov, je treba nekaj pripisati drugačni osebni moči, nemalo pa okoliščin, da je tem mladim ljudem spodmahnilo pričakovanja, ko bi se še morali pojiti z vero v življenje. Ostali so s potrebo po sanjah, ali s pristriznenimi perutmi. Lahko gledaš svet okoli sebe, ga registriraš, veš za njegovo pisanost, pa tudi za relativnost njegovega videza. In ker ni vere ne zagona, tudi ni velikih stvari. Nepolepšana stvarnost ne pretresa, saj je vse nekam enako vredno, življenje in smrt. Tako čakaš, da splahnijo še tiste sanje, ki se te držijo, da bo bivanje še bolj brez vrednosti in nepotrebno, kakor je življenje starcev. Takih malo spodbudnih skušenj in spoznanj jim ne moreš zavidati. Preveč jih je potlačilo, ne vem pa, koliko zaleže pripomba, da bi rajši, ko bi bilo to več nepomirjene mladosti.

In ker ni veliko razgibanosti, ta pesniški svet tudi ni posebno pisan. Je odsev današnjega časa in moraš priznati, da je vrsta podob in razpoloženj ob njih priča pravega daru. Tako streznjeno razmerje do življenja se pozna tudi v verzu, ki je vrgel s sebe togo vezanost in teče bolj zrahljano, večkrat hote bolj vsakdanje. In podobno se je zgodilo tudi z besedo. Res pa je, da bi bila včasih lahko bolj živa, da je kdaj v izrazu precej na pol dognanega, neprijemljivega, kakor ravno v pesmi Besede. Večja strast bi utegnila še drugače krepko zadelo stvarnost, spraviti iz nje na dan več novega, pa se tudi izogniti nevarnosti, ki tiči v nagnjenju k statični refleksiji. Vzemimo take, danes že ne več tako nove alegorične podobe stvari, kakor so Zeleni jambor, Vrba žalučka ali Telefonski drog. Bolj iznajdljiva domislica na koncu in bolj

¹ Kajetan Kovič, *Prizgodnji dan*. Primorska založba Lipa, Koper. Opremil Jože Brumen. Natisnila Triglavska tiskarna v Ljubljani 1956.

prizadeta zveza s človekom bi nas tudi bolj pritegnila, kakor pa nas more skoraj suha ugotovitev. Rajši bi, če bi se — da po svoje porabim nekaj nevsakdanjih Kovičevih verzov — tja izgubila »vsaj ena neovokvirjena beseda. Vsaj ena, ki bi grenko zadehtela po nemogočem«. In zato sem tudi obstal ob morda najbolj moderni njegovi Podtalni vodi in še posebej ob vrsticah, ki so hkrati zadnje v zbirki:

Zagrizel se bom v grenke korenine
mesa in duše in prerezal
jezik in grlo ničevih besed.

V prvinah, onkraj časa in prostora,
enak podtalni vodi bom zorel
in bruhal iz lupine kot jezir.

Zakaj kadar čutiš v poeziji resnično moč in kadar ti ta zares odkriva, takrat se tudi začne z njo pravi pomenek.

Lino Legiša

MALO POJASNILA IN NEKAJ PRIPOMB

Tele vrstice niso odgovor na Stanekovo poročilo o mojem izboru Heineja, objavljeno v 6. številki JiS, marveč bi le rad odgovoril na dve poročevalčevi vprašanji in pojasnil oziroma natančneje formuliral nekatere njegove pripombe, ki se tičejo bolj Heineja kakor prevajalca, da ne bi nekateri njegovi površni stavki zavajali bralca.

1. »Ali je v ‚Himnusu‘ predpredzadnji stavek (‚Mi pa se ne utegnemo veseliti niti žalovati‘) načrtno izpadel?« — Kako neki bi »načrtno« izpadel tako važen stavek, ki brez njega visi naslednji stavek v zraku? Izpadel je po moji nenačrtni krivdi. Prevod »Himnusa« sem objavil najprej v Naših razgledih lani (25. 2.), kajpada s tem stavkom vred: Mi pa ne utegnemo ne veseliti se ne žalovati. Ko pa sem prevode pretipkaval za knjigo, mi je ta stavek »ušel« iz pisalnega stroja — na mojo veliko sedanjo jezo. Hvala tov. Staneku in tov. Glazerju (v Novih obzorjih), da sta pokazala na to vrzel.

2. »V ‚Kevlaarju‘ (1) so v originalu (in v češkem prevodu) jambi dosledno izpeljani in se nekako prilagajo vsebini. Ali je v prevodu namenoma drugače?« — Poročevalec misli gotovo samo 1. kitico, ki je res — vsaj če uporabimo nekoliko zastarelo, včasih nezanesljivo metodo skandiranja — napisana v jambskih vrsticah. V prevodu tega nisem posnel in to namenoma oziroma vedoma. Zakaj? Kritik trdi, da se v tej kitici dosledni jambi »nekako prilagajo vsebini«. To je stvar občutka in preudarka. Po mojem občutku ni tu jambskega ritma zahtevala vsebina. Tudi poročevalec ni neomajen v svoji trditvi, sicer bi se ognil besedi »nekako«. Po mojem naj se prevajalec, ki se loti prevajanja te pesmi, zaveda samo tele oblikovne zgrajenosti: Pesem je zgrajena iz štirivrstičnih kitic, vsak verz ima tri udarce, med njimi po en ali dva nenaglašena zloga, prvi in tretji verz v kitici imata ženski konec brez rime, drugi in četrti verz moški konec z rimo, začetki verzov so jambski, vendar sta celo tu dve, tri izjeme (n. pr. Sie erwachte aus dem Schlummer, $\upsilon\upsilon-\upsilon-\upsilon-\upsilon$). To je vse vodilo glede zunanjeoblikovnih strani te pesmi. Jambske vrstice se mešajo z nejambskimi brez reda, in sicer skoraj pol na pol. V dveh kiticah — ne samo v prvi, ampak tudi v dvanajsti! — pa so vse štiri vrstice jambске. Meni se to ne zdi tako važno, da bi moral upoštevati; občutek mi pravi, da tega ni narekovala vsebina. Sicer pa sta cel v teh dveh kiticah dva verza (Willst du nicht aufstehn, Wilhelm... Dir sei mein Leid geklagt!), ki sta strogo jambska le ob nekoliko nasilnem skandiranju.

Če bi mi občutek in preudarek govorila, da sta te dve kitici »načrtno«, po zahtevi vsebine tako napisani, bi bil to v prevodu tudi upošteval. Da dokažem to samozavestno trditev, naj navedem drug primer iz Heineja. Pesem »Grenadirja« je pisana prav tako v nestrogo grajenih verzih kakor »Kevlaar«. V štirivrstičnih kiticah imata 1. in 3. verz štiri udarce in moško rimo, 2. in 4. verz imata tri udarce in žensko rimo; med udarci je lahko en nenaglašen zlog ali dva. Toda — 4. in 7. kitica sta izjemni: napisani sta v jambih! Morda je to naključje, vendar čutim, da to v 7. kitici ustreza vsebini: zaradi rednega, enakomernega dviganja in padanja od zloga do zloga postane grenadirjeva prošnja tovarišu skorajda ukaz, kar sem v prevodu posnel:

Das Ehrenkreuz am roten Band
Sollst du aufs Herz mir legen;
Die Flinte gib mir in die Hand,
Und gürt mir um den Degen.

Daj častni križ mi na srce,
pripet na rdečem traku;
polži puško mi v roké,
opaši meč, vojaku!

Zdaj še nekaj pripomb k odstavku, ki govori o Heinejevi kitici in verz. Glasi se: »Pesnikova kitica po obliki nikoli ni sama sebi namen ... Po veliki večini so to štirivrstičnice s tremi ali štirimi troheji, mnoge le z eno rimo ali brez nje (daljše pesnitve). Verz dela vtis neposrednega lahkotnega izražanja. Umljivo je, da za dober prevod bolj pridejo v poštev manj zahtevne oblike. Čeprav so v izboru v večini nerimane kitice in rimane z eno (moško) rimo, so to vendar med najznačilnejšimi Heinejevimi pesmimi.« (Podčrtal M. K.)

Mislím, da so nekatere trditve ohlapno formulirane. Namesto »s tremi ali štirimi troheji« — da ne gre tu za tiskovno napako? — bi bilo pravilneje reči »udarci«. (Glej, kar sem napisal zgoraj o »Kevlaarju« in »Grenadirjih«!) Brez rim je pri Heineju nekaj pesmi (kjer pa so pogosto asonance in ritmično bolj ali manj strogo zgrajeni verz) in v trohejih tekoča pesnitev »Atta Troll«, medtem ko sta ciklusa »Severno morje« pisana v popolnoma svobodnih verzih brez rim. V večini pesmi in v pesnitvi »Nemčija« pa uporabljata Heine rime, le da rima povečini vsak drugi verz.

Dasi je kritik pritrđil, da sem v svojem izboru »prikazal vse zvrsti in dobe pesnikovega ustvarjanja«, kar je veliko priznanje mojemu trudu, bi utegnil bralec zaradi zadnjih dveh zgoraj citiranih stavkov misliti, da sem ubiral zložno pot najmanjšega odpora, da sem namreč izbiral pesmi z manj zahtevnimi oblikami, češ da so v izboru »v večini nerimane kitice in rimane z eno (moško) rimo«. Štirivrstičnih kitic, ki imajo le en par rim, ne moremo imeti za nerimane. Take kitice (z enim parom rim) so pri Heineju res v večini in torej tudi v mojem izboru ne more biti drugače. Da v izboru prevladujejo moške rime, je dvomljivo, saj je n. pr. vsa »Nemčija« pisana z ženskimi rimi (v vsakem drugem verz). Seveda imam v izboru tudi pesmi brez rim, a koliko jih je? Od 63 pesmi (nekaj nad 2100 verzov), kolikor jih je v knjigi (pri čemer računam vsako poglavje »Nemčije« za eno pesem), je 6 pesmi (ki imajo 209 verzov oziroma vrst) popolnoma brez rim, torej le pičla desetina.

Ko sem že pri pripombah, naj zapišem še to, da Benkovičev izbor ni izbor iz Heinejeve poezije, marveč izbor iz »Liričnega intermezza«, torej le iz enega cikla.

Tako sem odgovoril na obe javni poročevalčevi vprašanji in napisal nekaj pripomb, ki naj natančneje formulirajo nekatere njegove stavke. Morda sem bil nekoliko prezgovoren, a prvič se te stvari ne dajo na kratko razložiti, drugič pa utegne biti za tega ali onega zanimivo pogledati vsaj za hip v delavnico prevajalca verzov.

V kritikove pripombe o dobrih in šibkih straneh mojih prevodov se ne spuščam, ne zaradi ustaljene navade, češ naj ocenjevanec ne odgovarja ocenjevalcu (včasih je neizogibno prekršiti to navado), pač pa zato, ker nimam pripomniti drugega kakor tole: Nekatere ugotovitve in opozorila, ki jih je Stanek — žal preskopo — napisal v 5. in 6. številki JiS, kažejo, da ima posluš, znanje in občutek, ki mu govoré to, kar je tudi moje mnenje: da zadnje čase narašča malomarnost v skrbi za čistost naše pesniške besede, pa naj gre za izvirno ali prevedeno pesništvo. (Tudi drugi, predvsem Gradišnik, so v JiS opozorili na ta pojav.) V vseh pogledih — slovnica, rime, pri prevodih upoštevanje sloga, izbira besed in njih naglašanje, celó pisava — smo precéj na slabšem kakor pred 20, 30 leti. Tu se pojavljajo napake in površnosti, ki sem trdno prepričan o njih, da so nevarnejše našemu živemu jeziku, zlasti njegovi melodiji, kakor kopica tistih udomačenih izposojenk, ki je boj zoper nje brez upa zmage, pa vendar vsako toliko zaženemo zaradi njih pretiran ali nepotreben preplah. Mislím, da bi JiS izpolnil važno nalogo, če bi posvetil nekaj skrbi naši proizvodji: pregledati razvoj našega pesniškega jezika v slabo in dobro smer, ugotoviti nove pridobitve na posameznih področjih verza in pesmi zaradi večjega in širšega upoštevanja žive govornice ter pokazati, kje so pesniki, tvorci pesniškega jezika, šli predaleč in jih je treba opozoriti na nekatere še zmerom veljavne zakone.

O PREVAVANJU IZ SLOVENŠČINE V SRBOHRVAŠČINO IN NAROBE

Da bi ugotovili, kdaj smo Slovenci začeli dobivati res klene prevode iz svetovne književnosti, nam ni treba hoditi posebno daleč nazaj. Nekateri trdijo, da je tega dobrih petdeset let, jaz bi dejal, da je še precej manj. Vsak vrhunski prevajalec namreč to ni od vsega začetka, ampak postane šele po letih krvave tlake. To nam več kot zgovorno potrjujejo n. pr. prevodni teksti naših najvidnejših prevajalcev zadnjega pol stoletja. Vzemimo samo Otona Zupančiča ali pa Vladimirja Levstika, pa primerjajmo njune prevode. Naleteli bomo na velike razlike. Isti prevajalec istega književnega dela je zorel od izdaje do izdaje, kopal kot črn premogar, sukal in presukaval rekla, se na eni strani vedno bolj vživljal v izvorno delo in ga vedno globlje doumeval, na drugi pa spričo nenehnega razvoja slovenščine in njene vsestranske bogatitve tudi lepотно vedno bolj vsklajeval prevod z izvirnikom.

Tole uvodno ugotovitev sem zapisal zato, ker ne velja samo za posamezne prevajalce, ampak prav tako za posamezne jezike. Priti do vrhunskega razvoja knjižnega jezika ni lahko. Šele v precej razvitem, že dobro kultiviranem knjižnem jeziku je mogoče vsaj povprečno dobro prevajati. Mladi narodi so redno mladi tudi v knjižni kulturi na splošno kot v kulturi sploh. Zato tudi njihovi prevajalci ne morejo biti vselej kos najzahtevnejšim tekstom. Z rastjo in bogatitvijo jezika raste tudi vrednost prevodov. V tej smeri n. pr. lahko marsikaj povedo makedonski prevodi nekaterih slovenskih del, ki so izšli zadnja leta.

Več kot razumljivo je, da smo Slovenci začeli — v mislih imam leposlovje — najprej prevajati posamezna dela svetovno znanih pisateljev velikih narodov. Hrvatska in srbska književnost sta v tem pogledu, namreč kar zadeva sistematično prevajanje, prišli na vrsto precej pozno, tako rekoč šele po letu 1945. To bom s številkami dokazal malo pozneje.

Najprej se ozirimo na temeljno vprašanje, ki je bilo pri nas zadnjih dvajset, trideset let postavljeno že večkrat, tako med obema vojnama kakor tudi zadnja leta: Ali je *treba* prevajati leposlovje iz srbohrvaščine v slovenščino? Odgovori na to vprašanje niso bili vedno enaki, hočem reči pritrdilni. Dejal bi, da je treba na to vprašanje gledati široko in dati resen in pretehtan odgovor.

Hrvatska in srbska književnost sta v nenehnem razvoju. V obeh izhajajo dela, ki pomenijo takšno sprostitev ustvarjalnih sil in dosegaajo včasih tudi po oblikovni plati takšno raven, da predstavljajo literarne vrednote, ki smo jih dolžni poznati. Gre le še za to, ali naj književnost obeh bratskih narodov zasledujemo in spoznavamo v isti meri kot književnosti drugih narodov sveta? Prav gotovo, da ne! Spoznavati jih moramo v zdaleč večji meri, tako, da bomo glede sodobnega njihovega ustvarjanja tako rekoč na tekočem; hočem reči: da brezpogojno prevajajmo vsa najtehtnejša prozna dela. Z vezano besedo je nekoliko drugače kot s prozo. Drugače kratko malo zato, ker se za poezijo zanima ožji krog in ker je prevajanje pesmi veliko bolj tvegana zadeva. Poglavje zase je mladinska literatura v vezani besedi, ki bo zaradi drugih okoliščin prevajana pogosteje kot ostala poezija. Kar zadeva prevajanje pesniških tekstov, je dosti težje najti kongenialnega poustvarjalca, kot za prozo. Zato poezija je in tudi bo redkeje prevajana kot proza.

Slišati je bilo tudi že besede o recipročnosti. Namreč o naravnost matematični recipročnosti prevodov iz srbohrvaščine v slovenščino in narobe. Ne, za tako recipročnost ne gre danes in ni nikoli šlo. Res je, da so se pred leti in da se tudi dandanes tu in tam še slišijo glasovi, da Srbi in Hrvatje prevajajo sorazmerno več slovenskih del, kakor mi prevajamo hrvatskih in srbskih. Ta trditev drži le deloma. Drži toliko, da so oboji skupaj res izdali precej več slovenskih knjig v prevodu kakor mi hrvatskih in srbskih. Toda takoj moram razložiti, zakaj je takih izdaj v srbohrvaščini nominalno več. Lahko bi navedel celo vrsto knjig, n. pr. Prežiha, Cankarja, Bevka, Seliškarja

in še koga, ki so zlasti prva povojna leta izhajale paralelno v Beogradu in Zagrebu, pa tudi drugod, tako v Sarajevu in Novem Sadu. Štetj pa je treba seveda tudi ponatise nekaterih zelo popularnih oziroma klasičnih del, kar se na Slovenskem s prevodi iz srbohrvaščine tako rekoč ni dogajalo.

In še en podatek: število iz slovenščine prevedenih del, bibliografsko gledano, precej naraste tudi zaradi načina izdajanja. V Zagrebu, Beogradu in Sarajevu se je vse do leta 1950 obdržala praksa, izdajati od 30 do 60 strani obsegajoče zvezke z eno obsežnejšo ali več kratkimi novelami posameznega pisatelja. Takih zvezkov je izšlo na stotine in med njimi jih je vsaj trideset prevedenih iz slovenščine. In potem je še cela vrsta tako imenovanih »šolskih bibliotek«, se pravi knjig, ki vsebujejo skoraj redno le *ponatise* že večkrat tiskanih prevodov standardnih slovenskih leposlovnih del, namenjenih šolski uporabi. Če torej gledamo s tega stališča, se pravi s stališča velikosti knjižnega trga — pri tem je treba računati s 13 milijoni ljudi v primeri z našim poldrugim milijonom — je bibliografsko v srbohrvaščini res izšlo več slovenskih knjig kakor pri nas hrvatskih in srbskih. Žal, doslej ni še nihče na enem mestu zbral podatkov o prvotiskih slovenskih književnih del v srbohrvaščini. (To bi bila, tako sodim, več kot hvaležna seminarska naloga, pa naj jo kateri izmed profesorjev v Ljubljani, Zagrebu ali v Beogradu dá kateremu izmed študentov!) Zato ne morem ugotoviti do pičice natančnega števila v srbohrvaščino prevedenih slovenskih del. Če bi povprečno sodil, bi dejal, da so komaj presegli naše prevode iz srbohrvaščine, s pogojem seveda, da vsako delo štejem le enkrat.

Zdaj pa nekaj o tihih in glasnih pomislekih zoper prevajanje srbsko-hrvatskih del v slovenščino. Trdi se, da na Slovenskem iz leta v leto več ljudi razume srbohrvaščino. Ta trditve je sama po sebi docela točna in prav je, da je tako. Med drugim se pri nas tudi v šolah poučuje srbohrvaščina kot reden predmet, medtem ko pri Hrvatih in Srbih s slovenščino, žal, ni tako. Toda s trditvijo o pasivnem obvladanju srbohrvaščine na slovenski strani hoče marsikdo reči še več, namreč to, da slovenski človek povprečno v precejšnji meri prebira knjige v srbohrvaščini. Temu je težko pritegniti, vsaj kar zadeva izvirno leposlovje. Poudarjam, da izključujem vse drugo branje v srbohrvaščini in da upoštevam samo leposlovne tekste v srbohrvaščini. Poglejmo, koliko jih Slovenci bero!

Pred tridesetimi leti je bila v Ljubljani ustanovljena Delavska knjižnica, ki je dandanašnji menda najbolj obiskana knjižnica v našem prestolnem mestu. Tam je čez osem tisoč v srbohrvaščini tiskanih del, torej prav gotovo več kot v kateri koli naši izposojevalnici knjig. Komaj nekaj mesecev je tega, kar je Delavska knjižnica izdala tiskan seznam svojega srbskohrvatskega knjižnega fonda, ki se je zlasti po zadnji vojni silno povečal. Paralela izposojanja pa je takale: slovenska knjiga se v enem letu izposodi povprečno trikrat, nemška prav tako trikrat, srbskohrvatska pa komaj enkrat. Mogoče je deloma temu kriva cirilica. Toda poudariti moram, da tako v Beogradu kot v Sarajevu iz leta v leto tiskajo vedno več knjig v latinici. V celoti pa krivde za takšno nizko povprečje ne gre valiti na cirilico, kajti zadnja leta komaj še 30% srbskohrvatskih knjig izhaja v cirilici.

Naj dodam še nekaj pojasnil. Moti se, kdor misli, da si izposojevalci srbskohrvatskih knjig v Delavski knjižnici izposojajo predvsem izvirna hrvatska in srbska dela. Ne. Na prvem mestu so srbskohrvatski prevodi iz svetovne književnosti, se pravi tista dela pomembnih tujih pisateljev, ki v slovenskem prevodu še niso izšla. Prav tako so veliko brane pustolovske in potopisne knjige v srbskohrvatskem prevodu. Od resnih hrvatskih in srbskih pisateljev ima največ bralcev Senoa, ki je bil lani izposojen 430-krat, pa Branko Čopić, ki je bil izposojen nekako 200-krat, pa še Dobrica Čosić (90-krat), za njimi pa pridejo Andrić, Krleža, Nušić, Lalić, Kozarac in drugi. Žal, so gornje številke le relativne, ker so v njih upoštevane tudi tiste knjige omenjenih pisateljev, ki so izšle v slovenskem prevodu.

Kako je pa s prodajo srbskih oziroma hrvatskih knjig v Sloveniji oziroma v Ljubljani? V glavnem jih prodajata dve ljubljanski knjigarni, dobljeni podatki pa kažejo, da srbskohrvatska leposlovna knjiga (izvirna) najde v Ljubljani 5 do 40 kupcev, kakšna tudi mogoče nekaj več. Takí izjemi sta bila

dva romana, Čosićev »Daleko je sunce« in Čopićev »Proлом«. Po približni ceni je bilo v Ljubljani prodanih nad osemdeset izvodov vsakega. Toda to sta izjemna primera. Nasprotno pa je bil pred meseci naravnost razgrabljen hrvatski prevod celotnega Boccacciovega »Decamerona«, in to kljub mastni ceni 1500 din. Podobno je tudi z literarno malopomembnimi Remarquovimi romani v srbskohrvatskem prevodu. Taka je torej podoba, ki dovolj zgovorno priča, da Slovenci kaj malo bero srbsko in hrvatsko leposlovje v izvorniku, pa zato ne vzdrži domneva o nepotrebnosti prevajanja srbskohrvatskega leposlovja v slovenščino.

Poglavje zase je, kje so vzroki, da se v srbohrvaščini tiskana izvorna leposlovna dela malo bero in da se v slovenščino prevedene srbskohrvatske knjige slabo prodajajo. Če se slovenski bralci za srbskohrvatsko leposlovje ne zanimajo dovolj, to v celoti ni upravičeno in bi bilo treba temu kako od pomoči. Odkrito lahko zapišem tole: ni je knjige na slovenskem knjižnem trgu, pa najsi je prevedena z ne vem katerega svetovnega jezika, o kateri bi se zadnja leta manj pisalo kot o prevodih iz srbohrvaščine. Ta očitek leti manj na časopisje, bolj pa na naše leposlovne revije, ki tudi sicer nič ne pišejo o novih delih hrvatskih in srbskih književnikov. Zgodi se, da v vsem letniku ni besedice o katerem koli prevodu iz srbohrvaščine v slovenščino, kaj šele da bi kdo od številke do številke (poglejte, uredniki, slovenske revije med obema vojnama!) kritično pisal o novih hrvatskih in srbskih delih. Da. Vse to je na več kot šepavih nogah in iz leta v leto slabše. Tudi to je eden od vzrokov, zakaj med slovenskimi bralci ni več zanimanja za srbske in hrvatske avtorje.

Dejal sem, da smo srbskohrvatska dela začeli sistematično prevajati komaj po letu 1945. Ko sem pred leti za »Hrvatsko kolo« pisal sestavek o tem, kaj so Slovenci povojna leta prevedli iz hrvatske in srbske književnosti, sem ugotovil:

da do danes ni nihče ne pri Slovencih, ne pri Hrvatih, ne pri Srbih poskusil zbrati celotnega gradiva o medsebojnem prevajanju književnih del jugoslovanskih narodov, čeprav je to vprašanje, ki zasluži temeljito obravnavo;

da je mogoče o direktnem prevajanju govoriti komaj dobrih sto let nazaj, čeprav so stiki med našimi književnostmi daleč starejšega datuma;

da je bilo prevajanje hrvatskih in srbskih književnih del v slovenščino vse do konca zadnje vojne nesistematično, zgolj nekaj slučajnega;

da med obema vojnama, ko smo živeli v eni državi, nismo prevedli skoraj nič in

da je medsebojno prevajanje šele po letu 1945 zavzelo tak obseg, da so do danes zamašene vsaj najbolj kričeče vrzeli.

To zadnjo točko sem dokazoval in dokazal z navedbo več kot sedemdesetih iz srbohrvaščine v slovenščino prevedenih knjig v prvih osmih povojnih letih. Prej jih Slovenci v vsej svoji zgodovini nismo prevedli niti pol toliko. Zato je upravičena ugotovitev, da smo vsaj približno sistematično začeli prevajati Hrvate in Srbe šele po zadnji vojni.

Tudi če človek delno pritegne trditvi, da prenekateri Slovenec lahko bere hrvatske in srbske pisce v izvorniku (drugo vprašanje je, s kolikšnim razumevanjem izraznih in stilističnih posebnosti, torej tudi logično: s kolikšnim užitkom?), ostane še zmeraj odprto vprašanje, poglavito vprašanje: kdo bo srbske in hrvatske avtorje posredoval širšim krogom, se pravi veliki večini slovenskih bralcev. Jasno je kot beli dan, da je v prvi vrsti zaradi teh deset in stotisočev treba prevajati književna dela iz srbohrvaščine.

Seveda bi bilo ob tej priložnosti treba spregovoriti še o marsičem, n. pr. o tem, da smo Slovenci v večji meri prevajali starejše, klasične hrvatske in srbske pisatelje, medtem ko je na njihovi strani nekako narobe. Prav tako bi bilo treba načeti vprašanje o kvaliteti medsebojnega prevajanja, ki ni bilo vedno na višini, posebno ne prva povojna leta. Spregovoriti bi bilo treba tudi o težavah prevajanja iz srbohrvaščine v slovenščino in narobe zlasti zaradi frazeoloških in drugih posebnosti tako srbohrvaščine kot slovenščine. In to kljub razširjenemu mnenju, ki je seveda v celoti napačno, da je najlažje prevajati iz sorodnih jezikov. V tem kratkem sestavku se ne utegnem posebej ozreti na omenjena vprašanja.

Pač pa še nekaj besed o slovarjih, ki naj bi omogočali prevajanje. Slovenci smo bili do pred kratkim, kar zadeva prevajanje iz srbohrvaščine, tako rekoč prepuščeni večji ali manjši prevajalčevega znanja. S srbsko-hrvatsko-slovenskim slovarjem Janka Jurančiča, ki ga je predlanskim izdala DZS, smo prvič v svoji zgodovini in po skoraj štiridesetletnem življenju s Hrvati in Srbi v eni državi oprali sramoto. Kasno sicer, toda oprali smo jo. Ta slovar seveda ni popoln, je pa več kot uporaben. Jurančič je opravil s tihim dolgoletnim prizadevanjem veliko delo, ki je pri Srbih kmalu doživelo res strokovno oceno in vse priznanje, pri Slovencih pa na to še vedno čakamo. V tretji številki letošnjega letnika »Jezika in slovstva« je zapisal nekaj odstavkov o slovarju Janez Gradišnik. To pa prav gotovo še ni dovolj.

Nasprotno pa slovensko-srbskohrvatskega slovarja, ki bi vsaj približno zadostoval, še do danes ni na knjižnem trgu, kljub temu da je poizvedovanje za njim na hrvatski in srbski strani že desetletja več kot veliko. Beograjska založba »Prosveta« ga obljublja že nekaj let. Kolikor mi je znano, je bil tak slovar sestavljen že pred osmimi leti, pa prav res ne vem, s čim bi človek še lahko opravičil te vrste zamujanje. Skoraj bojim se, da bo slovar, ki bo izšel po toliko letih, odkar je bil sestavljen, že deloma zastarel.

In nazadnje še besedo o prevajanju hrvatske in srbske klasike. DZS je z izdajanjem zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev radikalno prelomila s tradicijo. Prvič v svoji zgodovini bomo Slovenci v približno 130 knjigah v enotni izdaji, ki bo hkrati tudi kritična, dobili tekste vseh svojih klasikov, hkrati pa tudi dodatne monografije o posameznih avtorjih. Zadnje čase se pri DZS intenzivno ukvarjajo z mislijo, da bi v prihodnjih letih v podobni enotni obliki in v približno petdesetih knjigah izdali izbrana dela vseh vidnejših hrvatskih in srbskih pisateljev in pesnikov, pa tudi esejistov in književnih kritikov, katerih delo se uvršča v zakladnico njihovih narodnih kultur. Ta korak, ki prihaja več kot o pravem času, lahko samo pozdravimo. Podobne enotne izdaje, vsaj do danes, še nimajo ne Hrvatje ne Srbi.

Jugoslovanska skupnost je dejstvo, mimo katerega ni mogoče. Iz nje, iz želje in potrebe po medsebojnem spoznavanju, izhaja dolžnost, da književnost bratskih narodov spoznavamo in da jo približujemo tudi širšemu občinstvu, ki srbskohrvatskih del ne prebira v izvirniku. To pa je mogoče doseči samo po eni poti: s prevajanjem, toda s prevajanjem samo tistega, kar je prevajanja resnično vredno.

Tone Potokar

KOT VETER V VRHU TREPETLIKE

Na 15. strani Župančičevih »Samogovorov« je pod naslovom »Tebi« tale kratka pesem:

Kot veter v vrhu trepetlike,
tako si v mojem srcu ti:
ves gaj molči, le v nji šumi —
in duša, polna tvoje dike,
trepetajoča te slavi.

V Sofoklejevi literarni zapuščini je ohranjen fragment z isto prisposodbo (TGF ed. Nauck p. 136 No 22):

*ὡσπερ γὰρ ἐν φύλλοισιν ἀγέρον μακρᾶς,
καὶ ἄλλο μηδέν, ἀλλὰ τοῦκείνης κάρα
κινεῖ αὖ ὅρα κάτακουφίζει πτερόν.*

(Dobeseden prevod: ... kakor v vejah visoke trepetlike, tudi če nič drugega ne, vendar kaka sapa pozibava njen vrh in šelesti z listjem.)

Podobnost z Župančičevimi verzi je naravnost presenetljiva: v obeh primerih imamo isto drevo, isti veter v vrhu trepetlike, isti mir vsenaokrog. Sofoklejev *καὶ ἄλλο μηδέν* je čudovit po skrivnostni godbi vokalov, po svoji lakonski zgoščenosti pa se zdi skoraj neprevedljiv. Župančič pa je Sofokleja še za en zlog posekal: »ves gaj molči«.

Toda — da bi se Župančič tako temeljito ukvarjal z antiko? Da bi prebiral celo fragmente grških tragikov? Skoraj neverjetno! Lahko pa je ta fragment srečal kje drugje, v kaki antologiji ali podobno, saj ga večkrat navajajo, ker je po svojem impresionizmu res malo nenavaden, skoraj »premoderen« za Sofokleja. Morda ga je kot torzo zanimal, motiv se mu je zdel lep, pa mu ni dal miru, dokler ga ni dopolnil in pretil v zaključeno pesem. Morda...

Neka paralela med Župančičem in Sofoklejem je tudi v ciklu »Manom Josipa Murna-Aleksandrova«. Tu imamo verze »...Dva črna curka, več, prelila sta se čez oči njegove, baš čez oči — dva črna, črna curka«. To mesto močno spominja na oslepitev kralja Oidipa (Kralj Oidipus vv. 1276—1279), ki se glasi (v Sovretovem prevodu):

izza odprtih vek se ulijeta
krvavi mu zenici po obrazu,
ne v kapljah, o, dva strašna črna curka
mu kakor dež pršita iz oči.

Očitno je bil Župančiču, pri katerem bi sicer zaman iskali kakih močnejših antičnih vplivov, Sofokles posebno pri srcu. Mikal ga je najbrž zlasti v zvezi z dramatskimi poskusi. Tudi na »Veroniko Deseniško« je imel precejšen vpliv, večjega, kot si navadno mislimo. Koliko skupnih potez imata n. pr. Veronika in Antigona! Res je sicer, da nas Veronikin »tragični konec ne pretrese tako kot pri kakem Sofokleju ali Shakespearu« (J. Mahnič, Oton Župančič, 87), vendar sta si njuna značaja v marsičem podobna. Še bolj sorodna sta si Herman in Kreon: v obeh primerih imamo lik nasilnega oblastneža, ki gre za doseg svojih sebičnih ciljev tudi preko človeških trupel. In da je paralela še popolnejša: oba propadeta prav v trenutku svojega na videz največjega trumfa: oba izgubita svoje najdražje, svoj »zadnji adut«: Herman sina Hermana, Kreon sina Haimona. Tudi celotna idejna zasnova »Veronike Deseniške« je bližja Sofokleju kakor pa Shakespearu, na kar je opozoril že L. Tesnière (Oton Joupantchitch, 238): »par le fond de sa tragédie, Joupantchitch se rapproche plutôt de la tradition de Sophocle et des tragiques grecs«. — Toda to le mimogrede. O tem bi bila potrebna obsežnejša študija, kar pa prerašča okvir tega članka.

Kajetan Gantar

ČEH, SLOVAK IN ČEHOSLOVAK

Čehi in Slovaki so pripadniki dveh slovanskih narodov. Ker pa oba tvorita republiko Češkoslovaško, predstavljata v tem primeru državno skupnost: tedaj Čehi in Slovake imenujemo Čehoslovake. V slovenski govorici smo si to reč poenostavili in govorimo kratko in malo o republikli Češki, o čeških kronah, o češki politiki, o češkem turizmu ipd. Tako malomarnost in površnost, pa tudi neizčiščenost pojmov kaže dalje naš radio, a v veliki meri tudi naše osrednje politično časopisje. Naj iz lanskega leta navedem nekaj zgledov, ki sem jih vzel iz treh ljubljanskih dnevnikov.

SPOR priobčuje 14. 7. članek Češkoslovaška in Poljska, podnaslavlja pa ga z Glavni predmet češko-poljskih razgovorov; besedilo članka samega pravilno govori o češkoslovaško-poljskih razgovorih. Svet poverjenikov Slovaške zamenjuje list 16. 7. z neekstirajočim svetom poverjenikov Češkoslovaške. Dne 21. 8. razpravlja o Rehabilitaciji na Češkem. Ker gre za dogajanje, ki se po kongresu KP ČSR tiče vse republike, države Češke pa na svetu ni, bi člankar moral nasloviti članek Rehabilitacija na Češkoslovaškem. Ko LjP 19. 11. v članku Med Prago in Varšavo govori o Češkoslovaški, nadaljuje: »Čehi doslej niso bili baš naklonjeni objavljanju statističnih podatkov.« Ker člankar ni hotel reči, da so nasprotno bili takemu objavljanju naklonjeni Slovaki, moramo seveda tu pod Čehi videti Čehoslovake.

Take napake so v športnih poročilih redne, pravljen zapis je samo izjemen. (Enako je v radiu.) Kadar v tekmah nastopajo državni predstavniki ČSR, tedaj tekmovalci niso ne Čehi ne Slovaki, ampak Čehoslovaki. Seveda

s tem nismo nič povedali o njihovi nacionalni pripadnosti, lahko so to Čehi, lahko Slovaki. Tako v SPor 4. 8. naslov pravilno ugiba: Prvaki sveta — Českoslovaki? Besedilo pa nasprotno samo enkrat govori o českoslovaški tekmovalni vrsti, drugače pozna samo Čehe in Čehinje. Ko so bili ob državnem prvenstvu »Partizana« v Mariboru navzočni tudi gostje iz ČSR, jih je LjP 8. 7. pravilno imenovala »telovadce českoslovaške telovadne organizacije«. Toda isti dan je priobčila člančič pod naslovom »Češki telovadci v Mariboru«, tu pa je govorila samo o čeških gostih in čeških telovadcih. List sam priznava, da je šlo za državno reprezentanco ČSR, saj poroča, kako so ob začetku zaigrali njihovo državno himno in dvignili njihovo državno zastavo. Upajmo, da sta državno himno predstavljali skupno češka Kje dom je moj in slovaška Nad Tatro se bliska in ne mogoče samo prva.

Huje so Čehi in posebno Slovaki lahko prizadeti, če ne ločujemo pojmov v kulturi. Ko je LD pisal 22. 5. o kongresu pisateljev ČSR in nekaterih drugih kulturnih dogodkih, je dal temu poročilu naslov Iz češkega kulturnega življenja, pa je dejansko šlo za poročilo o zborovanju čeških in slovaških književnikov in za novice o kulturnih dogodkih med Čehi in med Slovaki. Državne nagrade ČSR so seveda českoslovaške, torej ne češke in ne slovaške, saj se dele za dela z obeh nacionalnih področij. Če je V. Závada dobil nagrado za svojo pesniško zbirko, ki spada med najznačilnejše češke pesniške knjige zadnjih let, je to pravilno, toda njegova nagrada ni bila češka, ampak českoslovaška. Skladatelj Aleksander Moyses seveda ob isti priložnosti ni mogel dobiti češke nagrade, ne samo zato ne, ker je čistokrven Slovak, ampak tudi zato, ker so bile nagrade deljene v državnem merilu. Če bo prišla k nam českoslovaška umetniška razstava, bo vsebovala dela čeških in slovaških umetnikov, ko pa gledamo film »Jan Hus«, bomo rekli, da je to češki film, nasprotno pa sta »Jánošík« ali »Rodna zemlja« slovaška filma.

Kaj pravi o teh imenih SP? V besednjaku navaja izraze Čeh, Čehinja, Češko, češki, in uvodnih poglavjih (19, točka 5) pa tudi žensko obliko pokrajinskega poimenovanja Češka, ki vsekakor spada tudi v besednjak, saj je dejansko najbolj uporabljana. Pod besedo Slovak je navedeno Slovaško in Slovaška. Čehi ne prebivajo samo na Češkem, tako se imenuje le ena upravna enota ČSR, ampak tudi na Moravskem ter v Šleziji. Nasprotno so Slovaki združeni v eni samoupravni enoti, Slovaški. Če hočemo imenovati vse pokrajine ČSR, kjer žive Čehi, potem uporabljamo za to izraz »češke dežele«, »češke pokrajine«. Kadar hočejo uradni krogi ČSR poudariti nacionalni sestav republike, tedaj uporabljajo besedno zvezo »češke pokrajine in Slovaška«. Za državno celoto navaja besednjak besede Čehoslovak in Českoslovaško, Češko-slovaškega. Vsekakor je tu treba vpisati tudi žen. obliko Českoslovaška, Češko-slovaške. Po zgledu Čehoslovak (nihče pač ne piše Čehoslovak!) pa mora enako pravico imeti tudi Čehoslovaška ter čehoslovaški, saj sta brez dvoma najbolj v rabi.

Viktor Smolej

JURČIČEV ZAVOD IN MULJAVA

V letošnjem Jeziku in slovstvu (str. 283) je pod tem naslovom izšel Viktorja Smoleja zapisek o imenu Jurčičevega rojstnega kraja. V sestavku je tudi stavek: »Zdaj se je v JiS (4. št.) pojavilo še ime Zavoj: v članku Jurčič romantik govori pisec, da je bil Jurčič doma ,z Zavoja na Muljavi.« V oklepaju pripominja, da je mogoče to tiskovna napaka za Zavod. — Kot pisec omenjenega članka moram resnici na ljubo oprostiti tiskarskega škrate vsake krivde, ker sem sam zagrešil ta Zavoj. Pa si ga nisem izmislil, marveč povzel po Slodnjakovem Pregledu slovenskega slovstva (str. 242): »Oče (Jurčičev) se je priženil na majhno kmetijo ,na Zavoju', ob cesti s Krke v Stično.« Podobno je storil tudi Janež v svojem Pregledu zgodovine jugoslovanskih književnikov (246—247), kjer piše: »Stiški kočijaž Marko je z ženo, Marijo Jankovičovo, dobil majhno kmetijo ,na Zavoju', zato se je hiši po domače reklo Pri Zavojščku.« Pa že Grafenauer je zapisal v svoji izdaji Jurčičevih spisov »Zavod ali Zavoje«. Po omenjenem zapisku V. Smoleja in pisca v Slovincu z dne 24. 11. 1939 pa je edino pravilno ime Jurčičevega rojstnega kraja Zavod, zato

bo treba Zavoj opustiti. Kljub temu v raznih izvedenkah ni povsem nemogoč, saj se je Jurčič sam podpisoval Zavojšček, kar je po vsi priliki nastalo iz Zavodšček. Glas d je namreč v številni konzonanci izpadel, potem pa se je, kakor uči Ramovš v svojem Konzonantizmu (170), pred dentalnim konzonantom izobrazil prehodni j, kakor kažejo primeri grajski, blejski, ojster, gojzd itd. Nazadnje bi po Zavojščku utegnil na novo nastati Zavoj. *Fr. Jesenovec*

Fr. Bezljaj (SR 1955, 13—14) in J. Kelemina (SR 1956, 180) navajata iz 16. stoletja izpričano besedo zavod s pomenom »zemljišče, ki ga je nekdo odtegnil splošni rabi in si ga zato prigradil« (Kelemina). Ugibanje, da naj bi bilo ime Zavojšček v zvezi s krajevnim poimenovanjem »za vodo« (SiJ 1956/57, 283), spada v ljudsko etimologijo. Zavodu vsebinsko in zgodovinsko ustreza pomen ograjene ali prigrajene gozdne parcele. *Viktor Smolej*

Odgovori in pogovori

TUDI »ŠTAJERSKI« NAGLAS JE LAHKO PRAVILEN!

Mnogi štajerski izobraženci se v svojem govoru boje uporabiti kje naglas, kakor ga ima narečje. Pri tem se jim zdi kaj preprosto in važno pravilo, da je beseda tem bolj pravilno književno naglašena, čim bolj je njen naglas zdrknil proti koncu besede. Ponekod se celo zdi, da se kar boje — naglašati pravilno. Če bi se tega zavedali, bi pač olajšano začutili, da lahko govore domači jezik upravičeno tudi takrat, kadar se želijo izražati »književno«.

Neprijetno mi bije v uho, kako moji rojaki v šoli nekatere besede oziroma oblike naglašajo drugače, kakor pa bi govorili n. pr. s svojimi domačimi ali sorodniki v domačem kraju. To opažam kar pri zelo mnogih učiteljih, pa bodi na osnovni ali na srednji šoli.

Ruplovo »Pravorečje« navaja v poglavju ‚Poudarek‘ pri glagolih četrte vrste razlikovanje med nesestavljenimi in sestavljenimi glagoli: Skupina glagolov ima v glavnem poudarek na obrazilu: grešim, grešiti, grešil, grešila -o, zgrešen; delím, delíti, delil, delila -o, deljen. V sestavljenkah pa se v opisnem deležniku pomakne poudarek na osnovo: pogrešiti — pogrésil, zgrésil; tako imamo torej dvojice: hladil — prehládil, krasil — okrásil, budil — obúdil, pretíl — zaprétil, slepíl — oslépil, valíl — preválil itd. Dalje: boril — pribóril, lovíl — ulóvil ter tako: vlóžil, poróčil, znébil, urédil, narédil, povzróčil itd. Medtem pa slišim v šoli od učiteljev in učencev skoraj le naglase, kakor razveselil, uredil, znebil itd., kar ni niti narečno niti knjižno pravilno. Pravorečje dovoljuje naglas na osnovi v takih primerih celo v ženskih in drugih oblikah (polénilo, odpústili, spódilo, poobláčilo, zgódilo, nalóžili itd.). Ne verjamem, da gre tu le za analogijo, kajti štajerski govor pozna le prej navedeni poudarek; bolj bo držalo, da se res bojimo, da ne bi preveč kazili knjižne izreke, če bi govorili preveč »po štajersko«.

Z malo truda in volje se bo torej treba zavzeti, da bomo naglašali tako, kakor je prav in kakor smo se naučili doma — pa čeprav na Štajerskem!

Ob tem se spominjam, kako bi rad tudi Belokranjec, preprost človek, »popravil« kdaj svoj »nepravilni« naglas. Tam je pač mnogo bolj kakor na Štajerskem poudarek pomaknjen bliže začetku besede (»peč kádi«) in tako je skušala šestnajstletna deklica reči: »To je bilo v naši vási«, ker je pač bila slišala, da pravimo knjižno »(blizu) vási«, »(od naše) vási«, pa pri tem prezrla, da pa rečemo tudi »(proti) vási«, »v vási« itd. Stiriletna hčerka mi je za bivanje v Črnomlju rekla: »Kajne, da se ne reče pométa, ampak pometá?«

Znanja je treba kar skoraj nekaj več, kadar hočemo dokazati pravilnosti v jeziku, kakor pa v primerih, ko hočemo samo ugotavljati nepravilnosti!

F. Vernik

VSAK DAN, VSAKODNEVNO

Ljubitelj lepe slovenščine me je vprašal: Kaj je lepše slovensko: vsakodnevno se pogovarjamo o tem, vsak dan se pogovarjamo o tem ali dnevno se pogovarjamo o tem.

Vsakodnevno, vsak dan in dnevno so tu prislovno rabljeni izrazi, pomenijo čas, ko se godi dejanje, izraženo z glagolom »se pogovarjamo«. Vsak dan v tem pomenu je gotovo pravilno, saj je to splošno rabljeno v ljudskem jeziku. Poleg vsak dan rabimo podobne izraze, kot n. pr. vsako jutro, vsako noč, vsak mesec itd. Pridevnik k vsak dan je vsakdanji, prislov k temu pridevniku pa ni v rabi, ker služi temu namenu prislovni izraz vsak dan. Vsakodnevni in prislov vsakodnevno je nepotrebna tvorba, ki je ne kaže priporočati. K samostalniku dan imamo pridevnik dneven in prislov dnevno. Govorimo o dnevnem delu za razliko od nočnega dela. Dnevni zaslužek je zaslužek na dan; dnevno zasluži 500 din je toliko kot: na dan zasluži 500 din. Za tanka ušesa to ni isto kot: vsak dan zasluži toliko in toliko. Zato tudi stavka »dnevno se pogovarjamo o tem« ne moremo priporočati, rekli bomo pravilneje: vsak dan se pogovarjamo ...

Ivan Tominec

NAMERITI ALI NAMERAVATI

»To, kar si si zdaj nameril« ali »to, kar zdaj nameravaš« — kaj je prav? Moram odgovoriti, da je oboje dvomljive vrednosti. Oglejmo si najprej drugi primer! Glagol nameravati je — nikar se ne čudite — vzet iz hrvaščine; nekoč so pisali namenjati, kaj namenjaš storiti? Danes se nameravati že kar splošno rabi, zato menda lahko pustimo tej obliki domovinsko pravico, ki si jo je izsilila. »To, kar si si zdaj nameril« pa je očitno napačno. Glagol nameriti se rabi v različnih zvezah: nameriti deset metrov platna; nameriti puško na koga; »nameril sem se nanj« je toliko kot »naletel sem nanj«; »nameril sem se v gore« pa je isto kot »namenil sem se v gore«; »nameri se« je isto kot »zgori se«. Menda smo izčrpali vse pomenske možnosti tega glagola, s tem pa tudi zavrgli rabo stavka »kar si si zdaj nameril«.

Ivan Tominec

ŠE O DELEŽNIKIH

»Predsednikov govor je bil pomirjujoč.« »Njegovi odgovori so bili priznavajoči.« Taka predikativna raba tvornosedanjih deležnikov, posneta po neslovanskih jezikih, se udomačuje v jeziku naših časopisov.

Deležnikov na -č v ljudskem govoru skoraj ne slišimo več. Izjema so deležniki, ki so izgubili deležniško naravo in se adjektivizirali. Nekateri teh pridevnikov se ločijo od pravih deležnikov tudi po naglasu, ker so se uvrstili v pridevniške naglasne kategorije. Rabimo jih danes povsem tako kot ostale pridevnike, atributivno in predikativno. Taki pridevniki so n. pr. vroč, rdeč, boleč, sloveč, mogoč, boječ.

Knjižna slovenščina rabi deležnike na -č seveda le kot prilastke ali samostalno rabljene pridevnike; ne smemo pa jih rabiti kot povedna določila. Taka raba je tuja, neslovenska. Po zgledu ljudskih govorov bi bilo priporočljivo rabo deležnikov nasploh omejiti, njih predikativno rabo pa popolnoma izključiti.

Še manj kot deležnikov na -č pozna ljudski govor deležnikov na -ši in -vši, rabi pa jih le prislovno.

Knjižni jezik je sicer uvedel mnogo deležnikov, med njimi tudi nepravilno tvorjene, kot je n. pr. oblika prišedši. Ob prepogostno rabo takih deležnikov se je obregnil že Prešeren v znani puščici na Matevža Ravnikarja, gotovo zato, ker je videl v tem neljudski način izražanja. Menim, da ni preveč, če rečem: kdor hoče pisati res ljudski jezik, naj popolnoma opusti rabo teh deležnikov. Izjema naj bodo le tisti prislovno rabljeni deležniki, ki jih poznajo ljudski govori.

Ivan Tominec

»NA ROBU DOGODKOV«

V zadnjem času beremo v dnevnem tisku zelo pogosto izraze »na robu dogodkov«, »ob robu dogodkov«, »ob robu konference« ipd.

Ali je to slovensko? Dvomim. »Rob« je v tej zvezi prevod nemškega »Rand«, a nemški Rand je širši pojem kot slovenski rob. Franceta Tomšiča Nemško-slovenski slovar ima pravilno za Rand na prvem mestu kraj, nato šele rob, dalje pa še obmejek, obronek in okrajek. V slovenščini je »rob« najpogosteje to, kar nemško Kante. Naj navedem za to primere iz Pleteršnika: na rob pasti mit der Kante auffallen; po robu postaviti desko; po robu stoječa opeka; na živ rob, na žive robe obtesan les. Iz tega pomena je tudi prislov »narobe«, t. j. na robu; kar je postavljeno na rob, ni stojno, je torej narobe.

Nem. »am Rande des Baches«, »am Rande des Waldes« in »am Rande des Ackers« je po slovensko: na kraju potoka ali kraj potoka, na kraju gozda, njive; »na robu gozda« ali »na robu njive« je v ljudskem jeziku nemogoče. Knjižna slovenščina se takih zvez premalo otepa, zašle so tudi v naše slovarje. »Obrobna opazka« za nem. Randbemerkung, Randglosse, Randnote ali »obrobni napis« za nem. Randschrift je neroden prevod. Pod isto iztočnico kot ta dva izraza beremo v Tomšičevem Nemško-slovenskem slovarju pravilne tvorbe: krajna plast za nem. Randschicht, krajnica za Randbrett, obkrajno pogorje za Randgebirge, kar je vsekakor pravilnejše kot obrobno pogorje v Pleteršniku iz Jesenkovih spisov. Nem. Strassenrand je kraj ceste, ne rob ceste. (O podobnih terenskih izrazih primerjaj knjigo R. Badjure »Ljudska geografija«.)

Omenjeni neljudski izrazi so prišli v naš knjižni jezik po tujem vplivu. Z njimi se oddaljamo od ljudskega načina izražanja. To velja tudi za časnikarsko »ob robu dogodkov«, kar naj bi pomenilo toliko kot pripombe, glose, opazke k poročilom o dogodkih. Po navedenem bi mogli reči kvečjemu »na kraju dogodkov«, kar pa tudi ni zgledno in je vse prej kot potrebno, ker lahko povemo isto s predlogom ob, torej: ob dogodkih.

Ivan Tominec

ALI POZNAMO DOVOLJ SVOJO ZEMLJO?

Če se uredniki razveselimo vsakega pisma od koderkoli po Sloveniji, nas je s posebno toplimi občutki navdal dopis, ki ga nam je poslal *zamejski Slovenec* s skrajne severne narodnostne meje, z *Djekš na Koroškem*. Sporoča nam, da redno in z zanimanjem prebira našo revijo, ki se ukvarja s slovenskim jezikom in slovstvom, in da bi z dopisom med rojaki v Jugoslaviji rad vzbudil večje zanimanje za naš živelj in zemljo tam gori. Na južnih pobočjih Svinje planine leže v višini nad 1100 m druga ob drugi tri slovenske župnije: Djekše, Kneža in Krčanje; na jugu so v zvezi s strnjenim slovenskim ozemljem v Podjuni, na severu pa prehajajo v nemški svet. Na Golovici (Wölfnitz), nemški župniji nad Krčanjami, je do nedavne upokojitve dolgo vrsto let kot duhovnik služboval Švicar Johannes Minder, ki obvlada pet glavnih zahodno-evropskih jezikov. Ker je nekaj časa oskrboval tudi sosednje slovenske Krčanje, je prišel v stik tudi z našim; iz knjig se je naučil knjižne slovenščine, preko ljudskega govora pa tudi tamkajšnjega narečja. »In kaj je rekel ta Švicar o slovenščini? Rekel je, da je naša govornica ‚so süss, so weich, so vokalreich, so klangvoll‘ in kot takšna prav posebno pripravna za petje.« — Naš dopisnik meni, da izraz windisch na Koroškem véasih ni imel zaničljivega prizvoka, o tem da pričajo številna krajevna imena s tem prilastkom. K omenjeni župniji Golovici n. pr. spada nekdanj slovenska podružnica Št. Lenart »in v starih nemško pisanih knjigah je za Št. Lenart označba Windisch — Št. Leonhard«. Kadar pa koroški Nemci svoje slovenske rojake dandanes imenujejo die Windischen, »delajo to iz političnih, nacionalističnih nagibov, hočejo jih namreč s tem ločiti od ostalih Slovencev«. — Dopis nudi mestoma tudi pogled v gospodarske in socialne razmere na skrajnem slovenskem severu, ko govori o žalostni usodi prenekaterih tamkajšnjih slovenskih kmetij. Blizu vasí Volčja trata, ki spada v župnijo Kneža, ima veliko posestvo graščak Maresch s Humberka nad Rožem. Kako je prišel do njega? »Pokupil je štiri

kmetska posestva, Križnikovo, Sriedmnikovo, Gutmanovo in še eno. Poleti pripelje govedo in konje s humperškega gradu, da se tu pasejo... « Koroški nemški fevdalec XX. stoletja, ki s svojim odnosom do slovenskega kmeta spominja na pliberskega in ravenskega graščaka Thurna iz Prežihovih del! — Volčja trata leži kar 1400 m visoko, toda tudi do teh višin in na ta skrajni sever je seglo naše osvobodilno gibanje ter so padale žrtve nemških nacistov. »Tu so med zadnjo vojsko na zverinski način umorili Hitlerjevi oblastniki dva slovenska človeka, ki so ju obdolžili, da sta v zvezi s partizani.« — Z Djekš je na vrh Male Svinje planine (1708 m) dobre tri ure hoda. Z njega je proti jugu lep razgled po vsej slovenski Koroški in proti obmejnim Karavankam ter Julijcem, proti vzhodu pa v rodovitno Laboško dolino, kjer je pred sto leti v Št. Andražu stoloval Slomšek. Kake pol ure za vrhom Male Svinje planine je planinski dom, kjer je moč tudi prenočiti. — Prav radi soglašamo z dopisnikom, da bi zlasti naš izobraženec in dijak morala poznati ves naš narod in misliti nanj in ne le na varno gnezdo svojega bivališča. In kakor toplo vabilo in obziren očitek hkrati nam zveni njegov stavek: »Kako prav bi bilo, če bi tudi kdo iz Slovenije poleti obiskal Svinjo planino in njeno južno, slovensko pobočje!« Sodimo, da bi bilo lepo in prav, če bi tamkajšnje kraje ob prvi priložnosti skupinsko obiskali tudi profesorji slavisti in slušatelji slavistike.

J. M.

ČLANOM SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

Člani SD dobe Slavistično revijo 1956 po znižani ceni. Kdor jo je že plačal po nečlanski ceni, se mu bo obračunaló pri prihodnjem letniku.

Zveza slavističnih društev FLRJ bo v drugi polovici septembra organizirala jugoslovansko slavistično zborovanje v Beogradu, ki se ga bo moglo udeležiti le malo naših tovarišev, zato smo se odločili, da bomo po beograjskem zborovanju pripravili še posebno zborovanje za slovenske slaviste, in sicer od 4. do 7. oktobra 1957 v Novem mestu in v Dolenjskih toplicah z izletom na Gorjance in v Rog. Svet za šolstvo LRS je dovolil vsem našim članom, predavateljem slovenskega in srbskohrvatskega jezika na šolah, za te dneve izreden študijski dopust. Vabimo vse, naj s predlogi sodelujejo pri pripravah za to zborovanje na Dolenjskem.

Odbor

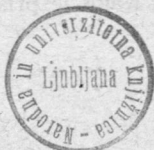
OB KONCU DRUGEGA LETNIKA

Iz kazala je razvidno, da je v naši reviji letos sodelovalo 48 piscev (lani 58). Naročnikov pa je bilo precej več kot lani; študentov je 286, profesorjev slavistov 200, drugih profesorjev 194, novinarjev 117, učiteljev 90, književnikov in prevajalcev 77, uradnikov 26, duhovnikov 21, inženirjev 10, zdravnikov 8, pravnikov 5 itd. Mnogim seveda ne poznamo poklica. Razen tega je na revijo naročenih 461 osnovnih šol, 222 srednjih šol, 140 ustanov, 113 knjižnic, 6 gledališč in 6 občin. Po krajih so naši naročniki takole razdeljeni: v Ljubljani jih je 598, v Mariboru 312, v Celju 66, v Kopru 62, v Sežani 53, v Kranju 38, v Novem mestu 19, v Ajdovščini in Novi Gorici po 15, v Kamniku 14, v Ptujju 13, v Murski Soboti in v Trbovljah po 12, na Jesenicah in v Ravnah po 10 in tako naprej.

Uredništvo se zahvaljuje Svetu za kulturo LRS, da je omogočil izdajanje revije, založbi Mladinske knjige za požrtvovalno vodenje uprave in Celjski tiskarni za reden in skrben tisk.

Naročnike prosimo, naj uredništvu vsaj do konca junija sporočijo svoje želje in predloge glede prihodnjega letnika. Ravno tako naj nam sodelavci čimprej pošljejo naslove tēm, ki jih mislijo prihodnje leto obravnavati. Pri-spevki za prvo številko tretjega letnika, ki bo izšla 15. oktobra, morajo priti v uredništvo vsaj do 15. avgusta.

Uredništvo

Nove knjige založbe Mladinske knjige

KNJIŽNICA »KONDOR« (posamezen zvezek broš. 130, ppl. 250 din)

8. zvezek Molière: Tartuffe — knjiga že izšla

9. zvezek Plutarh: Življenje velikih Rimljanov — izide v maju

KNJIŽNICA »SINJI GALEB« (posamezen zvezek broš. 120, ppl. 160 din)

40. knjiga M. Majerova: Robinzonka — knjiga je že izšla

41. knjiga M. Twain: Tom, mali detektiv — izide v začetku maja

KNJIŽNICA »ČEBELICA« (posamezen zvezek broš. 50, kart. 110 din)

28. zvezek M. Nanda: Konjički iz krompirja — knjiga je že izšla

29. zvezek Pravljica o marjetici — izide v začetku maja

»ZLATA PTICA«

V. Möderndorfer: Koroške pripovedke — za prednaročnike 300 din

»POTOPISI«

Wassermann: Krištof Kolumb — za prednaročnike 300 din

KNJIŽNICA ZA MLADINO

Anna Frank: Dnevnik iz skrivališča — zgodba vojne in nacističnega nasilja. — Broš. 324, ppl. 464, pl. 624 din.

KNJIŽNICA ZA ŠOLARJE

T. Seliškar: Vesele in žalostne o mulah. — Broš. 220, ppl. 250, pl. 290 din.

J. Debreczeni: Prvi polčas. — Broš. 190, ppl. 240 din.

CICIBANOVA KNJIŽNICA

L. Zupanc: Povodni mož v Savinji — cena okrog 300 din

IGRA IN DELO

I. zvezek Rezljanje

II. zvezek Mostišče

III. zvezek Ladijski modeli po 70 din izvod

Knjigi Vandot: Kekec na volčji sledi in F. Milčinski: Zlata hruška sta razprodani. Druge knjige dobite v vsaki knjigarni, ali direktno pri

ZALOŽBI MLADINSKE KNJIGE

Ljubljana, Tomšičeva 2

Nekaj naročnikov

še zdaj ni poravnalo naročnine. Lepo prosimo, naj to čimprej store, da jih ne bo treba posebej pismeno opominjati. Redno izhajanje revije je odvisno tudi od rednega plačevanja naročnine.

Naročnikom sporočamo, da tudi drugi letnik lahko pošljejo v vezavo. Pošljite broširane številke revije upravi Mladinske knjige v Ljubljano (Tomšičeva 2) — vsaj do konca junija. Originalna vezava v platno stane 260 din.

Kdor bi želel drugi letnik, vezan v platno, a ni bil naš naročnik, naj brž sporoči, ker bo nekaj izvodov posebej vezanih.

